

Energikontroll: Kreml, Gazprom och rysk energipolitik

Energins betydelse för Ryssland har ökat kraftigt de senaste åren. I takt med att oljepriset har gått upp har även inkomsterna till den ryska statskassan ökat, vilket möjliggjort satsningar på försvars- och säkerhetssektorn samt vad som benämns som viktiga 'nationella program'. Rysslands framstående ställning som producent och exportör utgör även en avsevärd utrikespolitisk makt och prestige.

Under 1998 kostade ett fat olja i Ryssland USD 9. År 2003 hade priset ökat till USD 26 och år 2007 nåddes nivåer nära USD 100. Det finns således stora incitament för statsmakten i allmänhet och President Vladimir Putin i synnerhet att kontrollera energisektorn även om det skulle ske på bekostnad av andra intressen, inklusive demokrati och ekonomi.

Syftet med studien att analysera den ryska energipolitiken med fokus på kontrollfrågorna. Målet är att ge en läges- och trendbeskrivning av ett antal relevanta förändringar sedan 2005. Rapporten drar ett antal slutsatser som sammantaget vittnar om att utvecklingstrenden rörande energifrågor i Ryssland har fortsatt i den riktning som utpekats i tidigare rapporter från FOI och som innebär att kontrollen över energifrågorna blir allt viktigare för såväl staten som presidenten i Ryssland.

Robert L. Larsson är säkerhetspolitisk analytiker vid Avdelningen för Försvarsanalys, Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI).

Framsida: Tygsälen 'Neal' som Gazproms dotterbolag Nord Stream använder som marknadsföringsmaterial.

Foto: © Robert L. Larsson 2008.

FOI är en huvudsakligen uppdragsfinansierad myndighet under Försvarsdepartementet. Kärnverksamheten är forskning, metod- och teknikutveckling till nytta för försvar och säkerhet. Organisationen har cirka 1000 anställda varav ungefär 800 är forskare. Detta gör organisationen till Sveriges största forskningsinstitut. FOI ger kunderna tillgång till ledande expertis inom ett stort antal tillämpningsområden såsom säkerhetspolitiska studier och analyser inom försvar och säkerhet, bedömning av olika typer av hot, system för ledning och hantering av kriser, skydd mot och hantering av farliga ämnen, IT-säkerhet och nya sensorers möjligheter.

FOI
Totalförsvarets forskningsinstitut
Försvarsanalys
164 90 Stockholm

Tel: 08-555 030 00
Fax: 08-555 031 00

www.foi.se

ROBERT L. LARSSON

Energikontroll

Robert L. Larsson

Energikontroll: Kreml, Gazprom och rysk energipolitik

FOI-R--2445--SE
ISSN 1650-1942

Användarrapport
Januari 2008

Försvarsanalys

Robert L. Larsson

Energikontroll:

Kreml, Gazprom och rysk energipolitik

Utgivare FOI - Totalförsvarets forskningsinstitut Försvarsanalys 164 90 Stockholm	Rapportnummer, ISRN FOI-R--2445--SE	Klassificering Användarrapport
	Forskningsområde 1. Analys av säkerhet och sårbarhet	
	Månad, år Januari 2008	Projektnummer A12001
	Delområde 11 Forskning för regeringens behov	
	Delområde 2	
Författare/redaktör Robert L. Larsson robert.larsson@foi.se 08-55 50 37 60	Projektledare Jan Leijonhielm	
	Godkänd av Mike Winnerstig	
	Uppdragsgivare/kundbeteckning Försvarsdepartementet	
	Tekniskt och/eller vetenskapligt ansvarig	
Rapportens titel Energikontroll: Kreml, Gazprom och rysk energipolitik		
Sammanfattning <p>Syftet med föreliggande studie att analysera den ryska energipolitiken med fokus på kontrollfrågorna. Målet är att ge en läges- och trendbeskrivning av ett antal relevanta förändringar sedan 2005. Rapporten drar ett antal slutsatser som sammantaget vittnar om att utvecklingstrenden rörande energifrågor i Ryssland har fortsatt i den riktning som utpekats i tidigare rapporter från FOI, nämligen att kontrollen över energifrågorna i Ryssland blir allt viktigare för staten, Kreml och presidenten.</p>		
Nyckelord Ryssland, säkerhetspolitik, säkerhet, energi, energisäkerhet, olja, gas, rörledningar, pipelines, Gazprom, Nord Stream, Kreml, nationalism,		
Övriga bibliografiska uppgifter Rapporten kan laddas ner från www.foi.se	Språk Svenska	
ISSN 1650-1942	Antal sidor: 112 s.	
Distribution enligt missiv	Pris: Enligt prislista	

Issuing organization FOI – Swedish Defence Research Agency Defence Analysis SE-164 90 Stockholm	Report number, ISRN FOI-R--2445--SE	Report type User report
	Programme Areas 1. Security, safety and vulnerability analyses	
	Month year January 2008	Project no. A12001
	Subcategories 11 Policy Support to the Government	
	Subcategories 2	
Author/s (editor/s) Robert L. Larsson robert.larsson@foi.se	Project manager Jan Leijonhielm	
	Approved by Mike Winnerstig	
	Sponsoring agency Ministry of Defence	
	Scientifically and technically responsible	
Report title (In translation) Energy Control: The Kremlin, Gazprom and Russian Energy Policy		
Abstract <p>The aim of this study is to analyse the Russian energy policy with a focus on the aspect of control. The objective is to show what the current situation and trends look like since 2005. The report draws several conclusions that together bear witness of that development has evolved along the lines previously pointed out by FOI, namely that obtaining control over the energy issues in Russia has become increasingly important to the state, to the Kremlin and to the President.</p>		
Keywords Russia, security policy, security, energy, energy security, oil, gas, pipelines, Gazprom, Kremlin, Nord Stream, Nationalism,		
Further bibliographic information The report can be downloaded from www.foi.se	Language Swedish	
ISSN 1650-1942	Pages 112 p.	
Price acc. to pricelist		

Energikontroll

Kreml, Gazprom och rysk energipolitik

Robert L. Larsson

**Totalförsvarets forskningsinstitut
(FOI)**

Executive Summary

Syftet med föreliggande studie är att analysera den ryska energipolitiken med fokus på kontrollfrågorna sedan 2005.

1. *Den statliga kontrollen över energifrågorna ökar och det upplevda kontrollbehovet ökar likaså.* Den ekonomiska utvecklingen har tack vare energiexporten och det höga oljepriset varit mycket god sedan 2005, men den är långt ifrån problemfri. En speciellt oroande trend är den allt mer minskande transparensen. Nya bolagsformer, lagstiftning och praxis leder till minskad insyn och att politisk-ekonomisk makt utövas oförutsägbart och i en gråzon mellan reglerat och oreglerat, samt mellan politik och ekonomi som blir allt mer integrerade.
2. *Som en konsekvens av den ökande kontrollen får Ryssland gradvis allt svårare att möta existerande kontrakt och framtida behov av energi, vilket även lär drabba utländska importörer.* De stora statslojala och ineffektiva energibolagen (t.ex. Gazprom och Rosneft) ökar kontrollen över marknaden på bekostnad av oberoende bolag, vilka blir allt färre och svagare. Den förda politiken leder med sina säkerhetsrelaterade förtecken till ekonomiskt kontraproduktiva åtgärder som inte kommer till rätta med ökande investeringsbehov och ekonomisk diversifiering.
3. *De ryska energileveranserna kan inte tas för givna ens för Europa.* På grund av en fysisk oförmåga att tillhandahålla energi samt frågetecken kring politisk pålitlighet och risk för olyckor finns osäkerheter kring rysk pålitlighet. Strukturellt sett är det största hotet mot gasleveranserna till Europa, i volymer räknat, den kroniska underinvesteringen i de ryska olje- och gassektorerna. Svårigheterna att möta den stigande efterfrågan, även under existerande kontrakt, kan mycket väl inträffa i närtid och förvärras vid kalla vintrar.

4. *Den nationaliseringsvåg som rått i Ryssland fortskrider men torde bättre beskrivas som en 'nationalifieringsvåg'. Det är främst fråga om en icke-transparent omdistribution av resurser tillhörande oberoende och utländska bolag till ryska statslojala bolag snarare än till staten per se. Processen leder fram till en situation av symbios där möjligheterna att kombinera patriotisk politik och privatekonomisk vinning är stora. Ett viktigt element i sammanhanget förefaller vara användningen av mellanhänder, vilket möjliggör storskalig korruption och ekonomiskt brottslighet som mycket väl kan vara politiskt accepterad.*
5. *Ryska strategiska energioffensiver syns i alla vädersträck. För Europas vidkommande innebär det något som skulle kunna liknas vid penetration som omringning där Gazprom ökar sin ställning på de europeiska energimarknaderna såväl som över tillförselrutterna.*
6. *Kopplingen mellan energifrågorna och den ryska krigsmakten framhålls allt oftare från den ryska ledningen. I viss utsträckning handlar det dock om att legitimera militära förehavanden snarare än ett reellt behov att skydda rörledningar eller oljetankers, men verksamheten kan likväl orsaka militärpolitiska friktioner.*
7. *Energipolitiken används fortfarande av Kreml som ett påtryckningsmedel för politisk och ekonomisk vinning. Någon påtaglig minskning av användning av energileveranser som påtryckningsmedel har inte skett sedan 2005. Noteras bör att flera av de ryska åtgärderna är ekonomiskt rationella, även om de har politiska motiv. Den finansiella förlusten till följd av en hård för politik är således begränsad. Det vore felaktigt att tala om en kommersialisering av energihandeln bara för att prishöjningar genomförs.*
8. *Förekomsten av mellanhänder som kan avtappa pengaflödet i energihandeln blir allt viktigare både nationellt och internationellt. Mellanhändernas makt är mycket stor och samtidigt icke-transparent, vilket de facto minskar statens makt, enär enskilda personer i regimen kan öka sin makt på detta sätt.*

9. *Ryssland försöker med viss framgång förbättra sin image i USA och Europa, men i praktiken har inget ändrats. Ryssland och Gazprom har anställt PR-byråer för att 'korrigera' bilden av Ryssland och Gazprom. Uppdraget är att tona ned de starka politiska kopplingarna mellan Kreml och Gazprom samt för det andra tona ned den politiska risken för avbrutna energileveranser.*

Förord

Föreliggande studie har tillkommit vid FOI:s Avdelning för försvarsanalys inom ramen för projektet 'Rysk utrikes-, försvars- och säkerhetspolitik (RUFS)' under ledning av Jan Leijonhielm.

FOI har under lång tid studerat energifrågor, ur flera perspektiv. Denna studie behandlar därför inte de områden som tidigare analyserats, även om vissa referenser till tidigare bedömningar görs. En lista över FOI-rapporter relaterade till energifrågor och Ryssland återfinns i slutet av denna studie.

Studien har granskats i enlighet med FOI:s riktlinjer på ett seminarium den 14 januari 2008 under ledning av Elisabet Hörnsten Friberg. Opponent och granskare vid seminariet var Johan Tunberger och författaren önskar tacka honom samt andra personer som deltog i seminariet och gett konstruktiv feedback och uppslag på nya infallsvinklar genom en givande diskussion. Författaren vill i sammanhanget tacka Jan Leijonhielm, Jakob Hedenskog, Fredrik Westerlund, Carl Holmberg, Ingmar Oldberg samt Elisabet Hörnsten Friberg och Michael Fredholm för kloka synpunkter. Eventuella fel eller feltolkningar som finns kvar står naturligtvis författaren ensam för.

Robert Larsson

Stockholm, 20 januari 2008

Innehåll

1. INLEDNING	12
2. INHEMSK ENERGIINDUSTRI	15
OLJA OCH GAS.....	18
ELKRAFT, KOLKRAFT OCH KÄRNKRAFT	22
STRUKTURFÖRÄNDRINGAR OCH STATLIGA HOLDINGBOLAG	24
3. FÖRSÖKEN ATT HANTERA EN NEGATIV RYSSLANDSBILD	25
KREML PUTSAR FASADEN INFÖR G8	25
GAZPROMS MAKE-OVER.....	26
4. NATIONALISM OCH PRIVATEKONOMISK VINNING	31
MAKTELITERNA	31
INFORMELL STYRNING	33
ANVÄNDANDET AV MELLANHÄNDER	37
DE SCHWEIZISKA KOPPLINGARNA	39
5. RYSK FYSISK OCH POLITISK ENERGIPÅLITLIGHET	41
RISK FÖR NATURGASUNDERSKOTT.....	41
KAN PROBLEMET VARA ÖVERSKATTAT?	45
LEVERANSAVBROTT OCH LEVERANSPROBLEM.....	47
EN FÖRESTÅENDE GASKARTELL	51
6. 'NATIONALIFIERINGSKAMPANJER'	53
YUKOSAFFÄRENS EFTERBÖRD.....	54
KOVYKTA FÄLTET	56
SJTOKMANFÄLTET.....	58
SACHALINKAMPANJEN.....	59
KAMPANJERNAS BETYDELSE I ETT VIDARE PERSPEKTIV	61
7. RÖRLEDNINGAR OCH ENERGISTRATEGISKA RIKTNINGAR	63
NORDFRONTEN.....	63
VÄSTFRONTEN	69
SYDFRONTEN	75
ÖSTFRONTEN	83
8. MILITÄRA KOPPLINGAR TILL ENERGISEKTORN	87
MILITÄR PATRULLERING MED DET STRATEGISKA BOMBFLYGET	87
PATRULLERING MED ÖRLOGSFARTYG LÄNGS HANDELSRUTTER	88
BEVÄPNAD PERSONAL TILL ENERGIBOLAGEN.....	89
'MILITARISERINGSRISKER'	89
9. SAMMANFATTANDE ANALYS OCH SLUTSATSER	91
INÅTRIKTADE PROCESSER I ENERGIKONTROLLFRÅGAN	91
UTÅTRIKTADE PROCESSER I ENERGIKONTROLLFRÅGAN	93
APPENDIX 1: ENERGISTATISTIK	97
REFERENSER	105

Tabeller och figurer

Tabell 1: Företag som Kreml och Gazprom använder för PR	26
Tabell 2: Företag som ingår i Gazprom-Media	29
Tabell 3: Personer som samtidigt arbetar för staten och energibolag hösten 2007.....	33
Tabell 4: Sammanställning över använda mellanhänder	38
Tabell 5: Rysslands projekterade gasbalans för 2010	42
Tabell 6: 'Nationalifieringskampanjerna' och Europa	61
Figur 1: Planerade rörledningar i nordvästra Ryssland.....	66
Figur 2: Utskeppningshamnar för olja i nordvästra Ryssland	68
Figur 3: Den planerade gasledningen Nord Stream.....	71
Figur 4: Föreslagna gasledningar till Europa	72
Figur 5: Föreslagna oljeledningar på Balkan	74
Figur 6: Utskeppningshamnar för rysk olja vid Östersjön	75
Figur 7: Oljeledningar i Kaukasien	76
Figur 8: Den föreslagna transkaspiska gasledningen.....	77
Figur 9: CPC-ledningen från Kazakstan till den ryska Svarta havskusten	79
Figur 10: Planerad gasledning från Centralasien till Kina.....	81
Figur 11: Oljeledning från Kazakstan till Kina.....	82
Figur 12: Olje- och gasledningar på Sachalin och i södra Fjärran östern.....	84
Figur 13: Planerade rörledningar från Sibirien till Stilla havet och Kina	86
Figur 14: Trender rörande rysk olja 1992-2004.....	100
Figur 15: Trender rörande rysk naturgas 1992-2004.....	101
Figur 16: Elektricitetsgenerering i Ryssland av olika rysk energikällor 1994-2004	102
Figur 17: Rysslands andel av världens uppskattade bevisade oljereserver 2006	103
Figur 18: Rysslands andel av världsproduktionen av råolja 2006	103
Figur 19: Rysslands andel av världens uppskattade bevisade gasreserver 2006	104
Figur 20: Rysslands andel av världens naturgasproduktion 2006	104

1. Inledning

Energins betydelse för Ryssland har ökat kraftigt de senaste åren. I takt med att oljepriset har gått upp har även inkomsterna till den ryska statskassan ökat, vilket möjliggjort satsningar på försvars- och säkerhetssektorn och vad som benämns som viktiga 'nationella program'. Rysslands framstående ställning som producent och exportör ger även en avsevärd utrikespolitisk makt och prestige.

Under 1998 kostade ett fat olja i Ryssland 9 USD. År 2003 hade priset ökat till 26 USD och år 2007 nåddes nivåer nära 100 USD. Det finns således starka incitament för statsmakten i allmänhet och president Vladimir Putin och den politiska ledningen i synnerhet att kontrollera energisektorn även om det skulle ske på bekostnad av andra intressen, inklusive demokrati och ekonomi.

Generellt sett syftar begreppet 'kontroll' till en förmåga eller tillstånd för ett subjekt att styra en stat eller annat objekt. I vissa fall åsyftas även förmågan att få andra att göra det som vederbörande annars inte tänkt göra, det vill säga en form av maktutövning. Kontrollbegreppet inkluderar dock även passiva aspekter som tillsyn och granskning. Ett grundantagande är att kontrollfrågan är så pass central för Kreml att den utgör ett genomgående tema i denna studie. Med 'Kreml' avses presidenten och presidentadministrationen, det vill säga landets viktigaste beslutsfattande organ.

Under 2006 publicerade FOI en omfattande studie rörande den ryska energipolitiken och dess säkerhetspolitiska dimensioner.¹ Denna studie avser uppdatera den föregående, men endast ett antal valda områden där förändringarna varit påtagliga sedan 2005. Putins doktorsavhandling (som både tycks vara spökskriven och plagierad) eller energistrategin från 2003, vilka både rönt viss uppmärksamhet under 2008,² att

¹ Larsson, Robert L. (2006a) *Russia's Energy Policy: Security Dimensions and Russia's Reliability as an Energy Supplier*, Stockholm, Swedish Defence Research Agency (FOI), Scientific Report FOI-R--1934--SE.

² Hansson, Rolf (2008) "Putin stärker greppet om energin", *Dagens industri*, publicerat: 19 januari 2008, hämtat: 21 januari 2008, adress: <http://di.se/>.

behandlas eftersom dessa har analyserats tidigare av FOI.³ Studien från 2006 fokuserar därtill på Ryssland som *energileverantör* medan fokus i föreliggande rapport främst ligger på *kontrollfrågan* och i viss mån även vilka konsekvenser den har för rysk energiexportförmåga. Eftersom ämnesområdena spretar något är det svårt att smälta samman alla delar till en helhet, men slutkapitlet gör ändå ett försök till syntes av de viktigaste slutsatserna.

Mer precist är syftet med studien att analysera kontrollfrågan i den ryska energipolitiken sedan 2005. Målet är att inom valda områden ge en läges- och trendbeskrivning samt analysera konsekvenser av ett antal relevanta förändringar, främst på strategisk och ekonomisk-politisk nivå. Under förarbetet med studien har sju områden ringats in som särskilt intressanta att behandla eftersom alla dessa områden, som ibland flyter ihop, är relaterade till olika former av kontroll. Dessa är:

1. Aktuella förändringar inom centrala ryska energibolag
2. Rysslands hantering av en negativ Rysslandsbild i omvärlden
3. Samverkan mellan nationalism och privatekonomiska intressen
4. Rysk förmåga och pålitlighet rörande energiexporten
5. Nationaliseringen av resurser och dess olika uttryck
6. Energipolitik och infrastruktur i olika geografiska riktningar
7. Militarisering av energifrågorna

Ovanstående ämnen behandlas i var sitt kapitel. Metodologiskt är studien en analyserande och deskriptiv studie som i huvudsak förlitar sig på presskällor, men även ett antal rapporter och tidskriftsartiklar. Den ryska dagstidningen *Kommersant* används flitigt och det kan vara på sin plats att understryka att den ägs av Gazprom. I övrigt används statistik från IEA och *The Oil and Gas Statistic Yearbook* från RPI. Kartorna är samtliga köpta från the Center for Global Energy Studies (CGES).

³ Se t.ex. Larsson *Russia's Energy Policy: Security Dimensions and Russia's Reliability as an Energy Supplier*, ss. 51-60 samt ss. 65-67.

Translittereringen av ryska ord och namn kan ibland vara förvirrande eftersom translittereringen till svenska och engelska skiljer sig. I denna rapport har ryska företagsnamn fått behålla sin vedertagna translitterering till engelska (t.ex. Yukos), även om det finns en svensk form på ordet (Jukos). Namn på personer och ord har såvida det inte är i citat translittererats till svenska. I källorna har translittereringen till engelska behållits i engelska källor medan ambitionen varit att översätta ryska källor direkt till svenska.

2. Inhemsk energiindustri

Rysslands kraftiga tillväxt under 2005-2007 kan i stor grad förklaras med ett stigande oljepris, vilket i sin tur ökar intresset i Ryssland för energifrågorna i allmänhet och för kontrollen av energimarknaden i synnerhet. Energin blir allt viktigare för politikens utformning, men även för kontrollen av olika politiska klaner. Intäkterna till statskassan är viktiga men även privatekonomiskt är energifrågorna av stor betydelse.

Den ekonomiska tillväxten har varit mycket kraftig i Ryssland, kring 6-7 procent per år de senaste åren. Men tillväxten är inte uthållig. Flera faktorer samverkar och pekar mot avbruten tillväxt i närtid. Däribland kan nämnas den demografiska utvecklingen, förestående inflation och konkurrens inom den ryska makteliten.⁴ Om utvecklingen sedan 1994 beaktas framgår det dessutom att energiexporten har tagit rollen som Rysslands komparativa fördel. Denna roll har i viss utsträckning även tagits av produkter som timmer, gödningsmedel, vapen och metaller. Tillsammans har de måst kompensera för Rysslands minskande konkurrenskraft och ökande import när det gäller charkuteri-, plast- och maskinprodukter.⁵

Energiinkomsterna utgör även en hämsko på utvecklingen inom andra områden. Insikten om behovet att diversifiera industrisektorn och ekonomin finns visserligen, men implementeringsviljan eller implementeringsförmågan är begränsad och en orsak synes vara en framväxande neomerkantil hållning.⁶ En sidoaspekt av frågan är att inkomsterna från energiexporten är mycket skeva eftersom fördelningen av resurser i Ryssland är asymmetrisk. Områden som Volga och Ural har

⁴ Hanson, Philip (2007) "The Russian Economic Puzzle: Going forwards, Backwards or Sideways?" *International Affairs*, vol. 83, nr. 5.

⁵ Tabata, Shinichiro (2006) "Observation on Changes in Russia's Comparative Advantage, 1994-2005", *Eurasian Geography and Economics*, vol. 47, nr. 6.

⁶ Larsson, Robert L. (2005) "Ryssland lider av globaliseringsångest", *Framsyn*, nr. 5.

till exempel störst förekomster av olja.⁷ Huvuddelen av inkomsterna hamnar emellertid i Moskva eller utomlands.

Många av problemen med ekonomin som kan drabba Ryssland kan härledas till den ökade statliga kontrollen av strategiska sektorer, där energisektorn framstår som särskilt central. Den privata eran som utspelade sig i samband med det kaotiska 1990-talet är sedan länge bortblåst. Toppen på den 'privata eran' var 2003 då bolaget TNK-BP skapades med stöd av Putin,⁸ men sedan dess har kontrollen hårdnat. Stärkande av den statliga kontrollen i Ryssland pågår emellertid inom många områden, t.ex. försvars- och metallindustri.⁹

Ett välkänt fenomen i oljerika stater är vad som kallas för petropolitikens första lag, det vill säga att intresset för demokrati och ekonomisk reform sjunker i takt med att oljepriset stiger.¹⁰ Ledarskapet uppfattar således inte att det finns behov av förbättringar när inkomsterna är höga. Eller mer exakt – incitamenten för reform blir mindre när inkomsterna stiger utan reform.

Inkomsterna från olje- och gasexporten i Ryssland har emellertid möjliggjort ökade försvarssatsningar och har bidragit till att stärka Rysslands självkänsla, maktbas och internationella prestige. Det har dock inte skett utan problem. Den stabiliseringsfond och valutareserv som skapats kan svårligen användas utan att risk att den blir inflationsdrivande och Ryssland uppvisar flera tecken på den holländska sjukan så till vida att andra sektorer än energisektorn får stå tillbaka när det gäller investeringar och blir därtill mindre konkurrenskraftiga relativt sett. När värdet på rubeln stiger blir det svårare för andra

⁷ Bradshaw, Michael (2006) "Observations on the Geographical Dimensions of Russia's Resource Abundance", *Eurasian Geography and Economics*, vol. 47, nr. 6.

⁸ Pappe, Yakov och Drankina, Ekaterina (2007b) "How Russia is Nationalized: the Oil Sector", *Kommersant*, publicerat: 19 september 2007, hämtat: 24 oktober 2007, adress: www.kommersant.com/p804680/Oil_Sector.

⁹ Pappe, Yakov och Drankina, Ekaterina (2007c) "Russia Getting Nationalised", *Kommersant*, publicerat: 19 oktober 2007, hämtat: 24 oktober 2007, adress:

www.kommersant.com/p813945/r_528/Rosoboronexports_expansion_exceeds_any_imagination.

¹⁰ Friedman, Thomas L. (2006) "The First Law of Petropolitics", *Foreign Policy*, nr. Maj/juni.

sektorer att exportera.¹¹ Det har diskuterats en del i Ryssland kring handelns möjligheter att frångå dollarn som valuta till förmån för euron. Men, senast i november 2007 indikerades att Gazprom kan komma att exportera energi och istället för dollar faktiskt ta betalt i rubler.¹² Detta kan få konsekvenser för de globala finansmarknaderna.

Investeringarna har ökat kraftigt i Ryssland generellt sett och har blivit flera gånger högre än vad som förutspåts av det ryska ekonomiministeriet. 20 procent av investeringarna kommer från statsbudgeten och när det gäller utländska direktinvesteringar uppgick dessa under första halvåret 2007 till USD 67 miljarder.¹³ Detta är emellertid en låg siffra räknat *per capita*. Energisektorn är ett prioriterat område för staten, men givet ett stort behov att ersätta obsolet utrustning och infrastruktur i förfall är investeringsnivåerna långt från tillräckliga. Utländska investeringar i energisektorn är oftast portföljinvesteringar medan behoven pekar mot direktinvesteringar. Investeringsklimatet i de strategiska sektorerna, dit energisektorn hör, är överlag bristande.

Vid sidan om juridiska spärrar mot utländskt ägande av mer än 49 procent av tillgångar tycks det högsta ledarskapet ha andra politiskt motiverade spärrar såtillvida att det finns en politisk uppfattning om att även 49 procent är för högt, vilket nedanstående kapitel vittnar om. Ett resultat är att de politiska investeringsreglerna är icke-transparenta och oförutsägbara. Läget försämras av rättsstatsproblem och avsaknad av adekvat egendomsskydd. Detta är framförallt viktigt för bolag som agerar i liten skala eftersom det fortfarande i praktiken finns krav på att verksamhet i större skala måste vara politiskt sanktionerad.

Sekretessen som rör strategiska sektorer i Ryssland innebär enligt lag att statsägda bolag inte behöver tillhandahålla kompletta uppgifter rörande

¹¹ Se t.ex. Shlapentokh, Vladimir (2007) "Intoxicated by High Oil Prices: Political Dutch Disease Afflicting the Kremlin", nr. 6 november 2007.

¹² Kommersant (2007k) "Gazprom to Sell Gas, Crude Oil for Rubles", *Kommersant*, publicerat: 30 november 2007, adress: http://www.kommersant.com/p-11711/Gazprom_ruble.

¹³ Kommersant (2007x) "The Russian Investment Boom Continues", *Kommersant*, publicerat: 23 juli 2007, hämtat: 23 juli 2007, adress: www.kommersant.com/p788945/finance_macro_economics.

produktion, försäljning och vinst.¹⁴ Uppgifter om energireserver är till exempel skyddade enligt rysk lag. Detta gör att potentiella investerare får det svårare att utvärdera olika bolag, vilket minskar investeringsviljan och leder till att inflödet av pengar till Ryssland blir mindre än vad det kunde vara. I praktiken väljer Moskva sina partners och låter inte investerare 'köpa sig makt' i Ryssland. Modellen som används är främst att Kreml understödjer ryska bolags strävan att skaffa sig tillgångar i utlandet i utbyte mot att ge tillträde till den ryska marknaden. Ett av de sanktionerade bolagen är tyska EON som äger 6,5 procent av Gazprom och är den enskilt största investeraren i Ryssland.¹⁵

Olja och gas

Under Putins andra presidentperiod har flera ingångna överenskommelser, nationella och internationella, reviderats både när det gäller politiska avtal och handelsavtal. En förklaring är att Ryssland anser att de avtal som Ryssland 'tvingades' in i under dess svaga period på 1990-talet måste revideras efter de nya premisser som finns. De personer med vilka Putin gjort överenskommelser finns inte kvar vid makten, bland dessa kan nämnas 'familjen' runt Jeltsin, Lord Browne och Tony Blair rörande TNK-BP-affären. De personliga löften som Putin gett anses inte vara giltiga längre.¹⁶ Ett sätt som detta tar sig uttryck i är att säkerhetstjänsten FSB och råvaruövervakningsmyndigheten Rosprirodnadzor har inlett, i sig legitima, utredningar mot utländska bolag som 'kapitaliserar' på reserver snarare än utvinner dem. Dit hör till exempel Sibir Energy, Victoria Oil and Gas, Urals Energy och ett antal dotterbolag samt en del andra guldutvinningsföretag.¹⁷

¹⁴ Ridley-Wordich, Sven (2007) "Russian Oil Production Up but Resource Nationalism Continues", *ResourceInvestor* (återpostat på *Alexander's Gas and Oil Connections*), publicerat: 17 augusti 2007, hämtat: 24 oktober 2007, adress: www.gasandoil.com.

¹⁵ Grib, Natalia (2007) "E.ON We're Russia's Biggest Investor", *Kommersant*, publicerat: 8 november 2007, hämtat: 12 november 2007, adress: www.kommersant.com/p822298/r_529/hydrocarbons/.

¹⁶ Alexander's Oil and Gas Connections (2007) "Russia: Oil and Energy Report", *Alexander's Oil and Gas Connections*, publicerat: 7 augusti 2007, hämtat: 24 oktober 2007, adress: www.gasandoil.com/goc/Company/cnr73726.htm.

¹⁷ Kommersant (2007e) "FSB Begins Inquiry into Foreign Subsoil Operators", *Kommersant*, publicerat: 20 april 2007, hämtat: 20 april 2007, adress: www.kommersant.com/p760585/Subsoil_foreign_inquiry/.

Vid sidan av de formella beslut som tagits rörande ökad kontroll, ökar statens makt gradvis när Gazprom köper eller tar över nya tillgångar samt när statens makt över Gazprom ökar. Gazprom är dock inget objekt för nationalisering utan snarast ett subjekt.¹⁸ Dessa frågor behandlas vidare i avsnittet om 'Nationalifieringskampanjer', men kontrollen tar sig även andra uttryck.

För det första skrevs i maj 2007 ett tillägg till den ryska lagen om strategiska reserver. Tillägget stipulerade att utländska aktörer inte får äga tillgångar som har reserver över 70 miljoner ton olja och 50 miljarder kubikmeter naturgas. Enligt uppgifter från myndigheterna skall det emellertid endast gälla reserver utanför existerande kontrakt.¹⁹ Utvecklingen i termer av produktion och export av energi finns att beskåda i 'Appendix 1: Energistatistik'.

För det andra har Gazprom även stärkt sin ställning såtillvida att dess *de facto* exportmonopol blivit lagfäst och den reglering som den ryska federala antikonkurrensmyndigheten från 2005 införde för att begränsa Gazproms möjligheter att köpa upp andra producenter har avskaffats.²⁰

För det tredje har Gazprom stärkt sin ställning på andra sätt. Man har till exempel kunnat höja priset för transport av naturgas för oberoende bolag med 20-40 procent,²¹ och Gazprom, som traditionellt varit ett gasbolag, har på allvar sedan 2005 gett sig in i oljebranchen efter det att bolaget på relativt marknadsmässiga grunder köpte bolaget Sibneft av oligarken Roman Abramovitj.²² Gazprom har dessutom för avsikt att

¹⁸ Pappé och Drankina "How Russia is Nationalized: the Oil...".

¹⁹ Kommersant (2007v) "Russia to Ban Foreigners from Re-selling Strategic Deposits", *Kommersant*, publicerat: 16 maj 2007, hämtat: 16 maj 2007, adress: www.kommersant.com/p765732/Strategic_Deposit_Natural_Resources/.

²⁰ Kommersant (2007g) "Gazprom Free to Buy Up Russian Gas Producers", *Kommersant*, publicerat: 15 januari 2007, hämtat: 18 januari 2007, adress: www.kommersant.com/p733954/r_500/Gazprom_Gas_Production/.

²¹ Kommersant (2007m) "Independent producers Will Pay Gazprom More", *Kommersant*, publicerat: 21 augusti 2007, hämtat: 21 augusti 2007, adress: www.kommersant.com/p796908/natural_gas_production.

²² Pappé och Drankina "How Russia is Nationalized: the Oil...".

köpa in sig i elkraftbolaget OKG-3,²³ och därtill satsa på kol och eventuellt kärnkraft.

Det vore felaktigt att tro att full samstämmighet råder mellan Kreml och energibolagen samt mellan statslojala bolag. Konkurrensen mellan statskontrollerade bolag är tydlig. Rosneft och Gazprom är det bästa exemplet. Dessa två bolag har kopplingar till varsin politisk klan med säte i Kreml. I avsnittet 'Nationalism och privatekonomisk vinning' visas i en tabell vilka personer som är kopplade till vilket bolag. Det är av vikt att Dmitry Medvedev, förste vice premiärminister och Vladimir Surkov, ställföreträdande stabschef, står på Gazproms sida. Sergej Ivanov och Igor Setjin, vilka även de är förste vice premiärminister och, ställföreträdande stabschef, är kopplade till Rosneft. Medvedev och Ivanov har länge varit potentiella presidentkandidater inför valet 2008. VD:na för de båda bolagen, Sergej Bogdantjiov och Alexei Miller har emellertid hållit sig borta från politiken, men har enligt vissa källor en personlig aversion till varandra.²⁴

Det har vidare spekulerats om Gazprom och Rosneft skall slås samman till ett bolag, men Putin sade inför Valdaiklubben:

I know nothing about the rumours related to the merger of our two companies with government's share and I don't think we should create a monster that will dominate all economy of Russia and that, as a vacuum cleaner, will be pumping out all resources, including the bank ones.²⁵

Som heltäckande energibolag har Gazprom haft en betydligt starkare ställning än Rosneft, och en anledning är att Gazprom förvaltar det statliga rörledningsnätet för gas. Vissa indikationer tyder på att Putin har för avsikt att låta Rosneft ta över Transnefts rörledningsnät för olja i syfte att balansera Gazproms starka ställning,²⁶ men om och när detta blir av är osäkert. En annan faktor är Surgutneftegaz. Bolaget har skötts väl och

²³ Kommersant (2007y) "State Found an Easy Way Out from Power", *Kommersant*, publicerat: 13 mars 2007, hämtat: 13 mars 2007, adress: www.kommersant.com/p749271/OKG_RAO_UES_of_Russia/

²⁴ Alexander's Oil and Gas Connections "Russia: Oil and Energy Report".

²⁵ Kommersant (2007s) "Putin Opposes Gazprom-Rosneft Merger", *Kommersant (återpostat på Alexander's Gas and Oil Connections)*, publicerat: 21 september 2007, hämtat: 24 oktober 2007, adress: www.gasandoil.com.

²⁶ Alexander's Oil and Gas Connections "Russia: Oil and Energy Report".

har hållit låg profil, men har trots allt stagnerat i betydelse. Möjligen kommer bolaget att tas över av Gazprom eller Rosneft.²⁷

Redan under 2004 och 2005 stod det klart att en ny spelare trätt in på scenen. Bolaget var Russneft med Michail Gutseriev som VD. Russneft har varit det snabbast växande oljebolaget i Ryssland och ha samtidigt hållit sig borta från det politiska spelet. Gutserievs maktbas var istället tvåfaldig. För det första lyckades han under icke-transparenta omständigheter i sin kapacitet som grundare av Russneft ta över delar av bolaget Slavneft, hans tidigare arbetsgivare. För det andra har Russneft starkt finansiellt stöd av bolaget Glencore, en schweizisk-registrerad firma som bedriver råvaruhandel (mer om detta i avsnittet 'De schweiziska kopplingarna'). Glencores tillgångar har slagits ihop med det statskontrollerade aluminiumkonglomeratet RUSAL och SUAL. Efter att Russneft utmanat Rosneft om vissa tillgångar har möjligheten att hålla sig utanför det ordinarie spelet minskat och under 2007 anklagades Gutseriev bland annat för skatteflykt²⁸ och han har sedan dess gått i landsflykt.

Utvecklingen inom oljebolaget Lukoil är också intressant. Det är ett bolag som hållit sig väl med Kreml men samtidigt försöker hålla sig på sin kant och gardera sig mot framtida problem. Trots detta har Lukoil framfört kritik mot den ökade statliga kontrollen.²⁹ Bolaget är ett av de mest välskötta storbolagen i Ryssland. Bolaget investerar och diversifierar sig på ett sätt som är föredömligt för att vara ett stort ryskt energibolag. VD:n Vagit Alekperov uppskattas enligt vissa källor inte av Putin eftersom han trots allt är en oligark, men för att vara en oligark (som även han tillskansade sig tillgångar på mer eller mindre tvivelaktiga sätt under 1990-talet) är han respekterad och Lukoils verksamhet i utlandet är något som stärkt Rysslands anseende.³⁰ Detta torde uppskattas av Putin. I sammanhanget är detta anmärkningsvärt

²⁷ Ibid.

²⁸ Ibid.

²⁹ Moscow Times (2007a) "LUKoil Head Worried by Growing Clout of State-Controlled Firms", *Moscow Times (återpostat på Alexander's Gas and Oil Connections)*, publicerat: 31 augusti 2007, hämtat: 24 oktober 2007, adress: www.gasnandoil.com/7goc7company/cnr73952.htm.

³⁰ Alexander's Oil and Gas Connections "Russia: Oil and Energy Report".

eftersom en anledning till intresset att investera utomlands kan sägas vara ett garderingsbehov inför en risk att nationaliseras inom Ryssland.

Slutligen, regionala storbolag som Tatneft i Tatarstan och Bashneft i Basjkortostan har fortsatt stor betydelse för regionalpolitiken och regionen har utvecklats i en riktning som inte uppskattats av Kreml.³¹ Som framgår i avsnittet 'Nationalifieringskampanjer' kan flera av tillgångarna komma att tillföras Rosneft.

Elkraft, kolkraft och kärnkraft

En av de större avregleringar som Ryssland faktiskt genomför rör elkraftssektorn. Det beslut som togs under 2003 att till och med juli 2008 splittra det stora kraftbolaget RAO UES har sakta börjat ta form. En total avreglering kommer emellertid inte att ske. Staten har för avsikt att även framgent behålla ägandet i kraftledningsnätet samt den största vattenkraftsproducenten Hydro-OGK även efter 2008. Eftersom det skulle vara för kostsamt för staten att direkt köpa över dessa tillgångar kommer en komplicerad utbyteskampanj av tillgångar att inträffa, vilket kan göra att avregleringen drar ut på tiden.³²

Gazprom har länge försökt vidga ambitionen rörande energikällor och därmed inkludera kol och kärnkraft i sin portfölj. I februari 2007 stod det klart att Gazprom fokuserat på bolaget Siberian Coal Energy Company (SUEK) i syfte att skapa ett holdingbolag i storleksordningen 12 miljarder USD.³³ Gazproms ägande kom att uppgå till 50 procent plus en aktie och tillsammans med dess 13,5 procentiga andel av elkraftsbolaget RAO UES kontrollerar bolaget en tredjedel av Rysslands kol.³⁴ Gazproms

³¹ Ibid.

³² Shuster, Simon (2007) "State Keeps Control in UES Sell-Off", *Kommersant*, publicerat: 5 mars 2007, hämtat: 5 mars 2007, adress: www.moscowtimes.ru7stories/2007/03/05/001-print.html. och Butrin, Dimitry (2007b) "System Shutdown", *Kommersant*, publicerat: 30 oktober 2007, hämtat: 5 november 2007, adress: www.kommersant.com/p818852/RAO_UES_to_disappear_in_2008.

³³ Kupchinsky, Roman (2007) "Could Gazprom Become 'Coalprom'?" *RFE/RL (återpostat på JRL)*, publicerat: 19 februari 2007, hämtat: 7 november 2007, adress: www.cdi.org/russia/johnson/2007-42-22.cfm.

³⁴ *Kommersant* (2007i) "Gazprom to Get Control Over Russia's Coal", *Kommersant*, publicerat: 9 februari 2007, hämtat: 9 februari 2007, adress: www.kommersant.com/p741218/coal_gas_consolidation.

kolambition uppskattas inte av alla. Bland annat den före ekonomiministern German Gref har varit kritisk eftersom det ytterligare underminerar konkurrensen inom sektorn.³⁵ En orsak till varför Kreml stödjer Gazproms kolintresse är att det underskott av gas (som behandlas i avsnittet 'Risk för naturgasunderskott') kan ge Ryssland stora trovärdighetsproblem som leverantör. Genom att styra över användningen från gas till tjockolja och kol blir det således lättare för Gazprom att möta sina exportmål.³⁶ Sannolikt kommer även denna aspekt att ha betydelse i en framtida diskussion om global uppvärmning och Rysslands ansvar att möta gemensamma klimatmål.

Någon avreglering gällande kärnkraftsindustrin har aldrig varit aktuell i Ryssland även om en viss uppluckring skedde under 1990-talet. Kreml stärker nu kontrollen över kärnenergisektorn på det sätt som annonserades redan för ett par år sedan. Då Sergej Kirienko på Putins uppdrag tillträdde som reformivrig kraft i RosAtom. Efter en serie affärsuppgörelser inom kärnkraftssektorn godkände även Putin under sommaren 2006 det framlagda kärnkraftsprogrammet, som stipulerade att 40 nya reaktorer skulle konstrueras. Det kan synas vara ett gott tillskott till de befintliga 31 reaktorerna men faktum är att kapacitetsmässigt behövs de nya reaktorerna för att ersätta de gamla som skall fasas ut.³⁷

I januari 2007 godkände parlamentets överhus, Federationsrådet, skapandet av ett förenat holdingbolag för all civil kärnkraftsanvändning, från uranproduktion till konstruktion och drift av kärnkraftsverk. Syftet med skapandet av vad som kallas Atomprom är att samla flera olika statsägda enheter under ett paraply.³⁸ Mer precist skall bolaget

³⁵ Kupchinsky "Could Gazprom Become...".

³⁶ Grishkovets, Ekaterina och Grib, Natalia (2006) "The Kremlin Activates Coal", *Kommersant*, publicerat: 19 september 2006, hämtat: 9 februari 2007, adress: www.kommersant.com7p705782/r_1/The_Kremlin_Activates_Coal.

³⁷ Pappé, Yakov och Drankina, Ekaterina (2007a) "How Russia is Nationalized: The Nuclear Industry", *Kommersant*, publicerat: 24 september 2007, hämtat: 24 oktober 2007, adress: www.kommersant.com/p806717/.

³⁸ *Kommersant* (2007c) "Federation Council Approves Atomprom Creation", *Kommersant*, publicerat: 24 januari 2007, hämtat: 24 oktober 2007, adress: www.kommersant.com/p-9929/r_500/nuclear_civil_reform/.

Atomenergomasj handha alla civila nukleära system medan Rosatomenergo, TVEL, Techsnabexport och Atomenergomasj blir dotterbolag. Tanken med reformen är att skapa en sammanhållen enhet som kan agera globalt, men kritik har framförts mot att strukturen stressas fram.³⁹ Man skall inte dra för stora växlar på intresset att behålla vissa strukturer under statlig kontroll eftersom detta är mycket vanligt, internationellt sett, speciellt rörande kärnkraftssektorn.

Strukturförändringar och statliga holdingbolag

Strukturförändringar sker inte bara mellan etablerade bolag utan staten har även för avsikt att inför en ny typ av företagstruktur - så kallade 'Goskorporatsia'. Även om regelverket skiljer sig beroende på sektor är dessa vanligen statligt ägda och onoterade holdingbolag som är direkt underordnade presidenten. Insynen och transparensen är mindre än i vanliga bolag men bolagen får genomföra interna aktieutdelningar. Antalet sektorer som är aktuella för företagsformen är alltifrån hamnar, råvaror och nanoteknologi, till vapentillverkning och energi. Övergången kommer säkerligen inte att beröra alla områden men kan bli ett viktigt tillskott i Kremles verktygslåda för att kontrollera sektorn samtidigt som det är ekonomiskt fördelaktigt för bolagens ledarskikt.⁴⁰

³⁹ Pappé och Drankina "How Russia is Nationalized: The Nuclear Industry".

⁴⁰ Mer om detta i kommande rapporter från FOI av Carl Holmberg.

3. Försöken att hantera en negativ Rysslandsbild

Rysslands internationella anseende har fått sig en törn på senare år, speciellt efter 2004 då Putins andra presidentperiod inleddes och Ryssland började uppträda mer självsäkert på den internationella scenen. Efter en serie incidenter, som i stor utsträckning var relaterade till energisektorn, t.ex. Yukosaffären och energikonflikter med Ukraina och Vitryssland, behövde såväl Ryssland som Gazprom putsa upp sitt anseende och avpolitisera bilden av sig själva. Att polera ytan ökar inte kontrollen men det mildrar en eventuell negativ uppfattning av reell eller föreställd ökad kontroll. Rysslands och Gazproms medvetna PR-strategi tycks överlag fått genomslag. Ett antal aspekter av detta PR-arbete kan nämnas.

Kreml putsar fasaden inför G8

För det första: inför sitt värdskap för G8-gruppen i S:t Petersburg under 2006 kontrakterade Kreml det USA-baserade PR-företaget Ketchum för att förbättra bilden av Ryssland i utlandet. Enligt Ketchums hemsida lyckades de mycket väl i sitt uppdrag och man skriver explicit:

The assignment: to ensure that Russia's openness, accessibility and transparency were widely communicated to participants and observers of the Summit and to the media during Russia's 2006 presidency.⁴¹

[...]

In the end, Ketchum succeeded in helping make the once-obscure news of the Kremlin open to the world and shift global views of Russia to recognize its more democratic nature. At the outset of the campaign, there were approximately 183 total stories that were Summit-related. Of those, 56% were negative in tone, 37% were neutral and only 7% were positive. By the peak Summit period, the turnaround was clear: a total of 5,109 stories appeared with the percentage of positive coverage having more than doubled, negative coverage cut in half, and neutral coverage shifted to 54%.⁴²

⁴¹ Ketchum (2006) "Opening Its Doors to the World: Russia's presidency of the G8 Summit", *Ketchum*, publicerat: N/A, hämtat: 14 november 2007, adress: <http://www.ketchum.com/node/1031>.

⁴² Ibid.

Enligt egen utsägo har alltså Ketchum fått stort genomslag. Priset på PR-kampanjen uppges vara 15 miljoner USD.⁴³ Ketchum använder i sin tur en rad partners i Ryssland, däribland bolaget Sokur and Partners, som menar att priset är relativt lågt, speciellt om man betänker att Rysslandsbilden måste 'korrigeras'.⁴⁴ Som framgår nedan kan det antas att den nämnda summan endast utgör ramverket i kontraktet och enskilda kampanjer finansieras separat.

Gazproms *make-over*

För det andra kan det antas att Moskva var nöjt med arbetet eftersom även Gazprom bestämt sig för att anlita västerländska PR-byråer för att ändra bilden av sig själv som ett politiserat bolag.

Det bolag som Gazprom använder är det Washingtonbaserade PBN Company, samt Hill and Knowlton⁴⁵ och Penn, Schoen and Berland Associates.⁴⁶ Hill and Knowlton har använts flitigt av Gazprom, även innan 2007. Redan 1997 kontrakterade till exempel Gazproms förre VD, Rem Vjachirev, Hill and Knowlton för att putsa upp Gazproms anseende.⁴⁷

Tabell 1: Företag som Kreml och Gazprom använder för PR

Ketchum
Sokur and Partners
PBN Company
Hill and Knowlton
Penn, Schoen and Berland Associates
Patton Boggs and Hogan
Hartson
Weber Shandwick
Burson Marsteller
Barbour Griffith and Rogers
Ruder Finn

Generellt sett är PBN en av de första och största PR- och lobbybyråerna i Ryssland, men enligt deras hemsida ingår inte Gazprom bland kunderna. Däremot finns andra energibolag, såsom BP och Caspian

⁴³ Kommersant (2007) "Gazprom to Launch Major PR Campaign", *Kommersant*, publicerat: 16 januari 2007, hämtat: 14 november 2007, adress: www.kommersant.com/p734218/r_529/.

⁴⁴ Ibid.

⁴⁵ Buckley, Neil (2007) "Gazprom seeks PR Makeover", *Financial Times*, publicerat: 16 januari 2007, hämtat: 17 januari 2007, adress: www.ft.com, Ketchum "Opening its Doors..." publicerat:

⁴⁶ Kommersant "Gazprom to Launch..."

⁴⁷ Fossato, Floriana och Kachkaeva, Anna (2007) "Russia: The Origins Of A Media Empire", *RFE/RL*, publicerat: 13 mars 1997, hämtat: 14 november 2007, adress: <http://www.rferl.net/features/1998/03/F.RU.980313140126.asp>.

Pipeline Consortium vars tidigare uppdrag har rört kommunikation i anslutning till oljekatastrofer.⁴⁸

Inte heller Hill and Knowlton nämner Gazprom bland sina 'success stories'.⁴⁹ Det finns flera möjliga anledningar till detta, antingen att bolaget har i uppdrag att vara diskret, att det inte är en 'success story' eller att den faktiska marknadsföringen sker genom underkontrakterade bolag. Andra aktuella bolag för Kreml är juristfirmorna Patton Boggs and Hogan och Hartson samt Weber Shandwick, Burson Marsteller, Barbour Griffith and Rogers samt Ruder Finn.⁵⁰ En sammanställning av olika använda bolag syns i tabellen ovan.

Värdet av hela uppdraget är okänt men Gazprom betalar under 2007 11 miljoner USD för PR-uppdraget att förbättra dess image i USA och Europa. Rent tekniskt är det Gazprom Export som står för kontraktet och det mest intressanta är att huvudsyftet är att förmedla att Gazprom är en pålitlig partner och ett renodlat kommersiellt bolag. Den politiska kopplingen till Kreml försöker man explicit att tona ner. Svjatoslav Bytjkov, delägare i bolaget SPN Ogilvy PR menar att 11 miljoner USD endast är en förskottsbetalning och att de olika marknadsföringsmodulerna faktureras separat. Den angivna summan utgör ca 8 procent av den totala PR-summan som Gazprom har.⁵¹ Möjligen håller samma resonemang när det gäller Kremles egen PR-kampanj.

För det tredje har Gazprom rekryterat Philip Dewhurst som Gazproms Marknadsförings- och handelschef i London. Dewhurst var tidigare PR-chef på British Nuclear Fuels där han konfronterades med såväl politisk som miljömässig kritik. Dewhurst avser jobba mot att förbättra

⁴⁸ PBN Company (2007) "The PBN Company", *The PBN Company*, publicerat: N/A, hämtat: 14 november 2007 adress: <http://www.pbnco.com/>.

⁴⁹ Hill and Knowlton (2007) "Success stories", *Hill and Knowlton*, publicerat: N/A, hämtat: 14 november 2007, adress: http://www.hillandknowlton.com/index/case_studies.

⁵⁰ Kommersant "Gazprom to Launch...".

⁵¹ Ibid.

”Gazproms bild som en pålitlig leverantör”.⁵² Detta skall bland annat göras genom att öppna kontor i Belgien och Nederländerna. Budskapet som skall kommuniceras är att ”Europa har inget att frukta från Gazprom”.⁵³ Det finns all anledning att tro att Bryssel kommer att vara den huvudsakliga lobbyaren för Gazprom framöver.

För det fjärde: en arena för Hill and Knowltons aktiviteter är Sverige. Ett exempel på verksamhet är de marknadsföringsevenemang som anordnats av Hill and Knowlton rörande Gazproms dotterbolag Nord Stream. Under 2006 och början av 2007 hade Nord Stream en relativt trubbig marknadsföring i Sverige och bolaget misslyckades med att bemöta förekommande kritik. Sedan våren 2007 har marknadsföringen blivit betydligt mer sofistikerad. I detta ligger till exempel en kampanj för att bygga förtroende för projektet. Kampanjen har i stora drag ’förtyskats’ så till vida att tyska företrädare för projektet blir den kontaktyta som strandstaterna får istället för Ryssland. Satt i relation till en negativ uppfattning av Gazprom torde den tyska kontaktytan framhålla Nord Stream som mindre offensivt. Kampanjen manifesteras i övrigt dels genom PR-evenemangen och dels genom sponsring.

PR-evenemangen är till exempel de tillfällen då Nord Stream arrangerar öppna informationsmöten, t.ex. på Hilton eller Berns. I samband med dessa framträder ett antal personer som skall förklara projektets fördelar eller ge legitimitet åt projektet. Påkostade utställningar och profilprodukter delas frikostigt ut, t.ex. USB-minnen, braständare i mattborstad aluminium samt den blå Nord Streamlogotypeförsedda tygsälen ’Neal’. Detta är inte märkvärdigt i sig eftersom profilprodukter används av många företag, det anmärkningsvärda är att de kom så pass sent som 2007.

Den andra delen gäller en metod som kan liknas vid sponsring. Ett tydligt exempel är Gotland, där Nord Stream har betalat stora summor till Läns museet, högskolan och olika forskningsprogram. Därtill har

⁵² Medetsky, Anatoly (2007b) "Gazprom Pins Hope on British PR Guru", *Moscow Times* (återpostat på *Spinwatch.org*), publicerat: 17 januari 2007, hämtat: 14 november 2007, adress: <http://www.spinwatch.org/content/view/3922/9/>.

⁵³ Ibid.

bolaget erbjudit sig att betala för konstruktionen av en ny hamn i Slite på Gotland.⁵⁴ Gotlands kommun har anmälts för kollektivt tagande av muta, men eftersom man juridiskt sett enbart kan muta individer blev det inget åtal. Slutligen har Gazprom en egen mediagrupp, Gazprom-Media, som äger ett flertal radiostationer, tv-kanaler och tidningar.

Tabell 2: Företag som ingår i Gazprom-Media

Bolag	Verksamhet
NTV	TV
TNT	TV
NTV-Plus	TV
Echo of Moscow	Radio
First Popular Radio	Radio
Radio NEXT	Radio
CITY-FM	Radio
Relax-FM	Radio
Seven days	Förlag
Itogi	Veckotidning
7 Days TV Program	Veckotidning
Caravan of Stories	Veckotidning
Izvestia	Dagstidning
Tribuna	Dagstidning
St. Petersburg's Chas Pik	Dagstidning
TV Guide Panorama	Dagstidning
NTV-Kino	Filmbolag
Oktyabr	Biograf
Crystal Palace	Biograf
NTV-Media	Annonsbolag
SMS	Annonsbolag
Komstek	Ingenjörsbolag
Telebasis	Fastighetsbolag

Källa: Gazprom-Media (2007) "About us", *Gazprom-Media*, senast uppdaterat: N/A, hämtat: 14 november 2007, adress: <http://www.gazprom-media.com/en/about.xml>.

⁵⁴ Rörande Nord Stream, se Larsson, Robert L. (2007c) *Nord Stream, Sweden and Baltic Sea Security*, Stockholm, Swedish Defence Research Agency (FOI), March 2007, FOI-R--2251-SE och andra FOI-rapporter.

Det kan ifrågasättas vilken betydelse ägandeskap har för forandet av bilden av Gazprom. Konsumenter av information från de företag som listas nedan är t.ex. i huvudsak den ryska befolkningen snarare än utlandet. Säkerligen försämras inte bilden av Gazprom av den starka mediaportföljen. Det viktiga i sammanhanget är egentligen att den starka fokuseringen på sidoverksamhet vilken utgör en delförklaring till Gazproms bristande investeringar i kärnverksamheten.

4. Nationalism och privatekonomisk vinning

Den statliga energipolitiken i Ryssland formar sakta en 'politiskt korrekt marknadsekonomi', dvs. en marknadsekonomi där de olika aktörerna gör vad landets politiska ledning vill, utan att direktiv eller lagar behöver användas. Kreml och energibolagen institutionaliserar därmed ett förhållande som kräver politisk fingertoppskänsla bland energibolagen. Marknadens aktörer måste alltså undvika åtgärder som kan stå i strid med Kremles vilja. Genom detta förfaringssätt och på andra ovan beskrivna sätt skapas en ny kultur av statslojala oligarker som skiljer sig från de oligarker som under 1990-talet åtnjöt stor ekonomisk och indirekt politisk makt i Ryssland.⁵⁵

Makteliterna

Idag kan makteliten i Ryssland delas upp på flera sätt, till exempel i 'duvor' och 'hökar', i olika politiska klaner eller i grupper beroende på om de har en bakgrund i den lokala administrationen i S:t Petersburg, i säkerhetsstrukturerna eller inom internationell handel.⁵⁶ De som har en bakgrund i säkerhetsstrukturerna brukar benämnas *siloviker* eller 'kraftmän'. Det har skrivits relativt mycket om silovikerna i Ryssland och deras påverkan på politiken. Trots att de inte har en gemensam agenda delar de ofta ett antal värderingar. Dessa är till exempel:⁵⁷

- De understödjer en fortsatt konsolidering av den politiska och ekonomiska makten inom ett centraliserat system med stöd från välfinansierade säkerhets- och försvarsstrukturer.

⁵⁵ Rörande utvecklingen kring 1990-talsoligarkernas, se Hoffman, David E. (2003) *The Oligarchs: Wealth and Power in the New Russia* (New York, Public Affairs).

⁵⁶ Se kommande rapporter av Carl Holmberg, samt Larsson *Russia's Energy Policy: Security Dimensions and Russia's Reliability as an Energy Supplier*, ss. 115-123.

⁵⁷ Bremmer, Ian och Charap, Samuel (2007) "The Siloviki in Putin's Russia: Who They Are and What They Want", *The Washington Quarterly*, vol. 20, nr. 1, ss. 88ff.

- De ser 'statismen' som ett ekonomiskt program där de strategiska sektorerna och viktiga inhemska producenter skall skyddas från globaliseringskrafterna.
- De är ekonomiska nationalister som anser att landets resurser tillhör det ryska folket och att staten därför skall kontrollera alla aspekter av utvinningen.
- De stödjer återupprättandet av den ryska storheten på den internationella scenen. USA och NATO ses som ett hot och de forna sovjetstaterna bör så långt som det är möjligt återintegreras med Ryssland.
- De omfamnar nationalistiska och xenofobiska strömningar.

Oberoende på definitioner har antalet siloviker sannolikt ökat i Ryssland under Putins tid vid makten, storleken på ökningen beror dock på vilken definition som använts.⁵⁸ Man kan ifrågasätta hur viktig bakgrund egentligen är, men det mönster som började framträda mellan 2003 och 2006 och som blivit än klarare under 2007, är att utvecklingen mot en 'politiskt korrekt marknadsekonomi' fortsätter och att silovikerna spelar en viktig roll. Den höga andelen personer i ledande kretsar som vill skydda Rysslands strategiska sektorer mot utländska intressen är en förklarande faktor till att en nationalistiskt präglad politik både formas och får stort genomslag. I ett klimat av ökat säkerhetstänkande blir det helt enkelt en omöjlighet att argumentera mot ökad säkerhet. Detta är en trend som förstärkts sedan 2005-2006.

En viktig aspekt är dock att det inte bara är silovikerna som har ett nationalistiskt drag. Trots alla motsättningar som finns har även personer med handelsbakgrund en nationalistisk snarare än liberal syn på energi. Uttrycken liberal och konservativ skall således inte förstås som ideologiska riktningar utan snarast som ett relativt förhållningssätt.

⁵⁸ Kryshtanovskaya, Olga och White, Stephen (2005) "The Rise of the Russian Business Elite", *Communist and Post-Communist Studies*, nr. 38, och Kryshtanovskaya, Olga och White, Stephen (2003) "Putin's Militocracy", *Post-Soviet Affairs*, vol. 19, nr. 4.

Handels- och säkerhetspersonerna utövar alltså tillsammans ett mycket stort inflytande på policyutformningen, vilket får betydelse för energisektorns följsamhet till politiska beslut.

Informell styrning

När det gäller följsamhet och inofficiell styrning av energisektorn har tidigare rapporter från FOI visat att många myndighetspersoner som normalt handlägger energifrågor på både politisk- och tjänstemannanivå även sitter i de viktigaste energibolagens styrelser.⁵⁹ Nedan görs en uppdaterad genomgång av bolagsstyrelserna för Gazprom,⁶⁰ Rosneft,⁶¹ Transneft, Zarubezhneft,⁶² RAO UES⁶³ och Transnefteprodukt.⁶⁴

Tabell 3: Personer som samtidigt arbetar för staten och energibolag hösten 2007		
Namn	Myndighetsposition	Styrelseuppdrag
OFÖRÄNDRADE SEDAN VÅREN 2005		
Dmitrij Anatolevitj Medvedev	Förste vice premiärminister	Gazprom
Andrej Sjaronov	Statssekreterare/ förste vice minister för ekonomisk utveckling och handel	RAO UES Transneft
Arkadij Dvorkovitj	Chef för presidentkansliets expertavdelning	Transneft

⁵⁹ Larsson *Russia's Energy Policy: Security Dimensions and Russia's Reliability as an Energy Supplier*, s. 137ff.

⁶⁰ Gazprom (2007) "Sovet direktorov OAO "Gazprom"", *Gazprom*, publicerat: N/A, hämtat: 6 november 2007, adress: <http://www.gazprom.ru/subjects/groups/sovet.shtml>. och Gazprom (2005a) "Gazprom's Board of Directors", *Gazprom*, publicerat: hämtat: 21 March 2005, adress: <http://www.gazprom.com/eng/articles/article8823.shtml>.

⁶¹ Rosneft (2007) "O kompanja", *Rosneft*, publicerat: N/A, hämtat: 6 november 2007, adress: <http://www.rosneft.ru/about/board>. och Rosneft (2005) "Sovet Direktorov "NK Rosneft"", *Rosneft*, publicerat: N/A, hämtat: 21 March 2005, adress: <http://www.rosneft.ru/company/management.html>.

⁶² Zarubezhneft (2007) "Sovet direktorv", *Zarubezhneft*, publicerat: N/A, hämtat: 6 november 2007, adress: http://www.zarubezhneft.ru/www/nestroweb.nsf/index/SovetDir_rus, och Zarubezhneft (2005) "Sovet Direktorov [Board of Directors]", *Zarubezhneft*, publicerat: N/A, hämtat: 22 March 2005, adress: http://www.zarubezhneft.ru/www/nestroweb.nsf/index/SovetDir_rus.

⁶³ UES (2007) "Sostav soveta direktorov RAO "EES ROSSII"", *RAO EES ROSSII*, publicerat: 26 juni 2007, hämtat: 6 november 2007, adress: http://www.rao-ees.ru/ru/info/about/corp_upr/org_upr/sov_dir/show.cgi?260607dir_personal.htm. Och UES (2004) "Directors Board of the Russian Stock Company of the Unified Power System of Russia (RAO UES of Russia)", *RAO UES*, publicerat: 30 June 2005, hämtat: 22 March 2005, adress: http://old.rao-ees.ru/en/management/dir_personal.htm.

⁶⁴ Transnefteprodukt (2007) "Board of Directors", *Transnefteprodukt*, publicerat: N/A, hämtat: 6 november 2007, adress: <http://eng.transnefteprodukt.ru/news/news168.html>.

Alexander Stalevitj Volosjin	Rådgivare till chefen för presidentkansliet	RAO UES
Dmitrij Ju. Petrov	Rådgivare vid presidentkansliets expertavdelning	Transneft NY i: Transnefteprodukt
German Oskarovitj Gref	Minister för ekonomisk utveckling och handel	Gazprom RAO UES
Gleb Sergevitj Nikitin	Chef för avdelningen för ägandeförvaltning i den kommersiella sektorn under den federala agenturen för förvaltning av statliga egendomar	Zarubezhneft NY i: Rosneft AVGÅTT UR: Transneft
Igor Anatolevitj Nagornij	Ställföreträdande chef för direktoratet för inrikespolitik inom presidentkansliet.	Zarubezhneft
Igor Setjin	Rådgivare till presidenten och ställföreträdande chef för presidentkansliet	Rosneft
Igor Jusufov	Speciellt sändebud åt presidenten i frågor rörande internationellt energisamarbete	Gazprom
Kirill Gennadevitj Androsov	Avdelningschef vid Ministeriet för ekonomisk utveckling och handel	Rosneft, Zarubezhneft NY i: RAO UES
Andrei Reus	Vice energiminister	Zarubezhneft NY i: Transnefteprodukt AVGÅTT UR: Rosneft
Sergej Oganesion	Chef för den federala energimyndigheten	Transneft AVGÅTT UR: Rosneft,
Viktor Christenko	Industri- och energiminister	Gazprom RAO UES Transneft
Jurij M. Medvedev	Vice chef för den federala egendomsförvaltningsmyndigheten	Transneft AVGÅTT UR: Rosneft
NYTILLKOMNA SEDAN VÅREN 2005		
Dmitrij Vladimirovitj Pankin	Avdelningsdirektör för internationella finansiella relationer, statliga skulder och statens finansiella aktiviteter vid Finansministeriet	Zarubezhneft
Andrej Vladimirovitj Dementev	Vice Energi- och industriminister	RAO UES Transneft
Vladimir U. Salamatov	Chef för avdelningen för statlig industriell policy vid Energi- och industriministeriet	Zarubezhneft
Dmitrij A. Ryzjkov	Vice chef för regeringskansliet	Transneft
Sergej I. Zjuravlev	Avdelningschef vid federala agenturen för statlig egendom "Rosimusjtjestvo"	Transnefteprodukt
Valdimir V. Kuznetsov	Vice chef för den federala energimyndigheten "Rosenergo"	Transnefteprodukt

Gennadij. N. Otjeretin	Chef för den centrala avdelningen för raketbränsle vid Försvarsministeriet	Transnefteprodukt
Ljudmila I. Pridanova	Vice chef vid den federala agenturen för statlig egendom "Rosimusjtjestvo"	Transnefteprodukt
Vitalij I. Tsaregorodtsev	Vice avdelningschef inom regeringskansliet	Transnefteprodukt
Lev V. Feodosjev	Avdelningschef vid Ministeriet för ekonomisk utveckling och handel	Transnefteprodukt
Sergej Narysjkin	Vice premiärminister, f.d. kabinettschef och vice chef för presidentkansliets ekonomiska avdelning	Rosneft
AVGÅNGNA SEDAN VÅREN 2005		
Vladislav Surkov	Vice chef för presidentadministrationen	Transnefteprodukt
Oleg Gordejev	Vice chef för den federala energimyndigheten	Zarubezhneft
Andrej Kondakov	Chef för avdelningen för ekonomiskt samarbete vid Utrikesministeriet	Zarubezhneft
Ivan Matlasjov	Avdelningschef vid Energi- och industriministeriet	Rosneft
Sergej Vjazalov	Förste vice finansminister	Rosneft
Valentin Zavadnikov	Ordförande federationsrådets utskott för industripolitik	RAO UES
Alexander Kazakov	Ordförande för federationsrådets utskott för federala frågor och regionalpolitik	RAO UES
Anatolij Ledovskich	Chef för den federala agenturen för hantering av underjordiska resurser	Rosneft
Anatolij Jurevitj	Förste vice chef för ekonomidirektoriet inom presidentkansliet	Rosneft

Källor:

Larsson, Robert L. (2006) *Russia's Energy Policy: Security Dimensions and Russia's Reliability as an Energy Supplier*, Stockholm, The Swedish Defence Research Agency (FOI), Scientific Report FOI-R--1934--SE.

Gazprom (2007) 'Sovet direktorov OAO "Gazprom"', *Gazprom*, hämtat: 6 november 2007, adress: <http://www.gazprom.ru/subjects/groups/sovet.shtml>.

Zarubezhneft (2007) 'Sovet direktorv', *Zarubezhneft*, hämtat: 6 november 2007, adress: http://www.zarubezhneft.ru/www/nestroweb.nsf/index/SovetDir_rus.

UES (2007) 'Sostav soveta direktorov RAO "EES ROSSII"', *RAO EES ROSSII*, hämtat: 6 november 2007, adress: http://www.rao-ees.ru/ru/info/about/corp_upr/org_upr/sov_dir/show.cgi?260607dir_personal.htm.

Rosneft (2007) 'O kompanii', *Rosneft*, hämtat: 6 november 2007, adress: <http://www.rosneft.ru/about/board>.

Transnefteprodukt (2007) 'Board of Directors', *Transnefteprodukt*, hämtat: 6 november 2007, adress: <http://eng.transnefteprodukt.ru/news/news168.html>.

Transneft (2007) 'Management', *Transneft*, hämtat: 6 november 2007, adress: <http://www.transneft.ru/About/Management/List.asp?LANG=EN&DTYPE=3>.

Tabellen ovan vittnar alltså om bruket av dubbla roller. Vissa ommöbleringar har skett i styrelserna för RAO UES, Rosneft, Transnefteprodukt och Zarubezhneft medan Gazproms i princip hållits intakt vad gäller politiska utnämningar.

Bilden ovan förändras kontinuerligt, men under hösten 2007 satt i alla fall minst 26 personer på dubbla poster. Sedan våren 2005 har 9 avgått och 12 tillkommit, en marginell ökning kan alltså noteras. Därtill finns personer, som t.ex. Boris Grigorevitj Fedorov som både sitter i Gazproms styrelse och är ledare för den politiska rörelsen 'Framåt Ryssland' och förste vice borgmästaren i Moskva som sitter i styrelsen för RAO UES dotterbolag OAO Mosenergo.⁶⁵ Vilket genomslag innehav av dubbla poster har kan naturligtvis diskuteras. Att ha ägarrepresentanter i styrelsen är naturligtvis brukligt även i väst, men två faktorer bör framhållas. För det första skapas ett informellt nätverk som underlättar

⁶⁵ Mosenergo (2007) "The Board of Directors", *OAO Mosenergo*, publicerat: N/A, hämtat: 6 juni 2007, adress: <http://www.mosenergo.ru/eng/index.php?id=231>.

för de 'politiskt korrekta' bolagen att agera i Kremls intresse. För det andra innebär posterna en möjlighet till ekonomisk vinning för styrelsemedlemmarna. I viss utsträckning kan omflyttningarna tolkas som förändringar i olika personers maktställning, men för att kunna fungera som prisma bör det sättas i relation till deras andra åtaganden.

Det är samtidigt känt att den mest korrumpierade sfären i Ryssland anses vara den som handlägger licenser och kvoter för export av olja, metaller och energiresurser.⁶⁶ Flera forskare visar till exempel att det förekommer köpande och säljande av poster på ministerie- och regeringsnivå. Två tredjedelar av de ryska ministerposterna och nästan alla vice premiärministerposter anses vara icke-kommersiella poster, dvs. sådana som det är svårt att tjäna pengar på eftersom de inte har auktoritet över budgetar eller naturresurser. Därför blir det allt viktigare att kontrollera sekretariat och avdelningschefsposter. Viceministerposter uppges kosta 50 000-500 000 USD medan en ministerpost kostar 1 000 000 USD, men beror på vilken makt som medföljer.⁶⁷ En politisk motståndare skulle svårligen kunna köpa sig en ministerpost, men att ekonomiska drivkrafter och korruption förekommer även på denna nivå får anses som troligt. Vad som skiljer sig från tidigare i Ryssland är att innehavet av en myndighetspost inte är den enda inkomstkällan. Genom bruket av dubbla stolar kan personer på ett legitimt sett sko sig ekonomiskt och tillvarata statens intressen på samma gång. Denna symbios tycks ha stärkts sedan 2005-2006 och kommer säkerligen att göra så vidare genom s.k. Goskorporatsiastrukturer.

Användandet av mellanhänder

Även i den internationella energihandeln är korruption en mycket viktig faktor, och Ryssland är långt ifrån ensamt om att vara inblandat. Gashandeln mellan Turkmenistan via Ryssland till Ukraina och sedermera till Europa är till exempel i mycket hög utsträckning präglad

⁶⁶ Cheloukhine, Serguei och King, Joseph (2007) "Corruption Networks as Sphere of Investment in Modern Russia", *Communist and Post-Communist Studies*, vol. 40, s. 115.

⁶⁷ Ibid., s. 114.

av korrupta mellanhänder.⁶⁸ Mellanhänderna minskar förvisso statens makt, men kan samtidigt öka enskilda regimföreträdares privatekonomiska maktbas.

Användningen av mellanhänder är central. Redan under 1990-talet användes mellanhänder för att göra sådant som de mer kända bolagen inte ville vara inblandade i, till exempel Gazproms användande av Itera som en i praktiken påhittad konkurrent inom OSS.⁶⁹ Det tycks även finnas eller har funnits kopplingar mellan Putin, Putins parti Enade Ryssland och statslojala bolag samt vad som kan anses som suspekta eller kriminella bolag bl.a. gällande Eural Trans Gas, Bajkal Finance Holding, Trubnyj Torgovyj Dom, Rosukrenergo och Kineksgruppen. I Kineksfären finns bland annat Gennadij Timtjenko,⁷⁰ en f.d. KGB-anställd och numera oljehandlare baserad i Genève och vän med Putin som används av Gazproms dotterbolag Gazprom Export. Han har kopplingar till Surgutneftegaz och hans andra företag Gunvor får till exempel en starkt roll när ansvaret för 'market operations' övertas från Gazproms dotterbolag Gazprom Neft och överförs till Gunvor.⁷¹ En sammanställning av ett par av dessa bolag samt ett par som behandlas längre fram i rapporten återfinns i tabellen nedan.

Tabell 4: Sammanställning över använda mellanhänder		
Huvudaktör	Mellanhand	Syfte
Gazprom	Trubnyj Torgovyj Dom	Skumma vinst av rörledningshandel
Gazprom	Prana	Överta Yukos högkvarter
Gazprom	Rosukrenergo	Skumma vinsten av gashandeln mellan Centralasien, Ryssland och Ukraina
Gazprom	Eural Trans Gas	Skumma vinsten av gashandeln mellan Centralasien, Ryssland och Ukraina
Gazprom	ENS/Energogaz	Överta Arcticgaz från Yukos
Rosneft	RN-Razvitye	Överta rester av Yukos
Rosneft	Trans Baikal Holding	Överta rester av Yukos
Rosneft	Yuniteks	Överta Yukos bensinstationer

⁶⁸ Global Witness (2006) *It's a Gas: Funny-Business in the Turkmen-Ukraine Gas Trade*, Global Witness, April 2006, N/A.

⁶⁹ Larsson *Russia's Energy Policy: Security Dimensions and Russia's Reliability as an Energy Supplier*, s. 148ff.

⁷⁰ Se även Ibid., s. 121.

⁷¹ Russia Intelligence (2007b) "Hawks Take on the Hawks", *Russia Intelligence*, nr. 50, s. 1, och Russia Intelligence (2007c) "Succession: Dealing Fresh the Cards in the Kremlin", *Russia Intelligence*, nr. 50, s. 2.

De schweiziska kopplingarna

Användandet av mellanhänder illustrerar även en annan aspekt av rysk energipolitik, nämligen att det finns en energipolitisk maktbas utanför Ryssland. Den är svår att sätta fingret på men inkluderar ett stort antal off-shore-baserade företag. Cypern har till exempel varit en av de stater som investerat mest i Ryssland. En kanske viktigare trend är den stora förekomsten av bolag som juridiskt sett är schweiziska och som får allt mer makt över rysk energiexport. Vid sidan av Nord Stream⁷² och Rosukrenergo⁷³ som behandlats i tidigare rapporter från FOI kan även bolagen Gunvor och Glencore nämnas.

Även om det inte längre erkänns officiellt var alltså Timtjenko en av grundarna av Gunvor⁷⁴ tillsammans med Torbjörn Törnkvist under vars ledning bolaget fått en enastående stark position i Ryssland. Enligt en intervju för Reuters agerade bolaget mellanhand för 60 miljoner ton råolja till ett värde av USD 30 miljarder. Prognosen för 2007 var 83 miljoner ton och USD 43 miljarder. Sammantaget gör detta Gunvor till det tredje viktigaste handelshuset för olja i världen, efter bolagen Vitol och Glencore som alla fokuserar på oljehandel med 'speciella' politiska regimer.⁷⁵ Gunvor, liksom Glencore,⁷⁶ har varit inblandat i det omdiskuterade irakiska 'Oil-for-food-programmet' tillsammans med det ryska statliga Zarubezhneft. Storleksordningen i inblandningen uppgår för Gunvor Energy till 438 030 218 USD och för Gunvor International till 146 200 291 USD.⁷⁷

⁷² Se Larsson *Nord Stream, Sweden and Baltic Sea Security*, och FOI (2007) *Yttrande till Försvarsdepartementet rörande Nord Stream och gasledningen genom Östersjön*, Stockholm, Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI), 7 februari 2007, 06-1964:3.

⁷³ Larsson *Russia's Energy Policy: Security Dimensions and Russia's Reliability as an Energy Supplier*, s. 216ff.

⁷⁴ Romanov, Pavel (2007) "Russia's Geneva-Based Corruption: Oily Business", *Energy Tribune*, publicerat: 27 oktober 2007, hämtat: 8 november 2007, adress: www.energytribune.com/articles.cfm?aid=665.

⁷⁵ Oil and Gas Equipment and Services (2007) "Torbjorn Tornkvist: Gunvor Handles One Third of Russian Oil Exports", *Oil and Gas Equipment and Services*, publicerat: 6 november 2007, hämtat: 8 november 2007, adress: www.oil-gas.biz/new/990000275.

⁷⁶ Se även Kommersant (2007z) "The Trader Takeover", *Kommersant*, publicerat: 25 oktober 2007, hämtat: 26 oktober 2007, adress: www.kommersant.com/p818588/Russneft_Glencore.

⁷⁷ IIC (2005) *Manipulation of the Oil-For-Food Programme by the Iraqi Regime*, Independent Inquiry Committee into the United Nations Oil-For-Food Programme, 27 oktober 2005, N/A, samt Minaev,

Stanislav Belkovskij vid the National Strategy Institute i Moskva har uttalat sig i den tyska tidningen Die Welt och redogjort för Putin's roll i dessa bolag. Enligt Belkovskij kontrollerar Putin 35 procent av aktierna i Surgutneftegaz, 4,5 procent av aktierna i Gazprom och via Timtjenko 50 procent av Gunvor.⁷⁸

Sergei (2007) "Oil for Food", *Kommersant*, publicerat: 24 september 2007, hämtat: 24 oktober 2007, adress: www.kommersant.com/p807000/Russias_import_high_when_oil_is_expensive.

⁷⁸ Bernstein, Jonas (2007) "Stanislav Belkovsky: Putin Will Leave Power Completely", *Eurasia Daily Monitor*, vol. 4, nr. 215

5. Rysk fysisk och politisk energipålitlighet

Under 2006 och 2007 har diskussionen om energileveranser fokuserat på den ryska förmågan att leverera olja och gas under de kommande åren. Vissa av energibolagen, speciellt Gazprom, menar att inga problem föreligger,⁷⁹ medan storkonsumenter och politiker har höjt ett varnande finger rörande den ryska förmågan och pålitligheten.

Under 2005 bekräftade till exempel Anatolij Ledovskich, chefen för Federala agenturen för användning av naturresurser, att oljeproduktionen kommer att gå ner från och med 2010.⁸⁰ Detta är konsistent i tid med vad 'Peak oil-teoretiker' hävdar. I takt med den goda ekonomiska utvecklingen prioriteras därtill den egna inhemska marknaden i hög grad och den tillgängliga mängden olja för export minskar således. Ett högt oljepris innebär dock ett starkare incitament att exportera, vilket gör det svårare att prognostisera utvecklingen.

Risk för naturgasunderskott

På senare tid har även diskussionen kring naturgasen tagit vid, vilket är intressant med tanke på att Ryssland trots allt innehar kring 25-30 procent av världens bevisade reserver av naturgas. Den före detta biträdande energiministern och nu chefen för Institutet för energipolitik, Vladimir Milov, räknade under 2005 ut att det ryska gasunderskottet år 2010 skulle uppgå till 132 mdr m³.⁸¹ Detta har uppmärksammats tidigare

⁷⁹ Transneft (2007) "Russia's Oil and Gas Interests Spread All Across the World Today", *Transneft*, publicerat: N/A, hämtat: 9 januari 2007, adress: www.transneft.ru. och Firsova, Anna (2007) "Russia Will be Left Without its Own Gas", *Gazeta.ru (återpostat och översatt av NTIS)*, publicerat: 22 augusti 2007, hämtat: 6 september 2007, adress: www.gazeta.ru, Kommersant (2007a) "Acquired Gas Deficit Syndrome", *Kommersant*, publicerat: 25 juni 2007, hämtat: 25 juni 2007, adress: www.kommersant.com/p777534/Gas_shortage. samt Kommersant "Acquired Gas Deficit Syndrome".

⁸⁰ RIA Novosti (2005) "Russian Oil Production to Shrink Since 2010, Warn Experts", *RIA Novosti*, publicerat: 6 April 2005, hämtat: 18 April 2005, adress: http://en.rian.ru/rian/index.cfm?prd_id=160&msg_id=5492129&startrow=1&date=2005-04-06&do_alert=0.

⁸¹ Milov, Vladimir (2005) *Russian Energy Sector and its International Implication*, Moscow, Institute of Energy Policy, 30 March 2005, s. 11f.

i FOI-rapporter, men sedan 2005 har fler och fler analytiker understött Milovs resonemang varför en upprepning kan vara befogad.

Tabell 5: Rysslands projekterade gasbalans för 2010		
	2004	2010
Gazproms gasproduktion (optimistiskt scenario, utan gas från Jamal)	545	550
Gasexport av Gazprom (Europa, Turkiet, OSS, utan export till Asien)	191	312 (inkl. 200 till Europa och Turkiet, 112 till OSS)
Gas producerad av Gazprom och tillgänglig för inhemska marknaden	354	268
Inhemsk gasefterfrågan i Ryssland (med en årlig tillväxt på 4,4 procent, vilekt gällde för 2002-2004)	423	545
Underskott	69	307
Utbud från Turkmenistan (optimistiskt)		70
Utbud från Kazakstan		15
Nuvarande volymer av oberoende gasproducenter i Ryssland		90
Totalt underskott (i mdr kubikmeter)		132
Källa: Milov, Vladimir (2005), <i>Russian Energy Sector and its International Implication</i> , Moscow: Institute of Energy Policy, 30 mars 2005, Discussion Paper, s. 12, på basis av: BP, Lukoil, Oxford Institute for Energy Studies, Institute of Energy Policy.		

Experter vid Institutet för problem vid de naturliga monopolen, sätter dock siffran rörande förväntat gasunderskott till 120 mdr m³ år 2010 och vid hela 343 mdr m³ år 2020.⁸² Det finns dessutom argument för att Milovs siffror är för optimistiska, framförallt därför att de mindre delarna av de stora gasfälten i Nadyr Pur Taz kommer att vara svåra att utvinna och att Jamalfälten kommer att ta lång tid att få i drift.⁸³ Att Turkmenistan skulle kunna tillhandahålla 70 mdr m³ får dessutom ses som orealistiskt. Även German Gref, då minister för ekonomisk utveckling och handel, tillika styrelsemedlem i Gazprom, sade under 2007 att Gazprom inte skulle kunna möta efterfrågan om inte bolaget investerade mer. Gref sade även att även om Gazprom spår tillväxt fram till 2011 menar Gazproms egna experter att underskottet till den

⁸² Firsova "Russia Will Be Left...".

⁸³ Umbach, Frank och Riley, Alan (2007) "Out of Gas", *Internationale Politik*, nr. Spring, s. 86.

inhemska marknaden kommer efter 2011.⁸⁴ I augusti 2007 sade Gref dessutom att underskottet kan komma så tidigt som 2007-2009,⁸⁵ och Anatolij Tjubais, VD:n för UES, spådde i februari 2007 ett gasunderskott om 4 mdr m³ redan under 2007, bland annat eftersom Gazprom inte sa sig ha någon extra gas att sälja till UES utan rådde UES att använda kol eller olja för kraftgenerering. För 2008 spådde Tjubais underskottet till 8 mdr m³ och upp till 40 mdr m³ de följande åren.⁸⁶ Energiministern Christenko har erkänt problemet med ett potentiellt energiunderskott i Ryssland, speciellt i Tjumen, S:t Petersburg och i Moskva, och problemet kommer inte att vara fullt löst förrän år 2010 enligt hans bedömning.⁸⁷

I kontrast står Gazproms hållning som enligt Dmitrij Medvedev, förste vice premiärminister och styrelsemedlem i Gazprom, är att man först måste analysera efterfrågan innan man planerar för produktion. Alexej Miller, Gazproms VD, sa att "Gazprom's motto är att gasen inte kommer att produceras innan den är såld".⁸⁸

Anledningar till det förväntade underskottet är i första hand inte relaterade till en faktisk brist på gas, utan på en oförmåga att producera gas. Denna brist har flera förklaringar. För det första saknas nödvändiga och storskaliga investeringar. IEA uppskattade under 2002 att hela gasindustrin behöver 164-171 mrd USD till och med år 2020 och att oljeindustrin behöver 157-197 USD mdr under samma period.⁸⁹ Andra siffror pekar på att Gazprom själv behöver 100 USD mdr i investeringar,⁹⁰ men båda dessa analyser är alltför optimistiska. Bara de östsibiriska gasfälten skulle behöva investeringar på 92 USD mdr för att

⁸⁴ Medetsky, Anatoly (2007a) "Cabinet Disagrees on Gas Production", *The Moscow Times*, publicerat: 5 mars 2007, hämtat: 5 mars 2007, adress: www.moscowtimes.ru/stories/2007/03/05/041-print.html.

⁸⁵ Firsova "Russia Will Be Left..."

⁸⁶ Kommersant (2007b) "Chubais Spots Gas Shortage in Russia", *Kommersant*, publicerat: 15 februari 2007, hämtat: 15 februari 2007.

⁸⁷ Kommersant (2007n) "Khristenko to Find 3.1 Trillion Rubles to Deal with Energy Shortage", *Kommersant*, publicerat: 2 november 2007, hämtat: 5 november 2007, adress: www.kommersant.com/p821300/Energy_shortage.

⁸⁸ Medetsky "Cabinet Disagrees on Gas Production".

⁸⁹ IEA (2002) *Energeticheskaya Politika Rossii: obzor 2002 [Rysslands energipolitik 2002]*, Paris, The International Energy Agency (IEA), s. 41.

⁹⁰ Arvedlund, Erin E. och Mouawad, Jad, (2005), "Breakup of Yukos Hits Output in Russia", *The International Herald Tribune*, 22 February 2005, s. 8.

kunna tas i fullt bruk,⁹¹ och Jamalregionen skulle kräva kring 70 mdr USD.⁹² Det stora Sjtokmanfältet kommer naturligtvis att kräva tiotals miljarder, liksom Kovyktafältet, för att komma i drift.

För det andra: storskaliga statssubsidier till energisektorn i Ryssland och ett artificiellt lågt gaspris upprätthåller det slöseri och den ineffektivitet som det sovjetiska arvet medfört. Den inhemska sektorn i Ryssland betalar endast kring 50 USD /tusen m³.⁹³ Planen är att gradvis höja priset till 100 USD /tm³, men det börjar bli bråttom med effektiviseringar om inget underskott skall uppstå. Av politiska och ekonomiska skäl har man även valt att gå långsammare fram med prishöjningen än vad man initialt planerat,⁹⁴ Även om en höjning med all sannolikhet inträffar, speciellt med tanke på kraven från WTO. Värt att notera är dock att driftskapaciteten i regionen kring staden Sotji skall byggas ut kraftigt som ett resultat av att Ryssland fått OS 2014.⁹⁵

För det tredje: Gazprom satsar på annat än kärnverksamheten (energisektorn). Mellan 2003 och 2006 lade t.ex. Gazprom EUR 18 mdr på verksamhet utanför gassektorn.⁹⁶ Orsaken till detta är flera, däribland politiska önskemål men även behovet att diversifiera sin portfölj med tillgångar som är vinstdrivande för att kompensera för brister i gasproduktionen.

För det fjärde: Rysslands nationalistiska hållning, vilken belysts på andra ställen i denna rapport, har lett till att utländska intressenter inte kunnat eller velat investera i lämplig infrastruktur och ny utvinning. I viss

⁹¹ RIA Novosti (2007) "Russia Needs 92 Billion Dollars To Develop Eastern Gas Deposit by 2030", *RIA Novosti (återpostat på Energy Daily)*, publicerat: 18 juni 2007, hämtat: 25 juni 2007, adress: www.energy-daily.com/reports/Russia_Needs_92_Billion_Dollars_To_Develop_Eastern_Gas_Deposit_By_2030_999.html.

⁹² Umbach och Riley "Out of Gas", s. 84.

⁹³ Stern, Jonathan P. (2005) *The Future of Russian Gas and Gazprom* (Oxford, The Oxford University Press/The Oxford Institute for Energy Studies), s. 45.

⁹⁴ RIA Novosti (2006) "Russia Will Not Rise Domestic gas Price During Next Two Years", *Russia-Media.ru*, publicerat: 27 november 2006, hämtat: 7 februari 2007, adress: <http://russia-media.ru/energy/morenews.php?iditem=232>.

⁹⁵ Kommersant (2007r) "Power Supply to Be Stepped Up to Sochi by 2014", *Kommersant*, publicerat: 6 juli 2007, hämtat: 9 juli 2007, adress: www.kommersant.com/p780519/r_531/public_utilities.

⁹⁶ Umbach och Riley "Out of Gas", s. 84.

utsträckning strömmar pengar in, men inte i den omfattning som behövs för att kompensera för det egna ryska ointresset eller oförmågan att investera.

För det femte: Gazprom har höga driftskostnader och en stor del av den vinst man gör äts upp av beskattning eftersom marginals-katten ofta är hög på energivinster, vilket leder till att utrymmet för investeringar blir mindre. Därtill är det olönsamt för Gazprom att sälja på hemmamarknaden jämfört med på utländska marknader.

Slutligen: De riktigt stora investeringarna som faktiskt görs är fokuserade på ny exportkapacitet istället för ny produktionskapacitet. Gasledningarna Nord Stream, Blue Stream och South Stream är sådana förslag som troligen kommer att resultera i en fysisk överskottskapacitet för export, samtidigt som utvinningen eftersätts.

Kan problemet vara överskattat?

Det finns ett antal argument varför problemet med ett förestående naturgasunderskott kan vara överskattat. Dessa bör skärskådas. För det första: om priset på den inhemska marknaden var lika högt som i Europa skulle efterfrågan minska så pass mycket att rådande produktion skulle vara tillräcklig.⁹⁷ Det stämmer troligen, men om det inhemska priset ökar i Ryssland så minskar samtidigt incitamenten att exportera gas, vilket ur ett europeiskt perspektiv är ofördelaktigt. Det kommer möjligen att leda till högre exportpriser.

För det andra: det förekommer skiftande analyser om både ekonomisk utveckling⁹⁸ och behov av inhemska kraftgenerering i Ryssland⁹⁹ - två faktorer som spelar stor roll för behovet av gas i framtiden. Ett exempel är att Gazprom bedömer att elkraftbolaget UES endast behöver 168 mdr m³, medan UES själva menar att 186 mdr m³ behövs per år i framtiden. Före detta premiärminister Fradkov menade att volymer uppemot 18 mdr m³ inte är något problem att omfördela inom Ryssland och därmed

⁹⁷ Medetsky "Cabinet Disagrees on Gas Production".

⁹⁸ Firsova "Russia Will Be Left...".

⁹⁹ Medetsky "Cabinet Disagrees on Gas Production".

skulle inget problem föreligga.¹⁰⁰ Problemet kommer dock om efterfrågan ökar ännu mer.

Att produktionsbolaget spelar ner behoven hos sina kunder är intressant i sig eftersom det borde gå stick i stäv med intresset hos ett bolag av detta slag. Att officiellt underskatta efterfrågan torde ha sin förklaring i att man faktiskt ser en del problem att möta efterfrågan. Att erkänna detta faktum skulle dock i princip leda till slutsatsen att Gazproms nuvarande ställning och policy är ohållbar, men eftersom den till stora delar är pålagd från Kreml måste bolaget mörka sin situation.

För det tredje: Gazprom kan fortsätta att sälja centralasiatisk gas till Europa och på så sätt spara sin egen gas och därmed möta efterfrågan.¹⁰¹ Inte heller detta argument är hållbart. Som framgår ovan har Milovs analys redan inkluderat tillskott från Centralasien och eftersom de centralasiatiska staterna letar efter andra avnämare än Ryssland skall dessa tillskott tas med en nya salt.

För det fjärde kan de oberoende ryska gasbolagen förväntas bidra med ökad kvantitet gas i framtiden.¹⁰² Gazprom har dock i stor omfattning köpt upp oberoende gasproducenter för att kompensera för sin egen fallande produktion. Gazproms förvaltning lär inte hjälpa de oberoende bolagen att upprätthålla produktionen. Det är därtill svårt för oberoende bolag att finna avsättning för sin gas eftersom de är utelämnade åt Gazprom som transportör och ofta som mellanhand. Det gör att när Gazprom antingen erbjuder ett lågt pris eller är ovilligt att transportera gas åt producenter minskar incitamenten att producera mer gas. Gazproms infrastrukturövertag hämmar således produktionen av gas i Ryssland.

¹⁰⁰ Ibid.

¹⁰¹ Kommersant "Acquired Gas Deficit Syndrome".

¹⁰² Umbach och Riley "Out of Gas", s. 86.

För det femte har Ryssland som avsikt att öka användningen av kol-, vatten- och kärnkraft för att kunna spara på gasen.¹⁰³ Detta är även en modell som Putin står för,¹⁰⁴ men det torde bli svårt att ersätta de stora volymer som krävs. Konstruktion av kärnkraftverk i större skala går inte snabbare än nyutveckling av gasreserverna.

Slutligen finns ett antal förslag från europeiskt håll att tillåta utländska intressenter att bidra till utvecklingen av den ryska gassektorn, till exempel genom att utländska bolag skall tillåtas verka i större omfattning i Ryssland,¹⁰⁵ men som framgår i övriga kapitel på denna rapport är såväl Kreml som Gazprom måttligt intresserade av en sådan lösning.

Leveransavbrott och leveransproblem

Leveransavbrott kan ha olika orsaker. Orsakerna inkluderar terroristattentat, naturkatastrofer, brist på underhåll, brist på gas samt politiska eller företagsekonomiska anledningar. Tidigare FOI-rapporter har visat att Ryssland sedan 1991 har skurit av energileveranserna till Europa och OSS vid ca. 38 tillfällen.¹⁰⁶ Sedan 2006 har ett tiotal nya fall av leveransproblem kunnat noteras. Fyra av dessa: till Estland, Ukraina, Vitryssland och Litauen har varit politiskt medvetna leveransavbrott och den ryska energipolitiken mot Moldavien är fortfarande helt präglad av Rysslands stöd till utbrytarregionen Transnistrien.¹⁰⁷

För det första: i samband med den statykris som utspelade sig mellan Ryssland och Estland i maj 2007 skar Ryssland av leveranserna av kol och olja till Estland. Officiellt hade leveransavbrotten inga politiska motiv, men den politiska krisen var så pass omfattande att det framgick med all tydlighet att så var fallet. Förutom en IT-attack som förmodligen

¹⁰³ Energiministeriet (2003) "Energetitjeskaja Strategiaa Rossii na period do 2020 goda [Rysslands energistrategi till år 2020], Utverzjderna no 1234-r, 28 augusti, 2003." *Ministerstvo promysljennosti i energetiki Rossii*, publicerat: hämtat: 7 February 2005, adress: <http://www.mte.gov.ru/docs/32/189.html>.

¹⁰⁴ Umbach och Riley "Out of Gas", s. 87.

¹⁰⁵ Ibid., s. 88f.

¹⁰⁶ Hedenskog, Jakob och Larsson, Robert L. (2007) *Russian Leverage on the CIS and the Baltic States*, Stockholm, Swedish Defence Research Agency (FOI), June 2007, FOI-R-2280--SE, ss. 45-59.

¹⁰⁷ Bruce, Chloë (2007) "Power Resources: The Political Agenda in Russi-Moldovan Gas Relations", *Problems of Post-Communism*, vol. 54, nr. 3.

orkestrerades från statlig sida bojkottades även estniska varor och köttprodukter. När det gäller kolleveranserna hävdade först järnvägsbolaget RZjD att man saknade tillräckligt med vagnar för att transportera kolet till Estland. Kolet som uteblev uppgick till storleksordningen 900 000 ton, vilket utgjorde en viktig del av Estlands energiförsörjning. Efter en tid meddelade RZjD även att inga sanktioner mot Estland förelåg men att man hade för avsikt att reparera järnvägssträckningen under den kommande tiden.¹⁰⁸ Leveranserna av oljeprodukter till Estland skars även av. Bolagen som hade kontrakterat exporten av oljeprodukter till Estland var de vinstintresserade bolagen Severstaltrans och Gunvor.¹⁰⁹

För det andra utspelade sig en gaskonflikt med Vitryssland i oktober 2006.¹¹⁰ Efter en tid med spända politiska relationer mellan Minsk och Moskva samt en allmän strävan efter att avskaffa subventionerade gaspriser, ifall inte det politiska läge möjliggjorde fortsatta subventioner, höjde Gazprom gaspriset med 400 procent, från USD 46,68 per tusen kubikmeter till USD 200. Vitryssland var hårt pressat ty presidentens legitimitet byggde i stor utsträckning på en god ekonomisk utveckling som i sin tur hängde på förmånliga gaspriser. Lukasjenko var emellertid inte beredd att spela på ryska villkor och tvingades därför att antingen acceptera prishöjningen eller betala i form av avträdande av tillgångar. Lösningen blev en kompromiss där priset höjdes något men Vitryssland lyckades dock även köpa sig ytterligare en period med lågt gaspris i utbyte mot att Gazprom, efter en utvärdering av den holländska men omvittnad Gazpromvänliga banken ABN Amro Bank, köpte 50 procent av det vitryska gastransitbolaget Beltransgaz för ett förmånligt pris.¹¹¹

¹⁰⁸ Moscow Times (2007b) "RZD Halts Exports of Oil Products to Estonia", *The Moscow Times*, publicerat: 3 maj 2007, hämtat: 3 maj 2007, adress: www.moscowtimes.ru/stories/2007/05/03/044-print.html.

¹⁰⁹ Ibid.

¹¹⁰ EDM (2006) "Official Minsk Outraged by Moscows Political Use of the Energy Leverage", *Belarusian Review*, publicerat: 8 november 2006, hämtat: 6 februari 2007, adress: www.belreview.cz/articles/3062.html.

¹¹¹ Se te.x. EDM (2007) "Moscow Showing Belarus the Energy Whip", *Belarusian Review*, publicerat: 1 november 2006, hämtat: 6 februari 2007, adress: www.belreview.cz/articles/3061.html.

För det tredje uppkom i efterdyningarna av den rysk-vitryska gaskonflikten även en oljekonflikt i januari 2007. I anslutning till fördubblingen av gaspriset och införande av en exporttull på USD 180 per ton olja införde Vitryssland en extra transitavgift på olja på USD 45 per ton. Konflikten kulminerade därefter i ryska anklagelser om stöld av olja och en åtgärd av Transneft att strypa oljeflödet till Vitryssland helt och hållet.¹¹² Leveransavbrottet fick återverkningar på tredje part såtillvida att leveranser till Slovakien och Tjeckien uteblev.¹¹³

För det fjärde har oljeleveranserna från Ryssland till Litauen permanent avbrutits. Ryssland har under många år försökt att ta över oljeraffinaderiet Mazeikiu nafta. Oljeleveranserna har strypts vid många tillfällen och under 2006 avbröts de totalt efter att det polska energibolaget PKN Orlen köpte raffinaderiet från Yukos. Anledningen till det permanenta avbrottet sades, enligt den ryske energiministern Viktor Christenko, vara att ledningen behöver repareras och att det inte är ekonomiskt försvarbart att göra detta.¹¹⁴

För det femte: Ukraina har ej uppskattat de ryska försöken att ta över dess energiinfrastruktur och har till och med lagstiftat emot detsamma.¹¹⁵ I september 2007 hölls dock parlamentsval i Ukraina och två dagar före valet klargjorde den ryske ambassadören i Kiev, Viktor Tjernomyrdin, att "The price of natural gas that Russia will charge Ukraine next year will depend on the government to be formed after the Sept. 30 election[...]".¹¹⁶ Syftet med uttalandet var troligen att ge Ukrainas proryska partier draghjälp i valet. Förhandlingarna om 2008 års gaspris skulle enligt en tidigare uppgörelse ha hållits i augusti 2007,

¹¹² Ostrovsky, Arkady (2007) "Russia Halts Oil Exports to Belarus", *Financial Times*, publicerat: 8 januari 2007, hämtat: 11 januari 2007, adress: www.ft.com.

¹¹³ Kommersant (2007u) "Russia's Crude Doesn't Reach Slovakia, Czechia", *Kommersant*, publicerat: 9 januari 2007, hämtat: 9 januari 2007, adress: www.kommersant.com/p-9813/crude_supplies_terminated.

¹¹⁴ Kommersant (2007w) "Russia Won't Fix Oil Pipeline to Lithuania", *Kommersant*, publicerat: 1 juni 2007, hämtat: 6 juni 2007, adress: www.kommersant.com/p-10824/r_500/Druzhba_Lithuania.

¹¹⁵ Zygar, Mikhail (2007) "Russia's Gas Plans Now Just a Pipe Dream", *Kommersant*, publicerat: 7 februari 2007, hämtat: 7 februari 2007, adress: www.kommersant.com/p740372/r_527/Ukraine_law_gas_transport_pipelines/.

¹¹⁶ Ukrainian Journal (2007c) "Russia Links Natgas Price to Vote Result", *Ukrainian Journal*, vol. 6, nr. 176, s. 1.

men Ryssland sköt upp förhandlingarna till oktober/november istället.¹¹⁷ Valutgången innebar att de mer västorienterade partierna Vårt Ukraina och Blok Julia Timotjenko vann valet och den Rysslandsorienterade politik som Viktor Janukovitj fört klingade därmed av. Två dagar efter valet hotade Gazprom Ukraina med leveransavbrott av naturgas eftersom Ukraina hade en obetald gasräkning på 1,3 miljarder USD, vilken skulle betalas inom 30 dagar.¹¹⁸

Därtill har ett antal fall av hårdför energipolitik inträffat. Ryssland har till exempel varit mycket missnöjt med Azerbajdzjans stöd till Georgien vid de tillfällen då Ryssland skurit av energileveranserna till Georgien. Dessutom har Ryssland ogillat att Azerbajdzjan har sålt gas billigt till Turkiet. Som ett svar på detta höjde Gazprom gaspriset under december 2006 för Azerbajdzjan från 110 till 230 USD, samt indikerat att Gazprom kommer att skära ner leveranserna från och med 2007 från en nivå på 4,5 mdr kubikmeter till endast 1,5 mdr.¹¹⁹ Ett annat fall gäller frågan om rysk transit över Polen. Gazprom har dels försökt pressa Polen att sänka transittkostnaden för gas till Europa, dels försökt öka sin ägandeandel i bolaget EuRoPol. EuRoPol är det bolag som sköter transiten genom Polen och som till 48 procent ägs av Gazprom och till 48 procent av det polska PGNiG. Resterande 4 procent ägs av Gas-Trading som i sin tur ägs av PGNiG.¹²⁰ Det tycks dock ha varit en del oklarheter kring bolaget Gas-Trading och dess lojaliteter såtillvida att Polen uppfattar bolaget som pro-ryskt.

Som nämnts har leveranserna av energi från Ryssland även präglats av olyckor och sabotage. Bland olyckorna kan nämnas en explosion av en naturgasledning i Bulgarien som levererar rysk gas till Grekland.¹²¹ Den

¹¹⁷ Ibid., s. 1.

¹¹⁸ Ukrainian Journal (2007b) "Russia Flexes Natural Gas Supply Muscles", *Ukrainian Journal*, nr. 179, s. 1.

¹¹⁹ Elder, Miriam (2007c) "Fradkov, Aliyev Try to Resolve Energy Standoff", *Moscow Times*, publicerat: 5 december 2006, hämtat: 5 december 2006, adress: www.moscowtimes.ru/stories/2006/12/05/041-print.html.

¹²⁰ AP (2007a) "Gazprom in Dispute with Polish Gas Pipeline Operator", *International Herald Tribune*, publicerat: 16 januari 2007, hämtat: 19 juni 2007, adress: www.ihl.com/bin/print.php?id=4228051.

¹²¹ Kommersant (2007l) "Greece Left without Russian Gas", *Kommersant*, publicerat: 7 augusti 2007, hämtat: 9 augusti 2007, adress: www.kommersant.com/p793399/r_500/hydrocarbon_supplies/.

ukrainska gasledningen Urengoj-Pomary-Uzjgorod exploderade även som ett resultat av ett attentat den 6 maj 2007. Leveranserna till Europa påverkades inte nämnvärt.¹²² Det har inte klarlagts vem eller vilka som låg bakom attentatet. Det förekom spekulationer om att syftet med attentatet var att destabilisera regeringen, men det skulle mycket väl kunna finnas andra orsaker. Ett liknande attentat som ledde till ett urspårat tåg hade skett en tid innan och resultatet var att den ukrainska regeringen framstod som oförmögen att hantera situationen och säkerheten.

En förestående gaskartell

Under 2006 och 2007 har det talats som ett så kallat gas-OPEC,¹²³ efter att Ryssland i Doha, 9 april 2007, inför the *Gas-Exporting Countries' Forum* (GECF) klargjorde att Ryssland och andra producenter skulle förstärka samarbetet.¹²⁴ Likt Saudiarabiens starka ställning i OPEC, vill Ryssland axla ledarrollen i gaskartellen.¹²⁵ Totalt sett kontrollerar medlemmarna i GECF 62 procent av de globala gasreserverna och 80 procent av den globala gashandeln.¹²⁶

Analogin med OPEC är oprecis eftersom det inte finns något världsmarknadspris för gas på samma sätt som för olja och det är omöjligt att reglera produktions- och prisnivåer, men en gaskartell kan dela upp marknader och gemensamt besluta om exporttrutter och därigenom maximera priser.¹²⁷ När priset på gas är högt är intresset att samarbeta mindre men ett prisras på LNG skulle kunna intensifiera

¹²² Ukrainian Journal (2007a) "Explosion Hits Ukrainian Pipeline Moving Gas from Russia to EU", *Ukrainian Journal*, vol. 6, nr. 78

¹²³ Se även Finon, Dominique (2007) *Russia and the "Gas-OPEC": Real of Perceived Threat?*, Russia/NIS Center, 24.

¹²⁴ Medetsky, Anatoly (2007), 'Khristenko Backs Gas-Pricing Group', *Moscow Times*, Last accessed: 10 April 2007, Internet: <http://www.moscowtimes.ru/stories/2007/04/10/001.html>.

¹²⁵ Kupchinsky, Roman (2007), 'The Saudi Arabia of Gas', *The National Interest Online*, Last accessed: 4 April 2007, Internet: <http://www.nationalinterest.org/PrinterFriendly.aspx?id=13880>.

¹²⁶ Fachinotti, Matteo (2007) "Will Russia Create a Gas Cartel?" *Russian Analytical Digest*, vol. N/A, nr. 3, s. 14.

¹²⁷ Socor, Vladimir (2007a), 'Gas Supplier's Cartel: not an "OPEC", but Cartel all the Same', *Eurasia Daily Monitor*, Vol. 4, No. 62.

samarbetet.¹²⁸ Övriga deltagare är Algeriet, Libyen, Iran, Venezuela och Qatar medan de centralasiatiska staterna inte är medlemmar eftersom Ryssland vill hantera dem bilateralt.¹²⁹ Sammantaget vittnar utvecklingen om en politisk ambition att kontrollera de globala gasflödena.

¹²⁸ Stern, Jonathan (2006) *The New Security Environment for European Gas: Worsening Geopolitics and Increasing Global Competition for LNG*, Oxford, Oxford Institute for Energy Studies, October 2006, NG15, s. 17.

¹²⁹ *Ibid.*

6. 'Nationalifieringskampanjer'

De formella och informella ramar som reglerar förhållandet mellan den ryska staten, de ryska bolagen och utländska intressenter har utkristalliserats betydligt sedan Putin kom till makten 1999. Putin anser till exempel att privata bolag inte skall tillåtas överta någon kontroll från staten eftersom staten representerar folket. Privatiseringarna under 1990-talet var ett misstag som skall rättas till.¹³⁰ Det kaos som karaktäriserade Jeltsintiden ersattes under Putins första presidentperiod med en gråzon.¹³¹ Frågan om nationalisering och kontroll av viktiga energireserver berörs i detta avsnitt, liksom företagens kopplingar till utländska intressenter.

De fall som diskuteras nedan brukar i den internationella debatten benämnas nationalisering eller expropriering. Dessa benämningar leder dock tankarna fel eftersom det med något undantag inte är till staten *per se* som tillgångarna överförs. Det övergripande mönstret pekar mot att staten faciliterar en stor, men oftast inte total, överföring av utländskt eller privat ägande till andra privata aktörer som kan benämnas som statslojala, främst Rosneft och Gazprom. En bättre benämning på processen torde därför vara 'nationalifiering' av energiresurser.

Sedan 2003 tydliggörs skiljelinjerna mellan administrativt och marknadsbaserat ansvar framförallt av vad utländska bolag tillåts göra. I en föregående FOI-rapport har påvisats hur den ryska staten agerade i samband med Yukosaffären och Chodorkovskijaffären som inleddes 2003. En slutsats var att drivkrafterna bakom affärerna, vilka i praktiken överförde Yukos viktigaste produktionsbolag (Yuganskneftegaz) till det statslojala bolaget Rosneft via skalbolaget Trans Baikal Holding i en uppgjord auktion 2004, utgjordes av en kombination av

¹³⁰ Putin, Vladimir Vladimirovitj (1999) *Mineralno-srevije resursi v strategii razvitija Rossiiskoi ekonomiki* [Mineralråvaror i utvecklingsstrategin för den ryska ekonomin], S:t Petersburg, State Mining Institute, january 1999, 144 (1999) och analys i Balzer, Harley (2005) "The Putin Thesis and Russian Energy Policy", *Post-Soviet Affairs*, vol. 21, nr. 3.

¹³¹ Se vidare Larsson *Russia's Energy Policy: Security Dimensions and Russia's Reliability as an Energy Supplier*.

statsekonomiska, politiska och möjligen privatekonomiska och personliga faktorer.¹³² Enligt vissa uppgifter var även Gennadij Timtjenko en av aktieägarna i Trans Baikal Holding.¹³³ Upplösningen i affären kom 2007 då Yukos konkurs, liksom fängelsestraffen för de inblandade, var ett faktum.

Ett annat exempel är då en domstol i Moskva, i juli 2007, dömde ett antal bolag i Basjkortostan, bland annat Bashkirsky Kapital, för skatteflykt i storleksordningen RUB 30 miljarder, med resultatet att dess egendomar togs över av staten.¹³⁴ Andra bolag som utsattes för övertagande var Bashkir, Bashneft, inklusive Novoil, Ufimsky, Ufaorgintz och Ufaneftekhim.¹³⁵ Övertagandet sköttes av ett antal "limited liability" företag som kontrollerades av Ural Rachimov, sonen till Basjkortostans regionspresident. Tillgångarna såldes sedermera till AFK Systema, vilket ägs av Vladimir Jevtusjenkov. De flesta bedömare anses att Rosneft ligger bakom affären.¹³⁶ Detta har inte uppmärksammats i någon högre utsträckning eftersom det inte haft samma utrikesdimension som övriga fall. Fyra andra fall av nationalistiskt präglad politik får därför illustrera den rådande kontrolltenden och dess utrikespolitiska dimension.

Yukosaffärens efterbörd

Tre delar av Yukosaffärens efterbörd kan understrykas. För det första: strukturen på Yukos' skatteskuld har inte offentliggjorts av ryska myndigheter, men i maj 2007 avslöjade emellertid Finansministeriet att av skulden på RUB 125 miljarder skall 99,9procent tillfalla federala myndigheter och resten till lokala myndigheterna i Tomsk. Dumans budgetkommitté godkände överföringen till den federala budgeten.¹³⁷

¹³² Ibid., ss. 89-109.

¹³³ Romanov "Russia's Geneva-Based...".

¹³⁴ Kommersant (2007o) "Moscow Court Passes Decision Allowing Nationalization", *Kommersant*, publicerat: 11 juli 2007, hämtat: 11 juli 2007, adress: www.kommersant.com/p781619/Court_Property_Nationalization/.

¹³⁵ Ridley-Wordich "Russian Oil Production...".

¹³⁶ Russia Intelligence (2007a) "Bashkortostan: Court Turns Up Heat on Rakhimov", *Russia Intelligence*, nr. 50.

¹³⁷ Kommersant (2007p) "Moscow Not to See Yukos Legacy", *Kommersant*, publicerat: 15 maj 2007, hämtat: 16 maj 2007, adress: www.kommersant.com/p765279/r_528/Yukos_debt_federal_/.

För det andra skulle Yukos högkvarter säljas i maj 2007. Köparen var ett okänt bolag vid namn Prana. Prana trissade upp priset i auktionen med en faktor fyra, till USD 3,9 miljarder, och vann därmed över bolaget Rosneft. Problemet var att Pranas aktiebok inte var känd ens för den ryska anti-monopolmyndigheten, vilket hotade att omintetgöra affären. Det framkom dock senare att Prana ägs av det Seychellerna-registrerade bolaget Parson Consulting med VD:n Vladimir Esakov i spetsen. Enligt Kommersant är Esakov även VD för bolagen Kataron och Biospark. Biospark är ett projekt som drivs av Boris Feodorov som sitter i Gazproms styrelse medan Kataron är sammanlänkat med bolaget Citadel Asset Management vilket i sin tur äger delar av Forpost Management, vilken ingår i ett Gazpromägt konsortium.¹³⁸

Mellan januari och maj 2007 var det även dags för en serie auktioner rörande 21 av Yukos tillgångar. Gazprom, som under auktionen 2004 höll låg profil för att inte hamna i legala tvister i utlandet, visade sig bl.a. mycket intresserat av bolaget Arcticgaz och agerade via investmentföretaget ENS och dess dotterbolag Energogaz. I ENS ingår även italienska Eni och Enel vilka stärkt samarbetet med Gazprom under 2006.¹³⁹ Tack vare samarbetet med de italienska bolagen kan Gazproms nyförvärvade bolag alltså komma att bli viktiga spelbrickor i Europa under kommande år.

Rosneft, som både hade rollen av säljare och köpare under Yukosauktionen, var den stora vinnaren och efter endast tio bud och under tio minuter, genom sitt nyskapade dotterbolag RN-Razvitiye med endast 10 000 RUB i startkapital, vann det över den ende konkurrenten TNK-BP. Utropet låg på 7,5 miljarder USD och slutsumman blev 7,6 miljarder USD.¹⁴⁰ Bland de tillgångar som Yukos tvingades sälja fanns tillgångar i det holländska Yukos Finance UK, vilket i sin tur ägde 49 procent i den slovakiska rörledningsoperatören Transpetrol. Transpetrol

¹³⁸ Kommersant (2007f) "Yukos HQ Buyers Likely to Be Linked to Gazprom", *Kommersant*, publicerat: 16 maj 2007, hämtat: 16 maj 2007, adress: www.kommersant.com/p76528/YUKOS_Gazprom_Prana/.

¹³⁹ Elder, Miriam (2007d) "Gazprom-Linked Firm Makes Yukos Bid", *Moscow Times*, publicerat: 29 januari 2006, hämtat: 29 januari 2007, adress: www.moscowtimes.ru/stories/2007/01/29/003-print.html.

¹⁴⁰ Elder, Miriam (2007f) "Yukos Stake Goes to Rosneft", *Moscow Times*, publicerat: 28 mars 2007, hämtat: 28 mars 2007, adress: www.moscowtimes.ru7stories/2007/03/28/002.html.

är en av de viktigaste införselnoderna för energi via Österrike och Tyskland.¹⁴¹ Genom ökad kontroll av Transpetrol stärker Gazprom sin ställning i Öst- och Centraleuropa.

Finansieringen från Rosnefts sida ordnades genom lån på USD 13 miljarder till Rosneft direkt och USD 9 miljarder till RN-Razvitiye via bankerna ABN AMRO, Barclay's, BNP Paribas, Calyon, Citibank, Goldman Sachs, JP Morgan, Morgan Chase och Morgan Stanley. Pengarna skall även användas till kommande auktioner av 193 av Yukos dotterbolag.¹⁴² Analytiker tolkade TNK-BP:s lågmälda agerande under auktionen som ett sätt att bygga goodwill inför den ryska staten.¹⁴³ Det kan noteras att enligt rysk lag får inte Rosneft, genom RN-Razvitiye, behålla tillgångarna mer än ett år eftersom Rosneft var både köpare och säljare,¹⁴⁴ vilket gör det intressant att följa utvecklingen vidare. Yukos' 600 bensinstationer köptes av ett ditills okänt bolag, vars ägare även var okända, vid namn Yuniteks. Yuniteks sålde sedermera de nyförvärvade tillgångarna till Rosneft.¹⁴⁵

Kovyktafältet

Enligt rysk lag får inte energibolag inneha licenser för utvinning av reserver utan att dessa används till fulla, en regel som syftar till att motverka spekulation och handel med licenser som inte resulterar i ökad produktion av gas eller olja. Processen kring det stora gasfältet Kovykta hade pågått i flera år, men i januari 2007 varslades i alla fall bolaget TNK-BP, vilket är det största jämbördiga och samägda projektet mellan ett ryskt och ett utländskt bolag som existerat i det moderna Ryssland, av den federala miljöövervakningsmyndigheten, Rosprinadzor, eftersom myndigheten var missnöjd med hur TNK-BP:s dotterbolag Rusia petroleum hanterat utvinningen av gaskondensat i Kovykta i Sibirien.

¹⁴¹ Ridley-Wordich "Russian Oil Production...".

¹⁴² Kramer, Andrew E. (2007) "Rosneft Gets \$22 Billion in Credit to Bid for Yukos Assets", *International Herald Tribune*, publicerat: 20 mars 2007, hämtat: 19 juni 2007, adress: www.iht.com/bin/print.php?id=4972073.

¹⁴³ Elder "Yukos Stake Goes to Rosneft".

¹⁴⁴ Kramer "Rosneft Gets \$22 Billion...".

¹⁴⁵ AP, (2007b), "Rosneft to Buy Yukos Stations", *Moscow News*, 29 juni - 5 juli 2007, s. 11.

Enligt Rusia Petroleums licens skall 9 miljarder kubikmeter gas utvinnas, men endast 33,8 miljoner kubikmeter har hittills utvunnits. Rosprinadzor rekommenderade dock inte att licensen skulle frångås Rusia Petroleum utan att den skulle modifieras. Detta förslag, och därmed även ansvaret för frågan, skickades till den ryska federala gruvövervakningsmyndigheten, Rosnedra, under slutet av 2006.¹⁴⁶ Svårigheterna för TNK-BP att producera gas kan förklaras med att det inte finns någon avsättning för stora mängder gas i regionen och den planerade rörledningen till Kina inte har färdigställts. Gasen skulle ha kunnat transporterats med lokala ledningar till andra marknader, men Gazprom vägrade att ge TNK-BP tillgång till sina rörledningar och eftersom det inte finns några alternativ till Gazprom hade TNK-BP inga alternativ.¹⁴⁷ Till saken hör att Kovykta är det sista kända stora gasfältet i Ryssland som Gazprom inte haft en andel av.

Putin var mycket missnöjd med utvecklingen kring TNK-BP, trots att han en gång välsignat sammanslagningen, och han hotade att dra in licensen om inte TNK-BP fick hjälp av Gazprom.¹⁴⁸ Flera bedömare varnade för att just Kovykta skulle falla offer för någon form av nationalisering.¹⁴⁹ Detta blev också den lösning på problemet som kom till stånd under 2007. Det skedde på så sätt att Gazprom köpte 62,9 procent av Rusia Petroleum för mellan 700 och 900 miljoner USD, vilket kan jämföras med att värdet på projektet som anses vara runt 200 miljarder USD. De ryska aktieägarna i TNK-BP, Michael Friedmans Alfa Group, Viktor Vekselbergs Renova och Lev Blavatniks Access Industries förväntas bli utköpta av Gazprom under 2007 och 2008.¹⁵⁰ BP:s aktiekurs påverkades dock inte nämnvärt.¹⁵¹ Vid sidan av övertagandet av Kovykta fick Gazprom även till stånd ett samarbete med BP om stöd till

¹⁴⁶ Grib, Natalia, *et al.* (2007) "TNK-BP Unfavorable Verdict in Kovykta Inspection", *Kommersant*, publicerat: 29 januari 2007, hämtat: 29 januari 2007, adress: www.kommersant.com/p737702/r_529/Kovykta_Gazprom_TNK-BP/.

¹⁴⁷ Claus, Dietwald, (2007), "TNK-BP, Gazprom Clinch Kovykta Deal", 29 juni-5 juli 2007, s. 11.

¹⁴⁸ Medetsky, Anatoly (2007c) "An Irritated President Steps into Kovykta Fray", *Moscow times*, publicerat: 5 juni 2007, hämtat: 5 juni 2007, adress: www.moscowtimes.ru/stories/2007/06/05/002.html.

¹⁴⁹ Financial Times (2006) "Gazprom's Gas Grab", *Financial Times*, publicerat: 11 december 2006, hämtat: 11 januari 2007, adress: www.ft.com.

¹⁵⁰ Elder, Miriam (2007e) "Gazprom Gets Kovykta on the Cheap", *Moscow Times*, publicerat: 25 juni 2007, hämtat: 25 juni 2007, adress: www.moscowtimes.ru/stories/2007/06/25/001-print.html.

¹⁵¹ Claus, "TNK-BP, Gazprom Clinch", s. 11.

Gazproms etablerande på den brittiska gasmarknaden,¹⁵² något man haft mycket svårt med. Även här finns således en Europakoppling. Skapandet av TNK-BP 2003, vilken hade Kremls välsignelse, ansågs ett tag som början på en ny era när faran för utländska investerare hade blåst över. Kovykta-affären kan dock snarast tolkas som att det var en kort era. Möjligen finns intresse hos Gazprom att köpa delar av BP.

Sjtokmanfältet

550 kilometer norr om Kolahalvön ligger det stora gasfältet Sjtokman som ännu inte utvunnits. Kostnaden för projektet, vilket är svårt på grund av de svåra geografiska förhållanden, beräknas till över USD 20 miljarder. I full drift skulle det bli världens största offshore-gasprojekt med en reserv på 3,7 triljoner kubikmeter gas och 31 miljarder ton gaskondensat. Projektet skulle därtill bryta ny mark när det gäller utvinning i ryska delen av Arktis. Gazprom har licens för utvinning och år 2003 bjöds utländska intressenter in för deltagande i ett konsortium där de utländska bolagen tillsammans skulle tillåtas ha en 49-procentig andel.¹⁵³

I september 2005 kungjordes att bolagen Chevron, ConocoPhillips, Total, Statoil och Hydro var välkomna att delta i den sista anbudsrundan. Den 9 oktober 2006 tog emellertid Gazprom ett beslut som kullkastade den tidigare uppgörelsen. Kreml beslutade dels att Gazprom skulle stå för utbyggnaden själv och dels att planerna på flytande naturgas, LNG, med siktet på USA skulle skrinläggas till förmån för gasleveranser till Europa via Nord Stream. Det framgick att Ryssland inte längre var intresserat av att samarbeta på jämbördig basis där utländska ägare fick en andel. Den ryska planen var istället att utländska bolag skulle jobba på konsultbasis åt Gazprom. Om inte ryska bolag får utländska ägandeandelar i utbyte är Ryssland inte villigt att bjuda på inhemska resurser.¹⁵⁴

¹⁵² Elder, Miriam (2007a) "BP Chief Flies In as Kovykta Deal Nears", *Moscow Times*, publicerat: 1 juni 2007, hämtat: 1 juni 2007, adress: www.moscowtimes.ru/stories/2007/06/01/002-print.html. Se även Elder, Miriam (2007b) "BP, Gazprom Chiefs Mull LNG Venture", *Moscow Times*, publicerat: 2 mars 2007, hämtat: 2 mars 2007, adress: www.moscowtimes.ru/stories/2007/03/02/041-print.html.

¹⁵³ En mycket bra översikt av turerna kring beslutet finns i Moe, Arild (2006) "Sjtokman-beslutningen: Forklaringar og Implikasjoner", *Nordiskt Östforum*, nr. 4, s. 389ff.

¹⁵⁴ En mycket bra översikt av turerna kring beslutet finns i *Ibid.*, s. 389ff.

Under oktober 2007 hördes även mutanklagelser från källor i Gazprom mot StatoilHydro, vilka hävdade att bolaget betalat fem miljarder kronor i mutor för att få en andel i Sjtokman.¹⁵⁵ I oktober 2007 bytte sedan Ryssland fot ytterligare en gång och Gazprom lyckades institutionalisera ett samarbete med StatoilHydro. Sammanslagningen av Statoil och Hydro har delvis sin förklaring i att Norge ville stå starkt i konkurrensen om deltagande i Stjokman. Det föreslagna utbytet av tillgångar verkar inte komma till stånd och något ägande i gasfältet är det inte fråga om. Istället kommer StatoilHydro och franska Total att få ett deläggande i plattformar och produktionsutrustning i utbyte mot att de bär en del av investeringskostnaden. Möjligen får de köpa en andel av den producerade gasen till fast pris. Det kan tyckas som en liten vinst efter en stor förlust, men avtalet innebar trots sina begränsningar att det börsnoterade värdet på StatoilHydros aktie ökade med motsvarande 24 miljarder SEK.¹⁵⁶

En konsekvens av den unilaterala hållningen är rent generellt att Gazprom får problem med utvinningen. Gazprom saknar kunskap och erfarenhet rörande gasutvinning under påfrestande förhållanden offshore och det är mycket svårt att då endast använda underkontrakterade bolag och konsulter även om statsfinanserna är goda. Det finns helt enkelt ingen struktur att använda sig av. Den ryska förmågan att leverera hänger alltså i hög grad på det nya avtal som slutits med StatoilHydro. Utan stöd skulle säkerligen Ryssland ha svårt att klara av gjorda leveransåtaganden på sikt få fram tillräckliga mängder gas för export, speciellt med Nord Stream i åtanke.

Sachalinkampanjen

För att hantera utländska investerares oro i politiskt instabila länder används ofta så kallade Production Sharing Agreements (PSA) som

¹⁵⁵ TT-NTB (2007) "Mutanklagelser mot norskt oljebolag", *E24 Näringsliv*, publicerat: 26 oktober 2007, hämtat: 7 november 2007, adress: http://www.e24.se/dynamiskt/Utrikes/did_17376803.asp.

¹⁵⁶ Lindahl, Björn, (2007), "Ryskt avtal lyfte Statoilaktien", *Svenska dagbladet*, 26 oktober 2007.

reglerar den risk som investerare ställs inför.¹⁵⁷ Dessa användes då Royal Dutch Shell, sedermera tillsammans med Mitsubishi och Mitsui, under 1994 inledde sin investering i produktion av flytande naturgas på ön Sachalin i ryska Fjärran Östern. Det aktuella projektet kallas för Sachalin 2. Under hösten 2006 förekom officiella klagomål från myndigheterna rörande miljöbrott inom projektet. Gazprom och Shell kom emellertid överens om ett utbyte av tillgångar som gav Shell andelar i sibiriska gasfält i utbyte mot 25 procent av Sachalin 2.¹⁵⁸ I enlighet med den tradition som vuxit fram i Ryssland, och som fallen ovan vittnar om, torde saken vara löst.

I december 2006 ändrades dock förutsättningarna för Shell *et al* än mer radikalt. Med hjälp av miljöargumenten och stöd från myndigheterna fick Gazprom köpa 51 procent plus en aktie i projektet. Gazprom betalade USD 7,45 miljarder för andelen, vilket är under ett bedömt marknadspris kring USD 10 miljarder. De tre minoritetsägarna skall även, enligt ett hemligt protokoll, åläggas att betala ytterligare USD 3,6 miljarder till projektets kostnader. Anledningen tros vara att Gazprom skall slippa stora utgifter till dess att projektet blir lönsamt. Enligt Putin bjöd Shell in Gazprom som partner och det var något som han välkomnade. Shells VD tackade dessutom Putin och Naturresursministeriet för deras hjälp att lösa uppkomna problem.¹⁵⁹ The European Bank for Reconstruction and Development (EBRD), klargjorde i anslutning till övertagandet att banken inte skulle återuppta samtalen för att finansiera delar av Sachalin 2.¹⁶⁰ I början av augusti 2007 avgick den Gazpromlojale guvernören på Sachalin, Ivan Malachov, och Rosneftstödjande Alexander Chorosjavin ersatte honom.¹⁶¹ Dessutom

¹⁵⁷ Larsson *Russia's Energy Policy: Security Dimensions and Russia's Reliability as an Energy Supplier*, ss. 86-88.

¹⁵⁸ Ostrovsky, Arkady (2006) "How the Kremlin Makes Life Difficult on Sakhalin", *Financial Times*, publicerat: 23 november 2006, hämtat: 11 januari 2007, adress: www.ft.com.

¹⁵⁹ Socor, Vladimir (2007b) "Shell Forced to Capitulate to Putin", *Eurasia Daily Monitor*, vol. 4, nr. 2.

¹⁶⁰ Gorst, Isabel (2007) "Putin Appoints Rosneft Ally to Sakhalin", *Financial Times*, publicerat: 7 augusti 2007, hämtat: 9 augusti 2007, adress: www.ft.com.

¹⁶¹ *Ibid.*

kan det noteras att projektet Sachalin 1, vilket drivs av amerikanska ExxonMobil, har fått Rosneft som partner.¹⁶²

Kampanjernas betydelse i ett vidare perspektiv

Fallen ovan innehåller ett antal intressanta aspekter. För det första, tycks samtliga fall ha bäring på situationen i Europa. Detta är viktigt och en dimension som vanligen inte uppmärksammas. När Gazprom och Rosneft stärkte sina ställningar i Ryssland på bekostnad av Yukos och olika utländska bolag stärktes även möjligheten att agera på de europeiska konsumentmarknaderna.

Tabell 6: 'Nationalifieringskampanjerna' och Europa

Objekt	Subjekt	Incident
Sjtokman	Gazprom	Gazprom kan använda kontrakt rörande Sjtokman för att få tillgångar i Europa och stärka samarbetet med Frankrike och Norge.
Kovykta	Gazprom	Efter övertagande av TNK-BP:s tillgångar fick Gazprom stöd av BP:s för att etablera på den brittiska marknaden.
Sachalin	Gazprom	Sachalinaffären visar att ett europeiskt bolag kan förlora delar av sina tillgångar, tvingas stå för den ekonomiska risken, betala andra partners kostnader och ändå inte helt bli fri från påtryckningar.
Yukos	Gazprom	Gazprom stärkte ställningen rörande tillgångar hos Eni och Enel i Italien samt Transpetrol i Slovakien

För det andra, vilket torde ha framgått ovan, har utländska bolag fortsatt att agera på den ryska marknaden trots tämligen flagranta försök att ta över deras tillgångar. Det är inte endast de bevisade reserverna som grundat utländska bolags intressen, utan framförallt möjliga reserver dvs. vad som rimligen borde finnas enligt geologiska bedömningskriterier. Dessutom torde vinstmarginalerna vid ett oljepris kring USD 90/fat spela roll.

¹⁶² Socor "Shell Forced to....", se även Ostrovsky, Arkady och Buckley, Neil (2006) "Kremlin Plays Hardball in Sakhalin", *Financial Times*, publicerat: 11 december 2006, hämtat: 11 januari 2007, adress: www.ft.com.

För det tredje, för Ryssland kan övertagandet av tillgångar tyckas vara en lönsam affär, men obsolet inhemsk energiteknologi och utvinningsteknik har medfört stigande kostnader för utvinning av energibärare. Utvecklingen pekar mot att de svåraste och dyraste projekten med hög risk och mindre möjlighet är öppna för utländska aktörer medan huvuddelen av de bästa möjligheterna förbehålls ryska aktörer. De fall där utländska aktörer under en period av rysk svaghet lyckats tillskansa sig bra reserver måste därför enligt rysk syn revideras.

För det fjärde, möjligheten för utländska företag att agera på den ryska marknaden existerar fortfarande stora ekonomiska möjligheter, men den politiska risken är fortsatt stor. Ryssland är på flera sätt en mer tillgänglig marknad än de i Mellanöstern och relativt sett är den ryska marknaden trots allt betydligt mindre riskfylld rent politiskt än de i t.ex. Västafrika, Venezuela. En skillnad är emellertid att marknaderna i Mellanöstern nationaliserades för länge sedan, medan den ryska var nationaliserad under sovjettiden och blev därefter kaotisk under Jeltsins tid vid makten för att sedan under början på 2000-talet återbördas under statlig kontroll. Problemet är att den eftersökta stabiliteten genom politisk kontroll har tagits flera steg utöver vad de flesta trodde under början av 2000-talet.

Det sätt som nationalifieringen genomförs på tycks vara att en formell ursäkt skapas, till exempel genom skatteflykt eller brott mot miljöförordningar. Att inte bryta mot dessa är naturligtvis viktigt, men givet det komplexa regelverket och ett tolkningsföreträde för staten i kombination med politiskt färgade rättegångar spelar det inte så stor roll om de aktuella bolagen är villiga att åtgärda problemen eller ej. De påstådda brotten tas som intäkt för att överföra resurser till statslojala bolag eller genom tvingande medverkan.

7. Rörledningar och energistrategiska riktningar

Den externa ryska energipolitiken skiljer sig något åt mellan olika vädersträck och gentemot olika kunder. På aggregerad nivå skulle dessa kunna delas upp i nordfronten (Arktis), västfronten (Europa-Svarta havet), sydfrenten (Kaukasus-Centralasien) och östfronten (Kina-Stilla havet). Ett annat område där Ryssland blivit mer aktivt är Afrika, till exempel Nigeria. Eftersom ett flertal andra publikationer av författaren behandlar respektive område¹⁶³ kommer endast ett urval av förändringar inom dessa områden, med tonvikt på infrastruktur och energitransport att presenteras nedan.

Nordfronten

Arktis är ett område som uppmärksammas under 2006 och 2007 i hög grad är en oetablerad arena. Nedanstående avsnitt utgör ett förkortat utdrag ur en särskild Arktis-studie som pekar på viktiga strategiska förändringsfaktorer i området.¹⁶⁴

För det första är data om nya reserver i området förknippade med mycket stora osäkerheter. Data rörande bevisade reserver saknas ofta. Data som citeras i olika analyser handlar därför oftast om olika typer av bedömningar och kvalificerade gissningar. Enligt amerikanska US Geological Survey (USGS) skulle Arktis som helhet kunna innehålla upp till 25 procent av världens oupptäckta reserver av olja och gas.¹⁶⁵ En rysk forskare vid Institutet för geosfärisk dynamik menar att de kommersiella reserverna i den ryska sektorn uppgår till 1,5 miljarder ton olja, 250 miljoner ton gaskondensat (flytande kolväten) och mer än 15 triljoner

¹⁶³ T.ex. Larsson *Russia's Energy Policy: Security Dimensions and Russia's Reliability as an Energy Supplier*, och Larsson, Robert L. (2007e) *Tackling Dependency: The EU and its Energy Security Challenges*, Stockholm, The Swedish Defence Research Agency (FOI), FOI-R-2311-SE.

¹⁶⁴ Granholm, Niklas (Red), *et al.* (Kommande 2008) *Arktis: ett strategiskt område i förändring*, Stockholm, Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI), FOI-R-XXXX-SE.

¹⁶⁵ Smith, Mark A. och Giles, Keir (2007) *Russia and the Arctic: the "Last Dash North"*, Defence Academy of the UK, 07/26, s. 1.

kubikmeter gas,¹⁶⁶ medan andra källor anger att det endast finns 100 miljoner ton olja och 5000 miljarder kubikmeter gas i den ryska sektorn.¹⁶⁷ Därtill finns värdefulla råvaror och mineraler, t.ex. kol, nickel, koppar, volfram, bly, zink, guld, silver, diamanter, mangan, krom och titan i regionen.¹⁶⁸ Gemensamt för all typ av utvinning är att det är förknippat med såväl klimatproblem som vissa risker rörande seismisk aktivitet.¹⁶⁹

Ur energihänseende är Ryssland den viktigaste aktören i området av flera skäl. För det första har Ryssland lång kust, för det andra finns utvinningsbara reserver redan i dagsläget, för det tredje har Ryssland möjlighet att koppla samman energi och strategi på ett sätt som kanske inte stater som Norge kan eller vill göra. Den geopolitiska dimensionen är uttalad och intresset i regionen motiveras bland annat med energiresurserna.¹⁷⁰ Arktis är idag ingen drivande faktor så till vida att Ryssland behöver energireserverna. Regionen utgör kanske främst en arena för att legitimera förehavanden och anspråk på ett sätt man inte kunnat sedan 1991, till exempel genom militär närvaro.

För Ryssland är alltså nya reserver visserligen av intresse, men i det korta och medellånga perspektivet handlar intresset främst om rådande territoriella tvister, handelsrutter och utvinning i redan prospekterade områden. Arktis är ett område där Rysslands mer hårdföra politik kan bli tydlig, kanske än mer än mot OSS.¹⁷¹

För det andra ser de ryska energibolagen Arktis som ett prioriterat område i sina officiella uttalanden. Enligt Gazprom finns till exempel 80 procent av Rysslands resurser av olja och gas i norr och resurserna målas upp som mycket viktiga för landets framtid och energisäkerhet. Detta

¹⁶⁶ Turuntayev, Sergey (2006) "The Arctic Awaits", *Oil of Russia*, publicerat: N/A, hämtat: 20 oktober 2007, adress: www.oilru.com/or/29/542.

¹⁶⁷ Johansen, Iver och Kjølberg, Anders (1999) *Til sengs med Bjørnen? Sikkerhetspolitiske aspekter ved olje- og gasutvinning i Barentshav*, Oslo, FFI, FFI/RAPPORT-99/01414, s. 17.

¹⁶⁸ ECON (2007) *Arctic Shipping 2030: From Russia with Oil, Stormy Passage, or Arctic great Game?*, Oslo, Norshipping/ECON, 2007-070, s. 4.

¹⁶⁹ Turuntayev "The Arctic Awaits".

¹⁷⁰ Smith och Giles *Russia and the Arctic...*, s. 3.

¹⁷¹ För en analys av Rysslands utrikespolitik inom OSS, se Hedenskog och Larsson *Russian Leverage...*

sägs vara motivet till Gazproms aktivitet i vad man kallar den 'fjärde operativa regionen'. Arktis har därför gradvis kommit att inta en huvudpunkt i Gazproms marknadsföringsmaterial. I utvinningsplanen ingår såväl utveckling av nya reserver av energi men även konstruktion av nya stora tankfartyg för transport.¹⁷² Både Lukoil och Gazprom har för avsikt att bygga nya kärnkraftsdrivna isbrytare för att kunna verka effektivt i området.¹⁷³ Dock kan konstateras att energibolagens uttalanden är av visionär karaktär och svårigen realiserbara på kort sikt.

Rysslands energistrategi stipulerar att 20 procent av den totala olje- och gasproduktionen i Ryssland skall komma från Arktis 2020.¹⁷⁴ Den ryske amiralen Vladimir Vysotskij hävdade i juni 2007 att Ryssland redan i dagsläget utvann 90 procent av sin gas; 60 procent av sin olja; mer än 90 procent av sin nickel och kobolt; kring 60 procent av sin koppar och 98 procent av sina platinametaller i Arktisregionen.¹⁷⁵ Detta kan synas som en mycket kraftig överdrift, men det är viktigt att komma ihåg att när Ryssland talar om Arktis, nordområdena och polarområdena avses ofta även norra fastlandet i Ryssland, runt 65-70° nord, dvs. det som annars brukar kallas lägre Arktis och Subarktis. Att nordfronten är viktig för Ryssland framgår av nedanstående karta (Figur 1) över planerade rörledningar och transporttrutter.

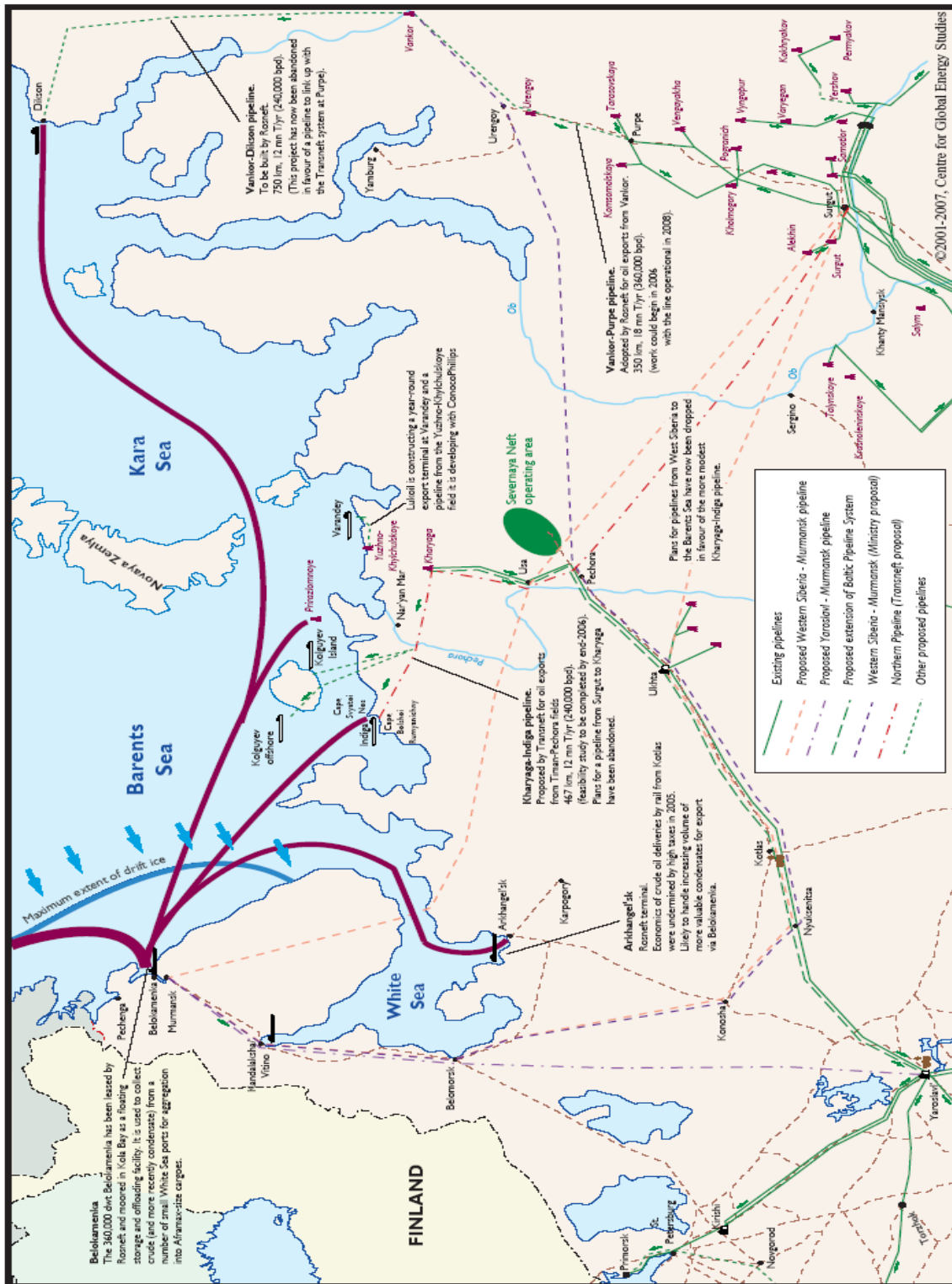
¹⁷² Kirillov, Denis (2007) "Vychod v more", *Gazprom*, nr. 9.

¹⁷³ Smith och Giles *Russia and the Arctic...*, s. 5.

¹⁷⁴ ECON *Arctic Shipping 2030...*, s. 14.

¹⁷⁵ Smith och Giles *Russia and the Arctic...*, s. 1.

Figur 1: Planerade rörledningar i nordvästra Ryssland

Källa: CGES

I dagsläget saknar Ryssland helt enkelt förmågan att ta tillvara eventuella nya reserver man skulle hitta i norra Arktis.¹⁷⁶ På kort och medellång sikt är Ryssland därför inte intresserat av reserverna *per se*, utan snarare att tillse att ingen annan tar dem.¹⁷⁷ En ökad aktivitet kan dock förväntas genom den planerade utbyggnaden av Jamal och Sjtokmanfälten. Dessa fält ligger öster respektive väster om Novaja Zemlja. Överlag pekar flera analyser på att den ryska sidan av Arktis kommer att utvecklas först eftersom de största volymerna och minst is finns där.¹⁷⁸

För det tredje är även transporter av energi mycket viktiga även på kort sikt för Ryssland. Sjötransporterna i området är viktigast eftersom Ryssland saknar bra vägar i regionen,¹⁷⁹ men även sådana saker som planerade utskeppningshamnar för olja i Murmansk spelar roll.¹⁸⁰ Mer exakt skeppas kring 10 miljoner ton olja per år från det ryska fastlandet och lågt räknat kommer oljetransporterna från hamnarna i Barentsområdet att öka med 50 procent till år 2020.¹⁸¹ Energitransporter inkluderar även kol, men utvecklingen rörande kolproduktion får generellt sett mindre genomslag än olja och gas eftersom transportkostnaden är en så pass stor del av kolpriset att transport från Ryssland via Arktis är alltför kostsamt.¹⁸²

¹⁷⁶ Baev, Pavel (2007) "Russian Flag Stakes Energy Claim at North Pole", *Eurasia Daily Monitor*, vol. 4, nr. 153

¹⁷⁷ Ibid.

¹⁷⁸ ECON *Arctic Shipping 2030...*, s. 13.

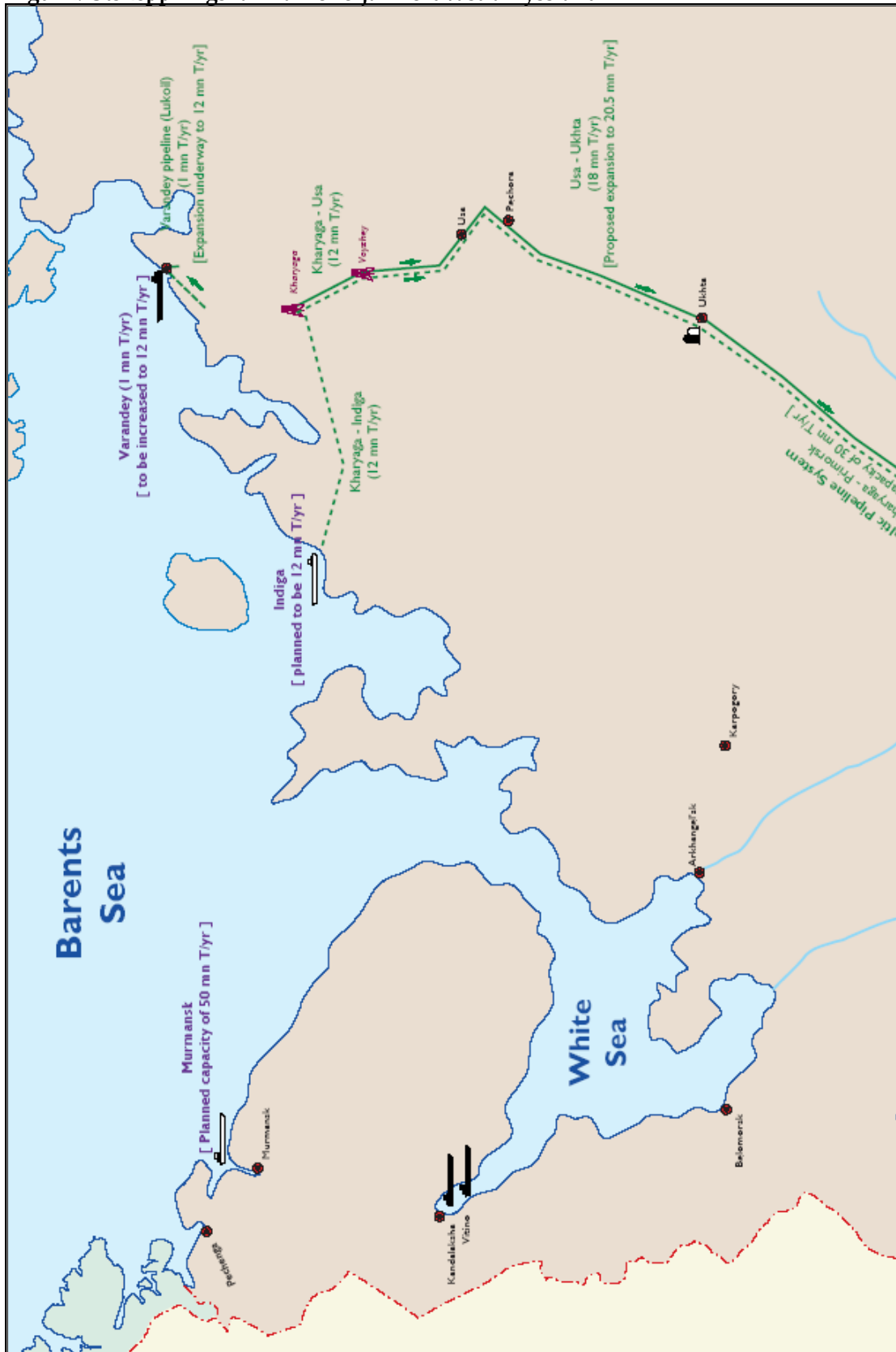
¹⁷⁹ Ibid., s. 17.

¹⁸⁰ Åtland, Kristian (2003) *Russisk Nordområdepolitikk etter den kalde krigen: forholdet mellom næringsintresser og militærstrategiske intresser*, Oslo, FFI, FFI/Rapport-2003/00713, s. 19ff.

¹⁸¹ ECON *Arctic Shipping 2030...*, s. 14.

¹⁸² Ibid., s. 16.

Figur 2: Utskeppningshamnar för olja i nordvästra Ryssland

Källa: CGES

Oavsett innehåll i transportererna är, även på kort sikt, isfria passager en fråga Ryssland tillmäter stor vikt eftersom Nordostpassagen går nära Rysslands nordkust. Genom denna passage kan man kontrollera en viktig transportväg och utöva inflytande. Ryssland har i andra sammanhang visat sig villigt att använda administrativa resurser för att nå politiska eller ekonomiska fördelar. Det kan därför inte uteslutas att Ryssland skulle kunna agera såväl inom som utom de aktuella regelverk som finns för att reglera transport nära kusten. Kontrollen kanske försvinner på mycket lång sikt då även andra rutter blir isfria. Ryssland har säkerligen det långa perspektivet i åtanke men agerar oftast på *ad hoc*-basis.

Västfronten

Rysslands aktivitet på energiområdet i och kring Europa har ökat markant de senaste åren. I korthet har Ryssland bedrivit verksamhet inom flera områden som stärkt den ryska kontrollen över de europeiska energimarknaderna.¹⁸³

För det första har ryska bolag fört en offensiv kampanj för att köpa upp små energibolag i Europa och andelar i stora bolag. Uppköpen syftar till att säkra en kundbas, öka vinsten och befästa kontrollen över konsumentmarknader. Uppköpen sker i princip över hela Europa och har i stor utsträckning uppmärksammats som ett problem både av EU och enskilda EU-medlemmar.¹⁸⁴ En anledning är att Ryssland stödjer att ryska bolag utnyttjar luckorna i EU-systemet för att ta sig in på den inre marknaden utan att erbjuda samma öppenhet för europeiska bolag på de ryska producentmarknaderna. Juridiskt sett innebär detta få problem, men politiskt utgör aktiviteterna en hämmande faktor i relationerna mellan EU och Ryssland. Enligt rysk uppfattning innebär den reciprocitet som EU förespråkar snarast ett ömsesidigt utbyte av tillgångar snarare än ömsesidigt gällande regelverk.¹⁸⁵

¹⁸³ Detta behandlas utförligare i en längre analys av EU's energipolitiska utmaningar i Larsson *Tackling Dependency...*

¹⁸⁴ Se t.ex. Dempsey, Judy, (2007), "Gazprom Expanding Even further in Europe", *International Herald Tribune*, 17 april 2007, s. 1, 13.

¹⁸⁵ För vidare analys av ämnet, se Baran, Zeyno (2007) "EU Energy Security: Time to End Russian Leverage", *The Washington Quarterly*, vol. 30, nr. 4, Bugajski, Janusz (2006) "Energy Policies and

Metoden Gazprom använder är att binda upp importörer med långtidskontrakt samt krav på tillgång till den inre marknaden i det aktuella landet. Långtidskontrakten uppskattas ofta av importörerna eftersom de upplever att kontrakten säkrar leveranser från Gazprom. Ibland agerar Gazprom via dotterbolag eller mellanhänder eller innehar aktier i de industrier som köper stora mängder gas. Strategin har främst ekonomiska drivkrafter men passar väl in i Kremls ambition att utöka Ryssland inflytande utomlands. En konsekvens är att Gazproms agerande i Europa enligt vissa bedömare i allt högre utsträckning får monopolkaraktär och snedvrider konkurrensen.¹⁸⁶

För det andra pågår vad som skulle kunna beskrivas som en inringning där Ryssland tar över resurser och infrastruktur runt Europa och således befäster kontrollen över införselrutterna av energi till Europa. Ett exempel på detta är Ryssland affärer med Algeriet som byggs på en kombination av vapenförsäljning, skuldavskrivning och ryskt övertagande av energitillgångar.¹⁸⁷ I detta sammanhang finns kopplingar till en skandal i Ryssland under november 2008 då vice finansminister Kudrin avskedades i samband med frågetecken kring hans roll i skuldavskrivningsprogrammen.

Verksamheten i Europas utkanter tar sig även uttryck i ryska initiativ att bygga nya rörledningar till Europa från Ryssland. Tre av dessa är Nord Stream, South Stream och Burgas-Alexandroupolis. Nord Stream-projektet har tidigare beskrivits utförligt i rapporter från FOI och går i korthet ut på att Ryssland och Tyskland vill bygga en gasledning mellan länderna i syfte att undkomma ekonomiskt och politiskt beroende av transitstater samtidigt som det ökar det egna inflytandet.¹⁸⁸

Strategies: Russia's Threat to Europe's Energy Security", *Insight Turkey*, vol. 8, nr. 1 samt Grgic, Borut (2006) "Russian Energy Strategy: Risk Assessment for Europe", *Insight Turkey*, vol. 8, nr. 1.

¹⁸⁶ Paszyc, Ewa (2006) *Gazprom in Europe: Faster Expansion in 2006*, Warsaw, Centre for Eastern Studies (OSW), February 2007, N/A.

¹⁸⁷ Vissa forskare tonar emellertid problemet något, se Monaghan, Andrew (2007) *Russia and the Security of Europe's Energy Supplies: Security in Diversity?*, Swindon, Conflict Studies Research Centre (CSRC)/Defence Academy of the United Kingdom, January 2007, 07/01.

¹⁸⁸ Larsson *Nord Stream, Sweden and Baltic Sea Security*, .

Figur 3: Den planerade gasledningen Nord Stream

Källa: CGES

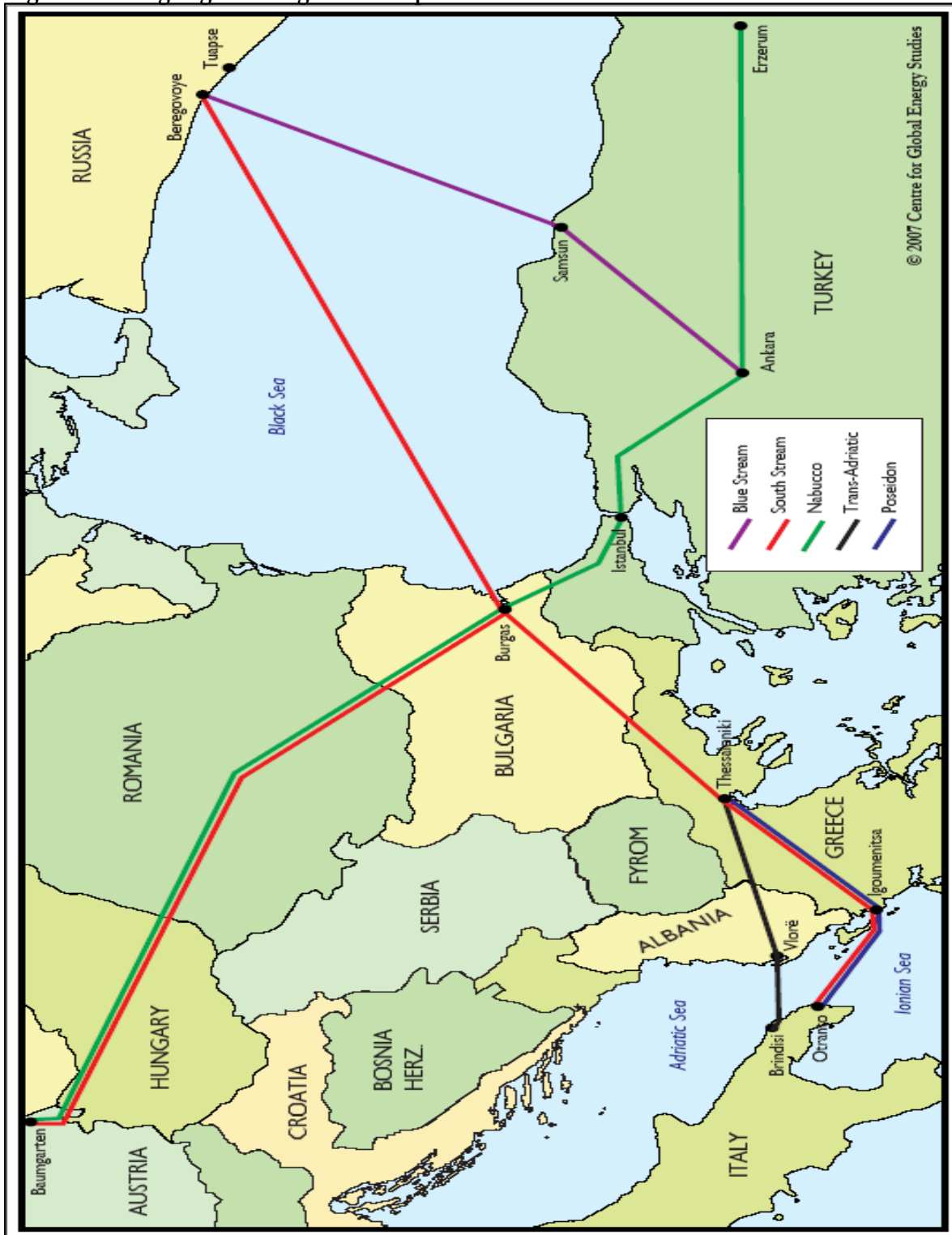
South Stream¹⁸⁹ är ett ryskt initiativ att bygga en gasledning under Svarta havet till Europa i syfte att konkurrera med de europeiska planerna på gasledningen som kallas Nabucco¹⁹⁰ och komplettera den existerande Blue Stream ledningen till Turkiet, se figur nedan.¹⁹¹

¹⁸⁹ Neff, Andrew (2007) "South Stream Pipeline Threatens Turkey's role in Gas Transit to Europe", *Global Insight* (återpostat på Acturca), publicerat: 26 juni 2007, hämtat: 13 augusti 2007, adress: <http://acturca.wordpress.com>.

¹⁹⁰ För en utförlig analys, se: Norling, Niklas (2007) *Gazprom's Monopoly and Nabucco's Potentials: Strategic Decisions for Europe*, Stockholm, Institute for Security and Development Policy (ISDP), november 2007,

¹⁹¹ Blue Stream behandlas vidare i: Larsson, Robert L. (2007b) "From Blue Stream to Nord Stream: Strategic Gains and Economic Flaws", i Hedenskog, Jakob och Lavrenyuk, Viktor (red.) *Comparing the Baltic and Black Sea Regions: Regional Security, Energy Security and Euro-Atlantic Integration* (Stockholm, Swedish Defence Research Agency (FOI)/Centre for International Studies (CIRS)).

Figur 4: Föreslagna gasledningar till Europa

Källa: CGES

Därtill kommer oljeledningen Burgas-Alexandroupolis¹⁹² som skall möjliggöra oljeleveranser från Ryssland, via Svarta havet, till Balkan och vidare till Medelhavet utan att använda den hårt ansträngda Bosporen (Figur 5).¹⁹³ Samtidigt kan ledningen konkurrera med ledningen AMBO (Albanien-Makedonien-Bulgarien) och PEOP från Rumänien till Kroatien. Uppköpen av bolag runt Balkan har varit många, speciellt i Ungern¹⁹⁴, Bosnien,¹⁹⁵ Rumänien, Grekland, Bulgarien, och Italien men även andra delar av Europa, så har exempelvis Frankrike¹⁹⁶, Norge och Storbritannien¹⁹⁷ har intensifierat affärskontakterna med Ryssland.¹⁹⁸ Stater som Estland, Polen¹⁹⁹ och Litauen har dock varit angelägna att finna alternativ till rysk energi..

¹⁹² Blank, Stephen (2007) "The Burgas-Alexandroupolis Pipeline and its Implications", *Central Asia-Caucasus Analyst*, vol. 9, nr. 7, s. 8ff.

¹⁹³ Kommersant (2007t) "Putin Signs Burgas-Alexandroupolis Deal into Law", *Kommersant*, publicerat: 14 juni 2007, hämtat: 16 juni 2007, adress: www.kommersant.com/p-10910/r_500/Putin_Burgas-Alexandroupolis_Pipeline/.

¹⁹⁴ Socor, Vladimir (2007a) "No Commitment to Nabucco Means Preference for Gazprom", vol. 4, nr. 92 och Kommersant (2007h) "Gazprom Negotiates for a Share in Hungarian Emfesz", *Kommersant*, publicerat: 3 juli 2007, hämtat: 4 juli 2007, adress: www.kommersant.com/p779420/natural_gas_electricity.

¹⁹⁵ Stanic, Olja (2007) "Russia Purchases Bosnian Oil Assets", *Moscow Times*, publicerat: 5 februari 2007, hämtat: 5 februari 2007, adress: www.moscowtimes.ru/stories/2007/02/05/048-print.html.

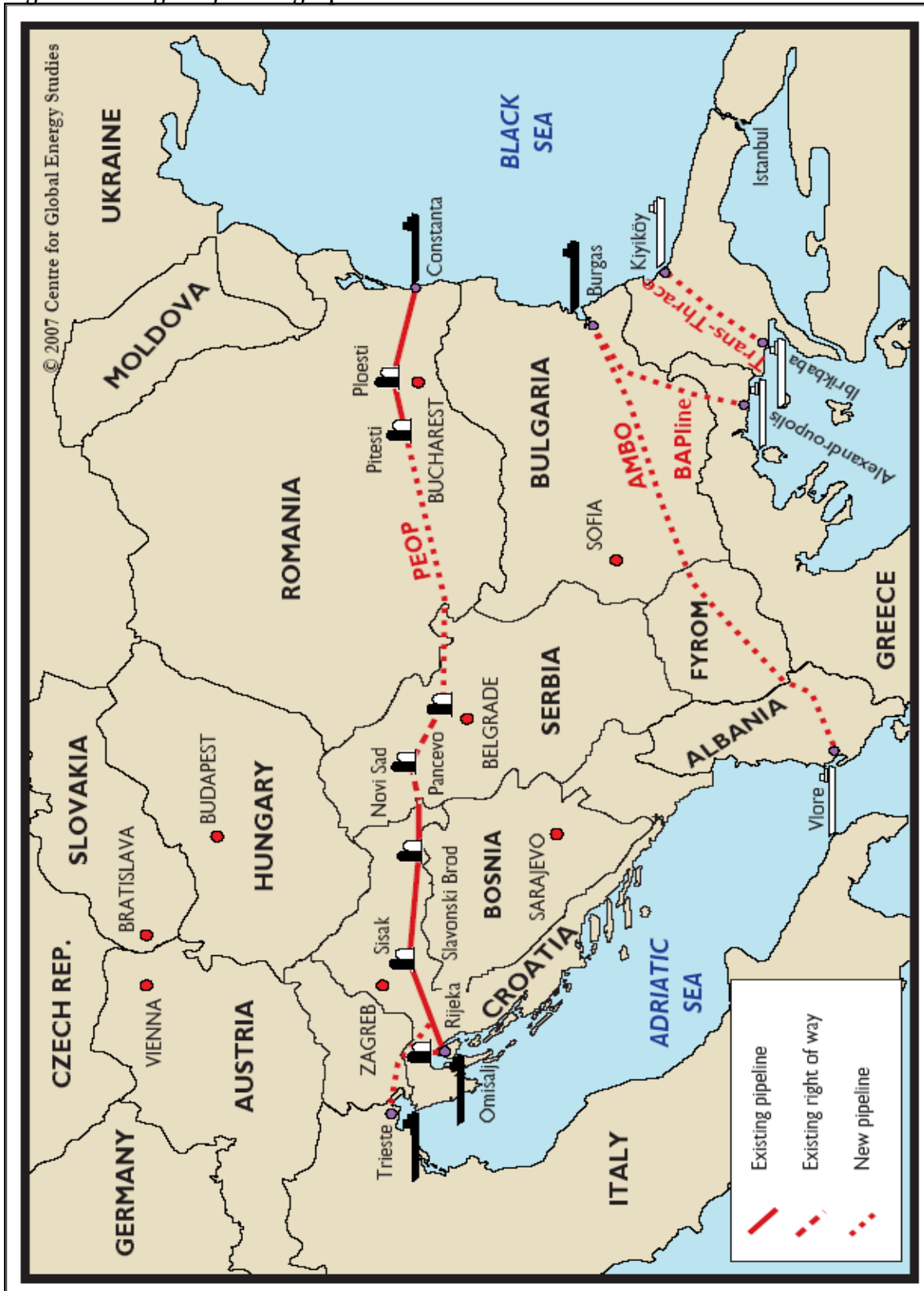
¹⁹⁶ Kommersant (2006) "Gazprom Gives France a Bonus", *Kommersant*, publicerat: 20 december 2007, hämtat: 20 december 2007, adress: www.kommersant.com/p731711/Gazprom_Gaz_de_France/.

¹⁹⁷ Kommersant (2007f) "Gazprom Finds New Entry to Britain's Market", *Kommersant*, publicerat: 3 maj 2007, hämtat: 3 maj 2007, adress: www.kommersant.com/p763231/Gazprom_Britain_HydroWingas/.

¹⁹⁸ OSW i Polen har gjort en utmärkt sammanställning över Gazproms affärer i Europa under 2006, se Paszyc *Gazprom in Europe...* samt Loskot-Strachota, Agata (2006) *The Russian Gas for Europe*, Warsaw, Centre for Eastern studies (OSW), October 2006.

¹⁹⁹ Kommersant (2007q) "Poland Casts Off Gas Yoke of Russia", *Kommersant*, publicerat: 2 mars 2007, hämtat: 2 mars 2007, adress: www.kommersant.com/p-10233/gas_dependency/.

Figur 5: Föreslagna oljeledningar på Balkan

Källa: CGES

För det tredje ökar de ryska leveranserna av olja med fartyg dramatiskt. Vid sidan av de stora oljehamnarna i Svarta havet (Novorossijsk) och i Barents hav är den viktigaste förändringen utbyggda utskeppningsmöjligheter från hamnen Primorsk i Finska viken.²⁰⁰ Utbyggnaden och de ökade transportererna sätter stor press på miljösäkerheten i Östersjöområdet.

Figur 6: Utskeppningshamnar för rysk olja vid Östersjön

Källa: CGES

Sydfronten

Utvecklingen på sydfronten spänner över politiska incidenter till infrastrukturfrågor och legala frågor. För det första är rörledningspolitiken i Kaukasien generellt sett inte något som drivs av Ryssland eftersom de existerande ledningarna för olja och de för gas som är under konstruktion i Södra Kaukasien inte kontrolleras av Ryssland. Rysslands politik syftar därför till att motverka dessa genom att tillse att

²⁰⁰ Rodin, Johnny (2007 Draft) *Russia's New Gateway for Oil Exports: The Gulf of Finland*, Utrikespolitiska institutet (UI).

kaspisk energi transiteras norr om Kaukasien och att centralasiatisk²⁰¹ energi skickas via Ryssland och inga andra stater.²⁰² En viktig konkurrent till ryska ledningar är den västsponsrade och nyligen färdigbyggda Baku-Tbilisi-Ceyhan (mellan Azerbajdzjan och Turkiets sydkust).²⁰³

Figur 7: Oljeledningar i Kaukasien

Källa: CGES

För det andra håller Ryssland på att bygga ut den rörledning som kallas för CPC-ledningen (Caspian Pipeline Consortium) och som skall förbättra Rysslands möjligheter att exportera kazakisk olja till Europa och andra marknader via Svarta havet och sedan över Balkan. Just spelet om den kaspiska oljan och gasen är central för både Ryssland och andra

²⁰¹ International Crisis Group (2007) *Central Asia's Energy Risks* International Crisis Group, 24 maj 2007, 133.

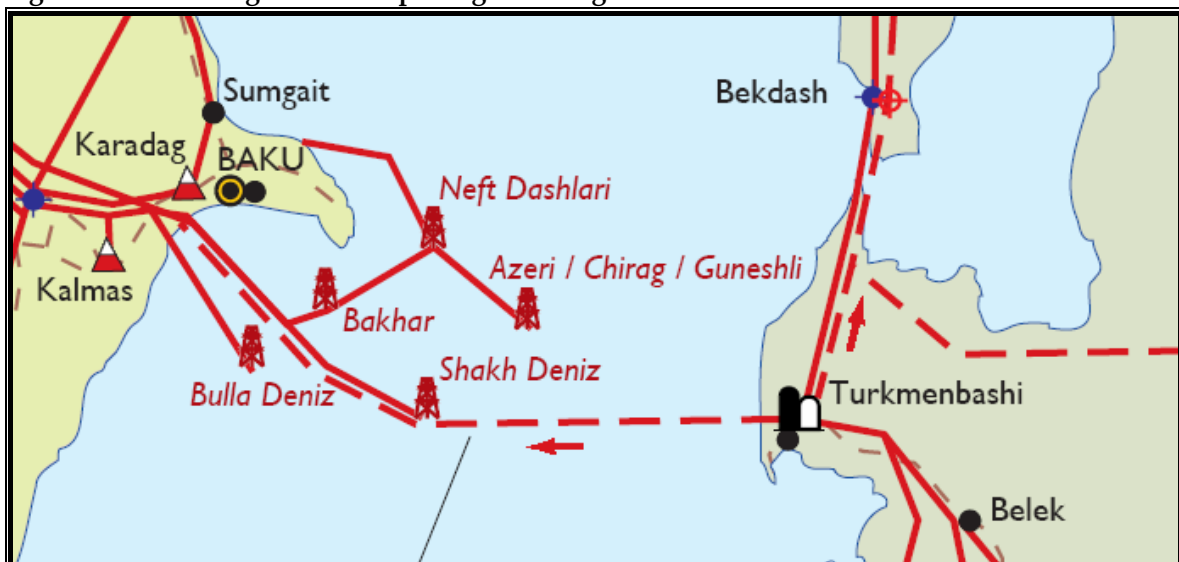
²⁰² För en analys av Gazproms verksamhet i Centralasien, se Laumulin, Murat (2006) "Gazprom as a Transnational Corporation and Central Asia", *Central Asia and the Caucasus*, vol. 42, nr. 5 och 6.

²⁰³ För en utmärkt analys av projektet, se Starr, Frederick S. och Cornell, Svante E. (red.) (2005) *The Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline: Oil Window to the West* (Uppsala, Central Asia-Caucasus Institute/Silk Road Studies Program).

aktörer. Ryssland vill monopolisera transporten av energi från regionen medan EU vill ha alternativ till Ryssland. Problemet är bara att en del av alternativen innebär att energin går till Asien eller via Iran, vilket bägge är olämpliga alternativ ur amerikansk och europeisk synvinkel. Den kvarvarande lösningen blir således att transportera energin via Azerbajdzjan och Georgien. Det går relativt bra rent tekniskt när det gäller olja via BTC-ledningen, men är svårare för gas.

Det byggs för närvarande en gasledning parallellt med BTC, kallad BTE (Baku-Tbilisi-Erzerum). Eftersom vare sig den turkiska infrastrukturen eller den föreslagna Nabuccoledningen har kommit till stånd spelar Ryssland en avgörande roll och incitamenten att underminera konkurrerande alternativ är stora. I förlängningen kommer inte heller den azeriska gasen att räcka för att fylla gasledningarna till Europa om dessa kommer till stånd.²⁰⁴ För att lösa problemet utan rysk hjälp återstår då endast alternativet att bygga en gasledning genom Kaspiska havet, men Ryssland och Iran motsätter sig ett sådant projekt.²⁰⁵

Figur 8: Den föreslagna transkaspiska gasledningen

Källa: CGES

²⁰⁴ Rörande Europas intresse i regionen, se Larsson, Robert L. (2007a) "Europe and Caspian Energy: Dodging Russia, Tackling China and Engaging the US", *Europe's Energy Security: Gazprom's Dominance and Caspian Supply Alternatives*, Stockholm.

²⁰⁵ Sysoyev, Gennady (2007) "Russia Reluct to Share the Caspian", *Kommersant*, publicerat: 21 juni 2007, hämtat: 25 juni 2007, adress: www.kommersant.com/p776236/r_527/Caspian_Sea,_Russia,_Iran,_Azerbaijan,_Turkmenistan,_Kazakhstan/.

Ett relaterat problem är att Kaspiska havets legala status fortfarande är oklara och det finns från rysk sida inget intresse att lösa dispyten. Enligt den uppgörelse som Ryssland slutit med Kazakstan ingår att Kazakstan som utbyte för stöd rörande CPC inte skall arbeta för en transkaspisk ledning.²⁰⁶

För det tredje har relationerna mellan Ryssland och vissa stater på sydfrenten haft stor betydelse de senaste åren. Till exempel relationerna med Georgien har varit tyngda av problem och Ryssland har genomfört bojkotter rörande: handel, diplomatisk aktivitet, kommunikationer och pengatransfereringar²⁰⁷ och det har till och med rapporterats om väpnade insatser.²⁰⁸ Det är emellertid intressant att notera att Ryssland som tidigare vid ett flertal tillfällen strypt energiflödet till Georgien inte gjorde det under de mest allvarliga handelsbojkotterna. Det utgör ett tillfälle som Ryssland inte utnyttjade en möjlighet till påtryckning och politisk markering. En anledning kan vara att Ryssland vid denna tid ville visa sig som en pålitlig leverantör.

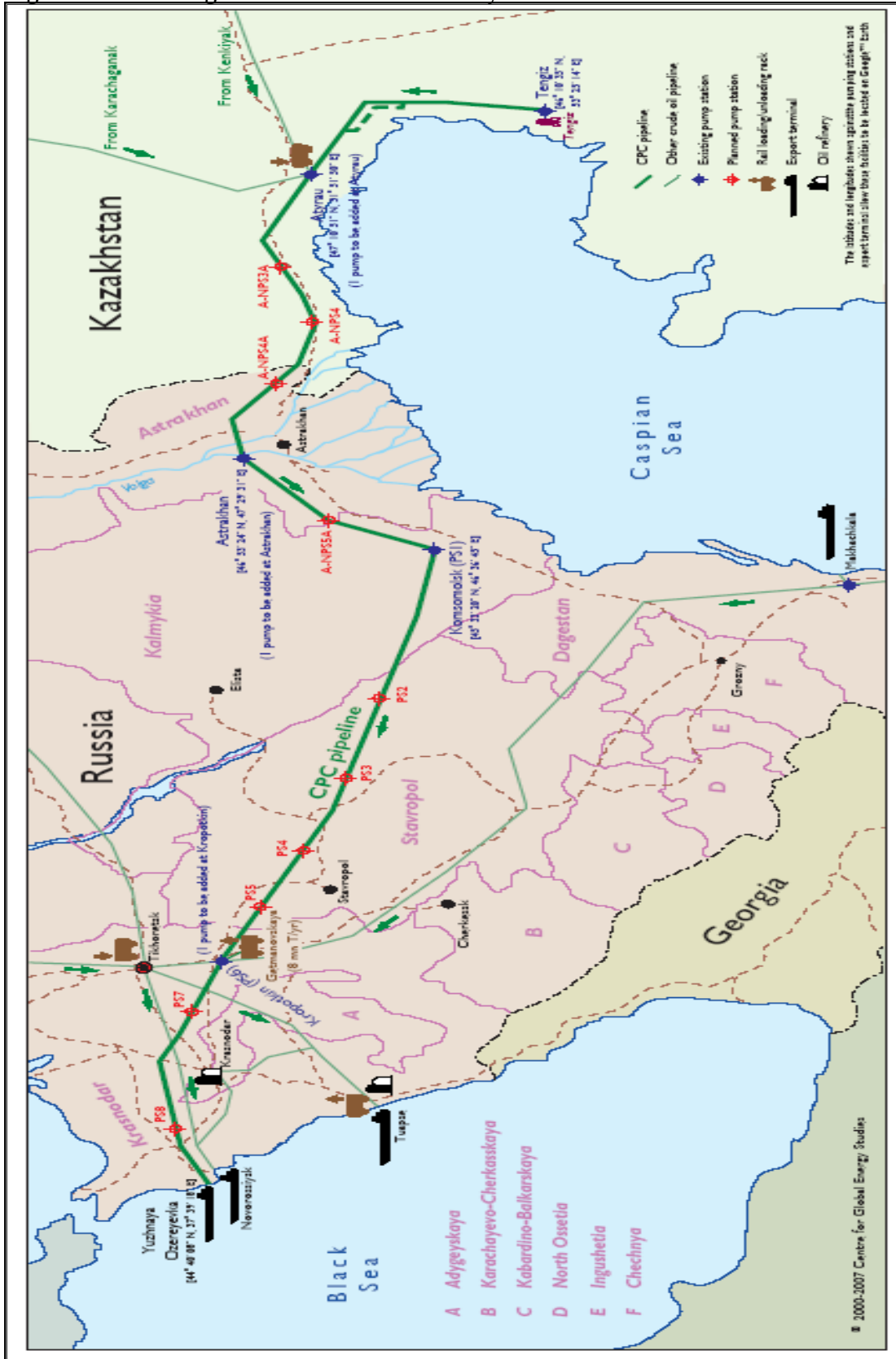
Utvecklingen i Armenien är särskilt intressant eftersom det är den enda energimarknad som Gazprom haft monopol på och sedan frivilligt frånträtt delar av monopolet. Eftersom Armenien inte har någon egen naturgas har det behövt importera från Ryssland via Georgien. Armenien ville emellertid även importera gas från Iran. Gazprom levererade alltså tidigare enbart egen gas. Efter en tids politisk turbulens tillät Gazprom leveranser av iransk gas. Distributionsnätet i Armenien kontrolleras dock fortfarande av Gazprom.

²⁰⁶ Butrin, Dimitry (2007a) "Gas for Oil", *Kommersant*, publicerat: 11 maj 2007, hämtat: 11 maj 2007, adress: www.kommersant.com/p764477/oil_natural_gas_transport.

²⁰⁷ Hedenskog och Larsson *Russian Leverage...*, ss. 61-65.

²⁰⁸ Cornell, Svante E., et al. (2007) *The August 6 Bombing Incident in Georgia: Implications for the Euro-Atlantic Region*, Stockholm, Institute for Security and Development Policy, oktober 2007,

Figur 9: CPC-ledningen från Kazakstan till den ryska Svarta havskusten

Källa: CGES

I uppgörelsen ingick att kapaciteten på den iranska rörledningen inte skulle vara så stor att någon gas kunde levereras vidare till Georgien. Trots att Gazprom i princip släppte sitt leveransmonopol av gas så behöll man kontrollen av distributionen av gasen inom Armenien samtidigt som den insparade ryska gasen kunde säljas med större förtjänst till Europa.

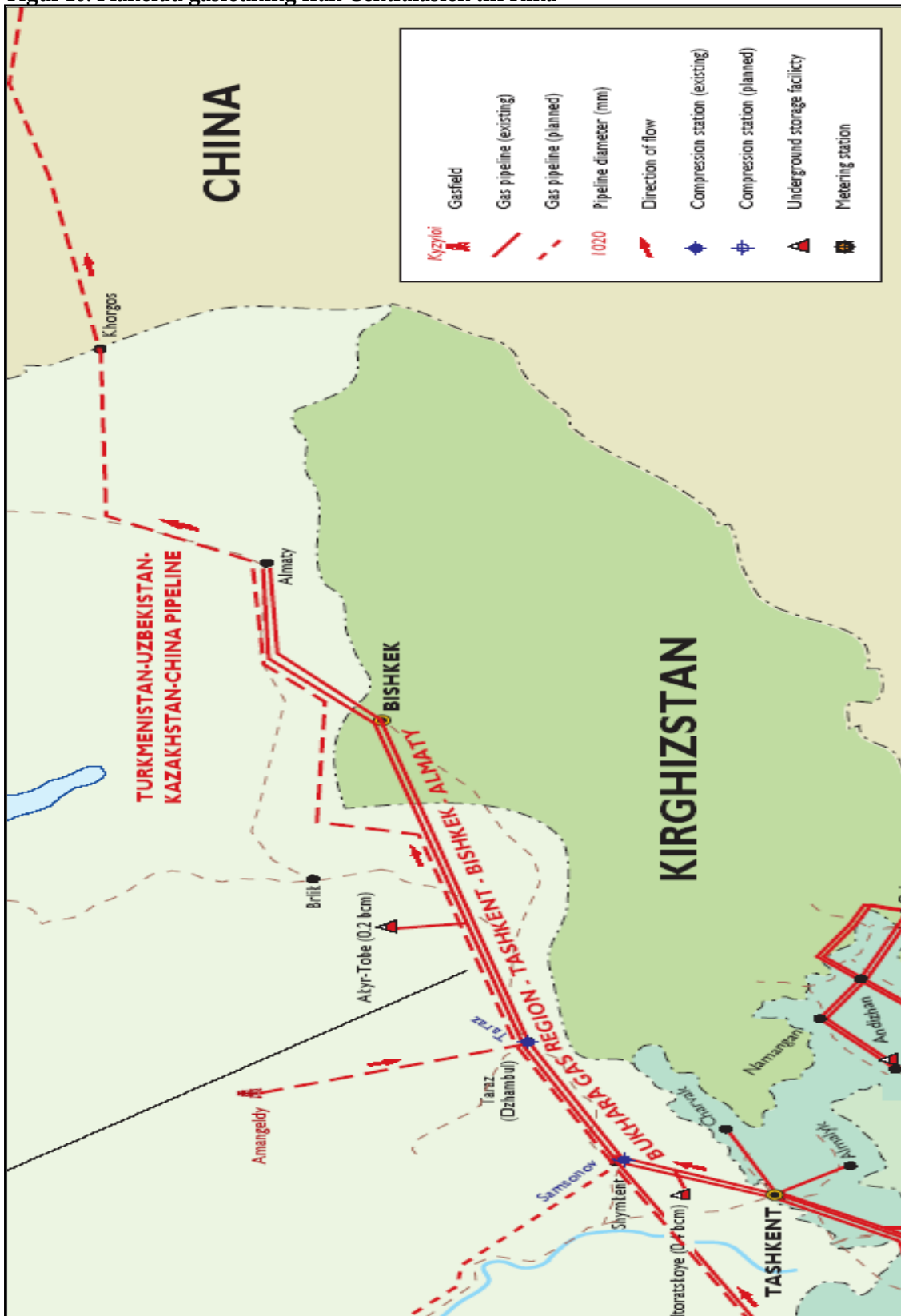
För det fjärde har Rysslands relationer med Turkmenistan utvecklats. Under den beryktade turkmenske president Saparmurat Nijazovs tid lyckades Ryssland säkra mycket fördelaktiga kontrakt för köp av naturgas. Initialt låg priserna på 50 USD per tusen kubikmeter med höjdes efter påtryckningar från Ryssland till 100 USD. Den nye presidenten Berdumuchamedov har visserligen sagt att han skall respektera ingångna kontrakt, men det står klart att landet tittar i flera vädersträck för att kunna finna nya avnämare av gasen och få bättre betalt.²⁰⁹

Kina är naturligtvis en potentiell storkund, men som framgår av nedanstående kartor för olje- och gasledningar står kapaciteten att exportera centralasiatisk energi till Kina inte i paritet med kapaciteten västerut. Det bör tilläggas att även rysk-sponsrade ledningar från Centralasien kommer Europa till del, eftersom gasen skall säljas i Europa.²¹⁰

²⁰⁹ Ford, Neil (2007) "Gas Guzzler: Gazprom Tightens Grip on Central Asia", *Jane's Intelligence Review*, nr. July 2007, s. 56ff, och Grib, Natalia och Zygar, Mikhail (2007) "Gas Agreement Die with Turkmenbashi", *Kommersant*, publicerat: 22 december 2007, hämtat: 2 januari 2007, adress: www.kommersant.com/p732530/r_1/Turkmenistan_Gas_Agreements.

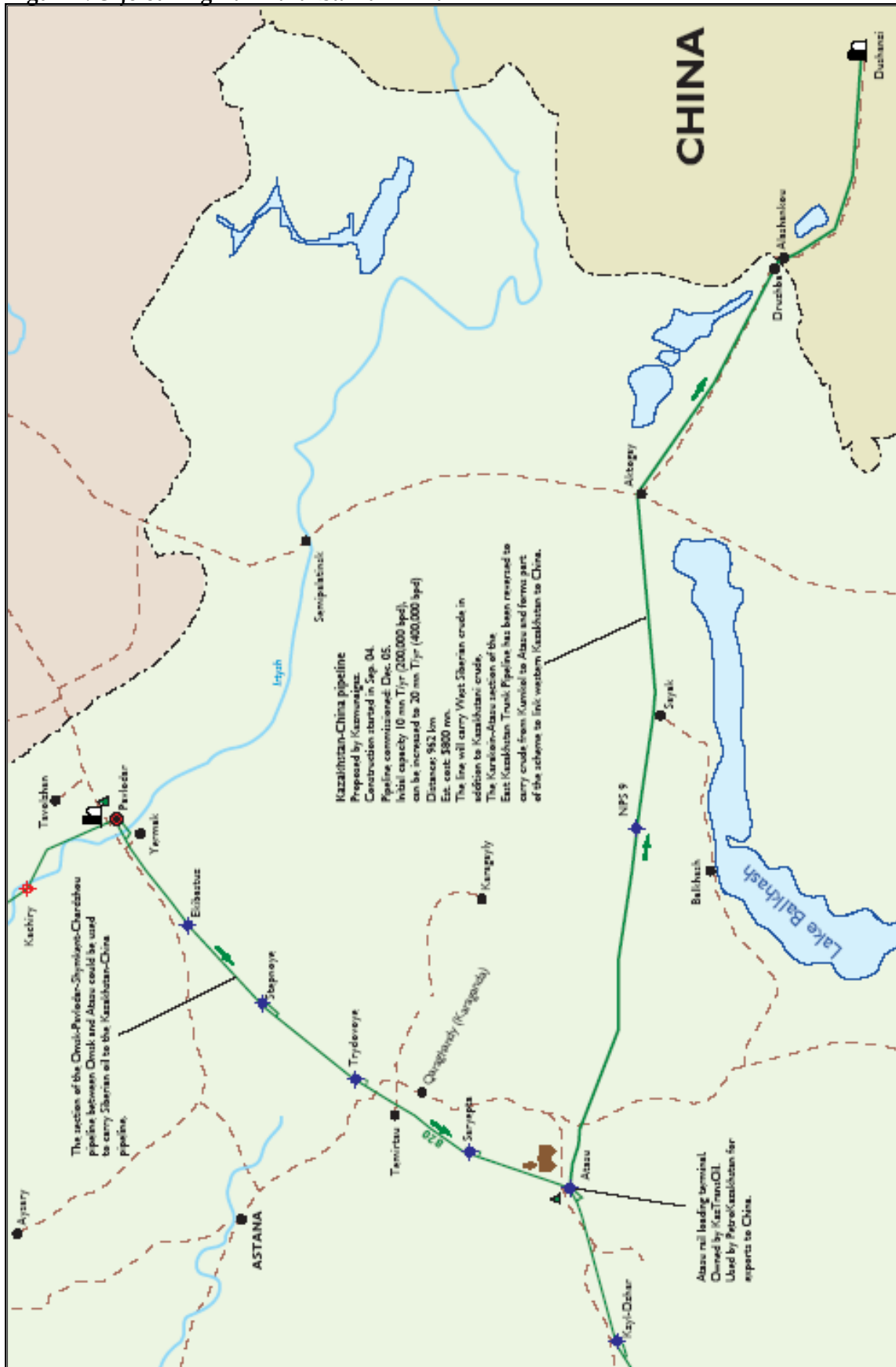
²¹⁰ Lee, Julian (2007) "New Central Asian Gas Pipeline is Good News for Europe", *FSU Pipeline Advisory*, nr. 13

Figur 10: Planerad gasledning från Centralasien till Kina

Källa: CGES

Figur 11: Oljeledning från Kazakstan till Kina

Källa: CGES

Därtill skall det understrykas att den regionala organisationen Shanghai Cooperation Organization (SCO),²¹¹ visserligen fått en växande roll för att hantera stormaktsrelationerna i Centralasien, men dess energikomponent har inte utvecklats nämnvärt.²¹²

Östfronten

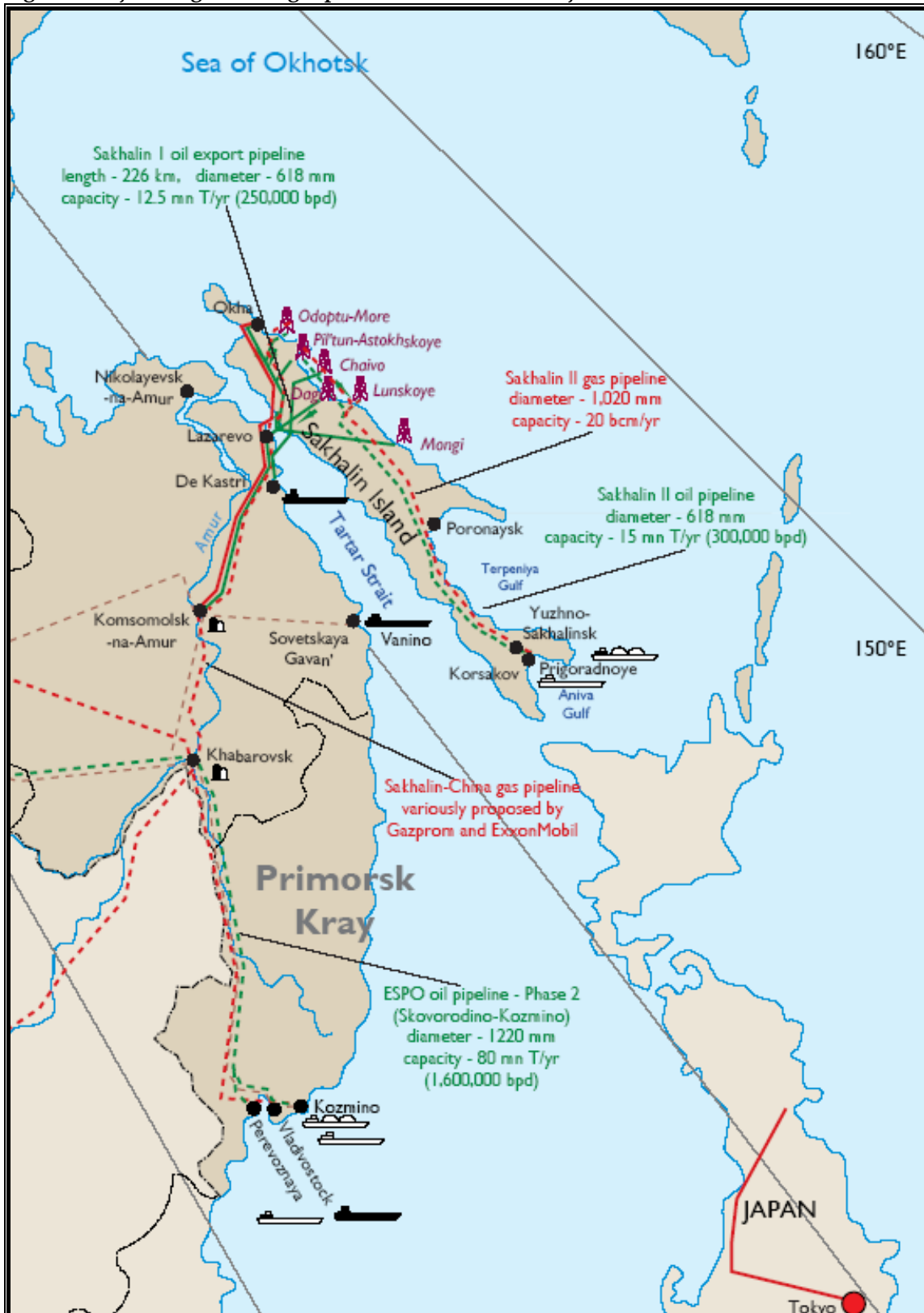
Rysk energiexport i Fjärran östern handlar i hög grad om visioner och ett högt politiskt spel. 2005 var de två mest centrala frågorna utvecklingen på Sachalin och byggande av en oljeledning till Kina eller Stilla havet från Sibirien.

Utvecklingen på Sachalin har varit dramatisk sedan dess. Flera nya projekt har startats och fokus ligger på ökad produktion av flytande naturgas (LNG) för export till världsmarknaden, speciellt från Sachalin (Figur 12).

²¹¹ Oldberg, Ingmar (2007) *The Shanghai Cooperation Organisation: Powerhouse or Paper tiger*, Stockholm, Swedish Defence Research Agency (FOI), June 2007, FOI-R-2301--SE.

²¹² Matusov, Artyom (2007) "Energy Cooperation in the SCO: Club or Gathering?" *China and Eurasia Forum Quarterly*, vol. 5, nr. 3

Figur 12: Olje- och gasledningar på Sachalin och i södra Fjärran östern

Källa: CGES

Den andra centrala frågan är byggande av rörledningar från centrala Sibirien till Kina. Ryssland har länge haft ståndpunkten att det är bäst att

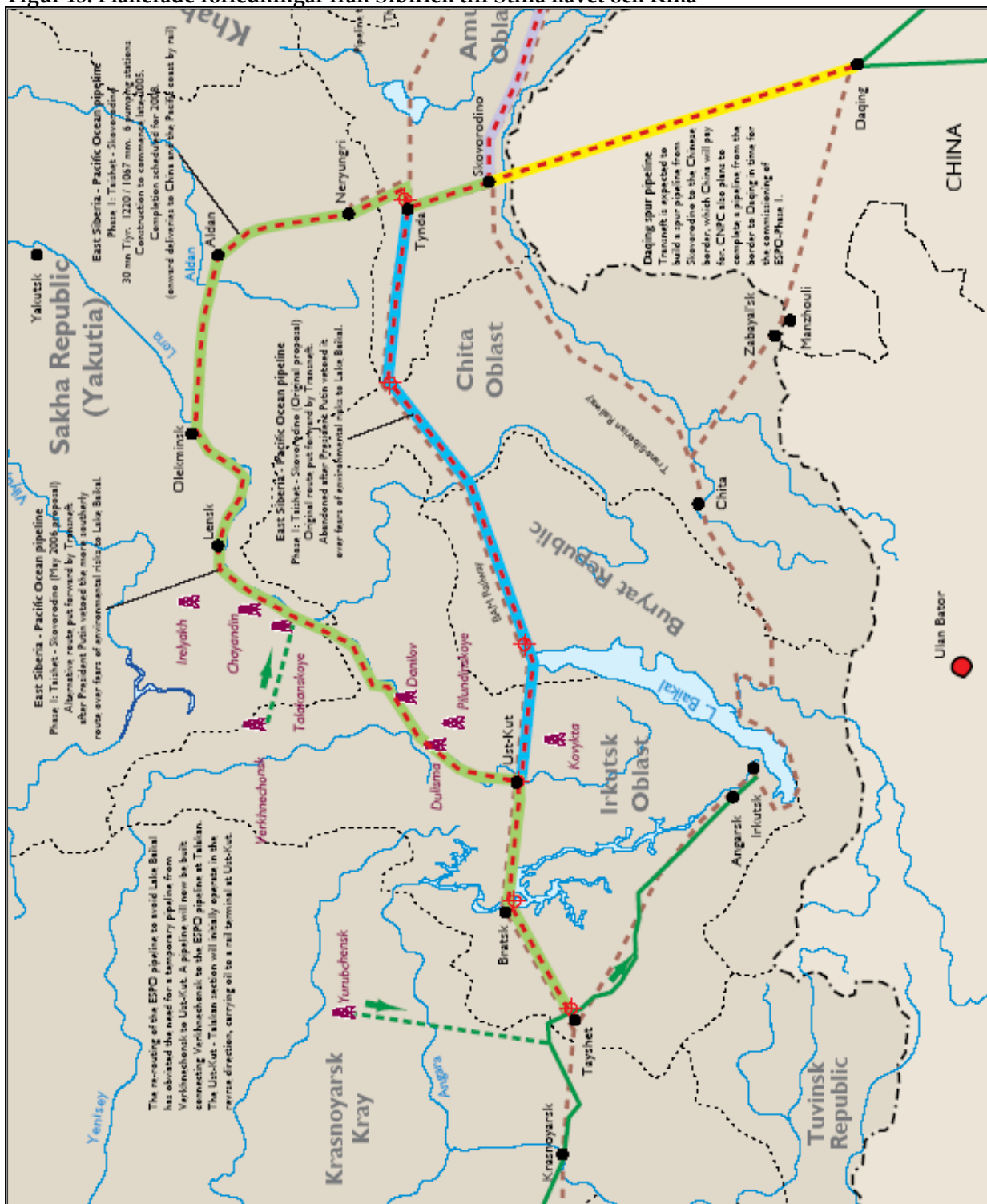
bygga ledningar till Stilla havet för att undvika beroende av Kina som kund och ha valfriheten att sälja energi på världsmarknaden.²¹³ I sammanhanget har Ryssland kunnat spela ut Kina och Japan mot varandra för att få stöd för konstruktion och utveckling av olika projekt på fördelaktiga villkor för Ryssland. Utfallet är att en ledning planeras till Stilla havet, men att en oljeledning först byggs till Daqing i Kina. Det råder dock tvivel om att ledningen, som kallas ESPO, faktiskt kan förses med olja i takt med dess förväntade kapacitet.²¹⁴

Det finns därtill förslag att konstruera gasledningar från Sachalin till Kina och till hamnarna kring Vladivostok. Som framgått av kapitlen ovan har de ryska statskontrollerade bolagen stärkt sin ställning gentemot utländska producenter.

²¹³ Itoh, Shoichi (2007) "Sino-Russian Energy Relations: The Dilemma of Strategic Partnership and Mutual Distrust", i Kimura, Hiroshi (red.) *Russia's Shift toward Asia* The Sasakawa Peace Foundation).

²¹⁴ Kommersant (2007d) "Fradkov Needs Money of Oils for Ambitious Pipeline", *Kommersant*, publicerat: 14 mars 2007, hämtat: 14 mars 2007, adress: www.kommersant.com/p749620/ESPO_more_crude/.

Figur 13: Planerade rörledningar från Sibirien till Stilla havet och Kina

Källa: CGES

8. Militära kopplingar till energisektorn

Samtidigt som presidenten av Duman fått rätten att skicka specialstyrkor utomlands för skydd av ekonomiska intressen utan att meddela parlamentet är det känt att samarbete mellan energibolag och de ryska väpnade styrkorna, det vill säga krigsmakten, förekommer inom flera områden. Ett par exempel skall nämnas.

Det ökade intresset för Arktisregionen har lett till att den ryska norra marinen inledde ett samarbete med Gazprom redan 2002 om gemensam verksamhet i anslutning till utvinning,²¹⁵ ett samarbete som utökats med åren.²¹⁶ Även fiskeindustrin har haft liknande samarbetsprojekt såtillvida att den bidragit ekonomiskt till byggnation av örlogsfartyg i utbyte mot militärt skydd.²¹⁷ Nya örlogsfartyg, speciellt patrullbåtar, byggs även för skydd av infrastruktur, och patrullfartyg har överförts till Kaspiska havet.²¹⁸ Denna utveckling är i sig inte anmärkningsvärd och det bör noteras att även västerländska energibolag approcherats av NATO för liknande ändamål, t.ex. Royal Dutch Shell.²¹⁹

Militär patrullering med det strategiska bombflyget

Ryssland har återupptagit vad man kallar permanent patrullering med det strategiska bombflyget. Det har inneburit upprepade kränkningar av andra länders territorier. Anledningen till återupptagandet sägs vara att 'andra' inte slutade med liknande verksamhet. Putin har förklarat: "The

²¹⁵ Gazprom (2005b) "Meeting of Gazprom and RF Navy's Working Group Held", *Gazprom*, publicerat: 18 March 2005, hämtat: 14 April 2005, adress: <http://www.gazprom.ru/eng/news/2005/03/15670.shtml>.

²¹⁶ Ibid.

²¹⁷ Solovev, Vadim och Ivanov, Vladimir (2005) "Voenno-morskoj flot samoustanilsja ot vipolnenija ekonomitjeskich zadatj [Flottan har dragit sig tillbaka från att utföra ekonomiska uppdrag]", *Nezavisimoe Voennoe Obozrenie*, publicerat: 3 November 2005, hämtat: 3 november 2005, adress: http://nvo.ng.ru/forces/2005-11-03/1_flot.html.

²¹⁸ Chuftrin, Gennady (2004) "Russia's Caspian Energy Policy and its Impact on the U.S.-Russian Relationship" *The Energy Dimension in Russian Global Strategy* (Houston, The James A. Baker III Institute for Public Policy of Rice University), s. 7.

²¹⁹ Mortished, Carl (2007) "Gazprom to Raise its Own Private Army to Protect Oil Installations", *The Times* (återpublicerat på [Mindfully.org](http://www.mindfully.org)), publicerat: 5 juli 2007, hämtat: 6 november 2007, adress: <http://www.mindfully.org/Energy/2007/Gazprom-Private-Army5jul07.htm>.

patrols will take place above all in areas where Russian Federation shipping and economic activity is most active.”²²⁰ Som konstaterats i en tidigare rapport av FOI skulle detta teoretiskt kunna innebära att områden för sjöfart, till exempel transportrutter för olja och gas i Östersjön och Svarta havet, finns i åtanke men i praktiken kommer nog dessa områden knappast att patrulleras med strategiskt bombflyg. Däremot skulle Arktis kunna vara ett aktuellt område för detsamma.²²¹

Patrullering med örlogsfartyg längs handelsrutter

Den ryska flottan har uppgiften att skydda viktiga handels- och transportrutter, ekonomiska intressen samt strategisk infrastruktur. Detta inkluderar frågor om fiske i Barents hav, Stillahavsregionen samt den planerade gasledningen i Östersjön och handlar inte bara om ytstridsfartyg, dessa uppgifter åligger även ubåtsvapnet.²²² Med anledning av Nord Stream sa även Putin att östersjömarinen skulle involveras för undersökning av havsbotten och för skydd. Den 25 oktober 2006 sa Putin även att:

And here, you know, one of our major priority projects is constructing the North European Gas Pipeline that will run under the Baltic Sea and ensure that our energy resources go directly to our west European consumers. This is a major project, very important for the country's economy, and indeed for all Western Europe.

And of course we are going to involve and use the opportunities offered by the navy to resolve environmental, economic, and technical problems because since the Second World War no one knows better than seamen how to operate on the bottom of the Baltic Sea. Nobody has similar means to control and to check the bottom, nobody can better accomplish the task of ensuring environmental security. All of this incorporates a few new, yet absolutely crucial directions for the navy's activities and of course, in this case, in the Baltic Sea.²²³

²²⁰ President of Russia (2007) *Press Statement and Responses to Media Questions following the Peace Mission 2007 Counterterrorism Exercises and the Shanghai Cooperation Organisation Summit* hämtat: 28 August 2007, adress: http://www.kremlin.ru/eng/speeches/2007/08/17/2033_type82915_141812.shtml.

²²¹ Larsson, Robert L. (2007d) *Ryska kärnvapenpolitiska utspel 2006-2007*, Stockholm, Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI), FOI-R-2343-SE, och Granholm, et al. *Arktis: ett strategiskt område...*

²²² Mjasnikov, Viktor, (2007), "Energoflotobezopasnost [Energiflottsäkerhet]", *Nezavisimaja gazeta*, 20 mars 2007, s. 1, 3.

²²³ Putin citerad i Hirdman, Sven (2007) "Gasledningsprojektet i Östersjön", *Folk och Försvar*, publicerat: 16 January 2006, hämtat: 15 February 2006, adress: http://www.folkochforsvar.se/files/RK_2007/hirdman.pdf.

Beväpnad personal till energibolagen

I början av juli 2007 röstade den ryska Duman för att ge ett antal ryska energibolag rätten att skapa egna väpnade styrkor i syfte att skydda viktig infrastruktur. De aktuella bolagen är Gazprom, Transneft och RAO UES, samt en del andra bolag, t.ex. även till Sberbank.²²⁴ 341 av 450 Dumaledamöter röstade för lagen, vilken i praktiken innebär ett avsteg från gällande lagar om beväpnad personal för företag. Den medger även en tyngre beväpning än vad som tillåts hos ordinära vaktbolag. Lagen motiveras med att det behövs skydd mot terrorism eftersom ett attentat mot en rörledning skulle innebära en ekologisk katastrof. Bevapningen som blir aktuell är dock endast handeldvapen och pumphagelgevär, men det finns ingen begränsning i antalet man under vapen som varje bolag skulle kunna ha. Mandatet omfattar skydd av infrastruktur inom Ryssland.²²⁵

'Militariseringsrisker'

Det vore felaktigt att dra för stora växlar på kopplingen mellan energibolag och den ryska krigsmakten eller andra säkerhetsstrukturer. Det har talats om militär konfrontation i debatten kring energin och en vanlig uppfattning är att krig om resurser är nära förestående²²⁶ och att kampen om energin är fundamental drivkraft bakom världens konflikter.²²⁷ Detta kan ifrågasättas på flera grunder.²²⁸

För ryskt vidkommande finns inga incitament att tillskansa sig energi med militära medel och inte heller några incitament att avyttra energi under vapenhot. Däremot finns starka skäl att skydda egna, eller upplevt egna, tillgångar av energi och även energiexporten till viktiga kunder.

²²⁴ Moscow News (2007) "Russian Energy Pipeline Giants to Form Corporate Armies", *Moscow News*, publicerat: 5 juli 2007, hämtat: 23 juli 2007, adress: <http://www.mnweekly.ru/news/20070705/55260918.html>.

²²⁵ Lowe, Christian (2007) "Russia Gives Gazprom Right to Form Armed Units", *Reuters*, publicerat: 4 juli 2007, hämtat: 9 juli 2007, adress: <http://uk.reuters.com/article/worldNews/idUKL0411305020070704>.

²²⁶ Klare, Michael T (2001) *Resource Wars: the New Landscape of Global Conflict* (New York, Metropolitan Books).

²²⁷ Savic, Vladimir (2006) *Det tysta kriget: olja, makt, kontroll* (Stockholm, Natur och Kultur).

²²⁸ Larsson, Robert L. (2006b) "Är oljan världspolitikens drivkraft?" *Kungliga krigsvetenskapsakademiens handlingar och tidskrift*, nr. 4.

Vid sidan av vissa juridiska oklarheter kring ägandeskap, t.ex. i Barents hav och i Kaspiska havet, är bevekelsegrunderna i många fall legitima. Omvärlden kan dock reagera mycket starkt på en ökad användning av militära medel för energipolitiska ändamål även om ett underliggande syfte är att skydda leveranser till omvärlden. Eftersom omvärlden har riktat kritik mot säkerheten kring ryska leveranser upplever Ryssland att kritik mot en militarisering är obefogad och därtill obegriplig.

En ökad militär närvaro är inte nödvändigtvis driven av energifrågorna. Snarast handlar det om att använda energin för att legitimera en generell utrikes- och försvarspolitisk ambition att öka sin militära närvaro utanför Rysslands gränser. Poängteras bör att en ökad militär närvaro i anslutning till energiviktig infrastruktur eller transporter mycket väl kan medföra politiska problem och friktioner som måste hanteras. Det är således inte fråga om militära hot i traditionell betydelse, men om energifrågorna tas till intäkt för gränskränkningar, styrkedemonstrationer, onödig skydds- och patrullverksamhet kan det, speciellt i kombination med en hård för utrikespolitik, skapa spänningar och friktioner. Om militärpolitiska friktioner uppstår åtgärder kan Rysslands försök att bygga förtroende för sin energipolitik därmed undermineras.

9. Sammanfattande analys och slutsatser

Nedan presenteras ett en avslutande analys, sammanfattning och slutsatser rörande utvecklingstrenderna i rysk energipolitik sedan 2005 på aggregerad nivå.

Den övergripande slutsatsen som framkommer i rapporten är att kontrollbehovet överskuggar andra prioriteringar i Ryssland. Den förda energipolitiken leder med sina säkerhetsrelaterade förtecken till ekonomiskt kontraproduktiva åtgärder som inte kommer till rätta med kraftigt ökande investeringsbehov och industriell diversifiering. Resultatet blir en ökande svårighet att möta existerande kontrakt och framtida behov av energi, troligen även på kort sikt. I takt med att Ryssland befäster sin kontroll över energimarknaderna inom Europa och tillförselrutterna till Europa riskerar Europa att hamna i en besvärlig sats visavi Ryssland.

Ställer man frågan om rysk utveckling på sin spets har Ryssland ett mycket enkelt val. Man kan prioritera förbättring av det ekonomiska klimatet, stabilisera ekonomin och utveckla en ekonomiskt och miljömässigt hållbar ekonomi. Men det kräver att kontrollen behöver luckras upp eller omdisponeras. Alternativet är att fortsätta att prioritera politisk och ekonomisk kontroll av olika säkerhetsrelaterade eller privatekonomiska orsaker, men då får helt enkelt möjligheten till ekonomisk utveckling stå tillbaka. Ryssland uppvisar allt fler tecken på att det politiska ledarskitet tar Ryssland längs den andra vägen.

Inåtriktade processer i energikontrollfrågan

Den ekonomiska utvecklingen har visserligen tack vare energiexporten och det höga oljepriset varit mycket god sedan 2005, men den är långt ifrån problemfri. Intresset för demokrati och ekonomisk reform sjunker i takt med att oljepriset stiger och Ryssland uppvisar allt fler av de symtom som förknippas med en oljestat. Det ryska ekonomiska systemet utvecklas likt det politiska till ett strukturellt instabilt system som i dagsläget skulle haverera utan höga energipriser. Även om inte

energipriserna sjunker kan alltså den ryska förmågan att exportera energi sjunka och resultatet blir att den hittills kraftiga ekonomiska uppgången byts mot stagnation.

Kontrollbehovet tar sig uttryck i att staten ökar kontrollen över energisektorn och över centrala energibolag inom olje-, gas- och kolksektorn samt behåller kontrollen över kärnkraftssektorn. De stora energibolagen, främst Rosneft och Gazprom, ökar i sin tur kontrollen över hela energimarknaden på bekostnad av inhemska oberoende bolag, vilka blir allt färre och svagare. Eftersom den större delen av existerande tillväxt sker i oberoende bolag kan framtida tillväxt hämmas när de övertas av Gazprom som är ett av de mest ineffektiva bolagen.

Ett fundamentalt problem med att kontrollen motiveras med säkerhets- och patriotisk hänsyn är att det i en dylik politisk kultur gradvis blir en politisk omöjlighet att argumentera för mindre säkerhet och mindre kontroll. I sammanhanget går det även att skönja en tvetydig trend med minskad transparens samtidigt som vissa delar blir tydligare. Nya bolagsformer, lagstiftning och praxis leder ofta till minskad insyn och att den politisk-ekonomiska i Ryssland makt utövas genom oförutsägbart och i en gråzon mellan reglerat och oreglerat, mellan politik och ekonomi som blir allt mer integrerade. Osäkerheten blir ett maktinstrument som underlättar ett maktspel bakom stängda dörrar. Det politiska intresset att överföra kontroll till statslojala bolag är så pass starkt manifesterad att till exempel Gazproms tidigare *de facto* monopolställning rörande gasexporten har garanterats på så sätt att exportmonopolet lagstadsatts.

Gazproms filosofi är att inte investera om inte konsumenterna förhandstecknar sig för gas. Detta är delvis ett sätt att hålla uppe priset, men Gazproms monopolliknande ställning har även konsekvensen att det principiella ansvaret för utveckling av reserverna läggs på kunderna, utan att kunderna får möjlighet att själva investera.

Den nationaliseringsvåg som rått i Ryssland sedan 2003 fortskrider men torde bättre beskrivas som en 'nationalifieringsvåg' eftersom det främst är fråga om en icke-transparent omdistribution av resurser tillhörande oberoende och utländska bolag till ryska statslojala bolag snarare än till

staten *per se*. Det är alltså inte fråga om en expropriering i teknisk mening. Metoden som använts i nationalifieringsincidenterna är ofta att legitima orsaker till statlig intervention, som till exempel skatteflykt och brott mot miljölagstiftningen, används som redskap för att driva igenom åtgärder som anses gagna såväl Kreml som de statslojala bolagen, främst Rosneft och Gazprom. Att brister förekommer är obestridligt; problemet är sättet som staten väljer att lösa dem eller ta som förevändning för nationalifierande verksamhet. Nationalifieringen tycks emellertid inte vara så pass omfattande att utländska bolag helt avstår från att agera i Ryssland. Ett viktigt element förefaller även vara användning av mellanhänder, vilket möjliggör storskalig korrupktion och ekonomiskt brottslighet som mycket väl kan vara politiskt accepterad.

En av flera förklaringar till att såväl staten som de statslojala bolagen initierar nationalifieringsprocesserna är att ett antal personer sitter på dubbla poster inom statsapparaten och i energibolagen. I dagsläget sitter minst 26 personer på både centrala myndighetsposter och i energibolagens styrelser. Fenomenet har även betydelse så till vida att det underlättar den informella styrningen av energisektorn och skapandet av en 'politiskt korrekt marknadsekonomi'. Dessutom skapas en ny form av maktelit. Under sovjettiden var den byråkratiska makten en god källa till sidoinkomster medan det under 1990-talet var ofördelaktigt och de stora pengarna fanns inom den privata sektorn eller då statliga bolag privatiserades. Idag kan byråkratisk och politisk makt kombineras med förtjänstmöjligheter på ett sätt som där makteliten tar tillvara statens intressen på ett patriotiskt sätt och samtidigt kan sko sig ekonomiskt.

Utåtriktade processer i energikontrollfrågan

Ryssland bedriver vad som får betecknas som en offensiv energipolitik i alla väderstreck. OSS och Baltikum var i fokus under flera år, men nu har intresset för Arktis, Europa, Nordafrika och Fjärran östern ökat. En orsak är större förmåga och självförtroende att agera bortom det forna sovjetterritoriet. I Arktisregionen, som är ett nygammalt fokus för Ryssland och andra stater, är de potentiella energitillgångarna i kombination med en förmodad klimatförändring av stort intresse. Det är

en region i vilken politiken lätt kan ta sig primitiva uttryck och den upplevda *last frontier*-aspekten med tillhörande konkurrens är tydlig. Ryssland har dock svårigheter att utvinna stora mängder energi i norra ishavet och det står helt klart att även om resurserna finns kommer det att bli svårt och kostsamt samt ta lång tid för Ryssland att utvinna dessa reserver. Utvinningen försvåras över de begränsningar, politiska eller legala, som finns för utländska bolag att agera i Ryssland.

Politiken mot Europa kan beskrivas som en kombination av hot och löften, samt av penetration och inringning. Genom legitimt genomförda affärstransaktioner och uppköp skaffar sig Ryssland ett asymmetriskt övertag över den europeiska konsument- och distributionsmarknaden samtidigt som kontrollen över nya och gamla införselrutter stärks påtagligt, t.ex. genom rörledningar som Nord Stream och South Stream.

På syd- och östflanken går mycket av den ryska politiken ut på att hantera Kina. I relation till Kaspiska havet vill Ryssland se till att Kinas inflytande och energiimport begränsas, liksom den export som inte går via Ryssland. Ryssland exporterar dock till Kina direkt. Generellt sett torde inte den kinesiska importen utgöra en allvarlig konkurrent till Europa på kort sikt, därtill är den existerande infrastrukturen alltför outvecklad. Den ryska kontrollen över transportledningar från centralasien är fortfarande mycket stark men i ökande grad upplevs transitmonopolet som problematiskt av såväl slutkonsumenterna i Europa som av de producerande staterna i Centralasien.

Även internationellt sett tycks mellanhänder i form av dotterbolag eller fristående handelshus med kopplingar såväl till den politiska nivån som till påstått kriminella strukturer utgöra ett mycket viktigt filter för energiexporten. Mycket stora volymer av olja och gas kontrolleras av handelshus. Ett par av dessa är Glencore, Gunvor och Rosukrenergo. Syftet med användning av mellanhänder internt är dels att skumma vinsten av energihandeln, dels att underlätta övertagande av andra energibolag och undvika rättstvister i eget namn. Ett par mellanhänder är Yuniteks, Trans Baikal Holding, RN-Razvitye och Prana. Rosneft och Gazprom är exempel på bolag som använder dessa mellanhänder. Sammantaget utgör mellanhändernas makt en faktor som *de facto*

minskar statens makt, enär enskilda personer i regimen kan öka sin makt med dessa.

Om mellanhänderna utgör ett indirekt kontrollfilter har även energiexporten för en annan aura av kontroll, nämligen att kopplingarna mellan den ryska krigsmakten och energibolagen har betonats av den ryska militära och politiska ledningen. Energibolagen Transneft, Gazprom och UES har tillförts rätten att i oreglerad storleksordning inrätta egna väpnade styrkor med lätt beväpning för inhemskt skydd av infrastruktur. I sin nuvarande form finns begränsad anledning till oro eftersom karaktären för styrkorna tycks vara i formen av driftsvärn. Internationellt så uppmärksammas dock risken med en ökad militär verksamhet kring energiinfrastruktur. Ryssland har för avsikt att patrullera viktiga handels- och transportrutter. I viss utsträckning handlar det om att legitimera militära förehavanden snarare än ett reellt behov att skydda rörledningar eller oljetankers, men verksamheten kan likväl orsaka militärpolitiska friktioner med omvärlden.

Kopplingen mellan Kreml, energibolagen och de väpnade styrkorna har lett till problem för Ryssland i omvärlden. Såväl Kreml som Gazprom har insett att deras anseende i utlandet är mycket lågt och man har därför hårdatsatsat på användning av olika PR-kampanjer med hjälp av västerländska lobby- och PR-byråer, t.ex. inför G8-mötet i S:t Petersburg. PR-byråernas prioritet när det gäller att 'korrigera' bilden av Ryssland och Gazprom i USA och Europa är tvådelade. Deras första uppdrag är att tona ned de starka politiska kopplingarna mellan Kreml och Gazprom samt för det andra tona ned den politiska risken för avbrutna energileveranser.

En viktig slutsats är således att de tecken som syns att Gazprom och dess dotterbolag, bland annat Nord Stream, skulle ha en mer sofistikerad hållning än under 2005 och 2006 är alltså inte i första hand resultatet av en faktisk förändring i hållning utan endast en förändring gällande sättet som hållningen presenteras på.

Gazprom har till exempel, retoriskt sett, en mindre offensiv hållning sedan 2006, dels för att inte driva EU-policyn i ofördelaktig riktning och

dels för att dotterbolaget Nord Stream försöker att visa upp en putsad fasad som skall signalera känslighet och miljömedvetenhet till de strandstater som skall ge sitt miljögodkännande till gasledningsprojektet. Därtill har bolaget relativt sent insett att det inte går att forcera projekt i Europa utan sedan 2007 har Nord Stream försökt köpa sig inflytande och *good-will* genom omfattande sponsring, donationer och lokalt infrastrukturstöd.

På flera sätt har PR-arbetet fungerat för att ändra bilden av Gazprom, men i realiteten föreligger fortfarande risker för Europa. Strukturellt sett är det största hotet mot gasleveranserna till Europa, i volymer räknat, den kroniska underinvesteringen i de ryska olje- och gassektorerna. I kombination med politisk ovilja, ekonomisk oförmåga och företagsmässiga felsatsningar kommer den nationalistiskt präglade styrningen av energisektorns investeringsprogram att få svårt att möta såväl inhemsk som nationell efterfrågan. Därtill kommer förekomsten av faktiska tekniska problem, olyckor och naturkatastrofer som kan förklaras med bristande eller obefintliga investeringar.

I ett säkerhetspolitiskt kontrollperspektiv är det dock än viktigare att den ryska användningen av energipolitiken och energileveranserna som påtryckningsmedel fortgår. I fallet med Estland och Ukraina har de politiska motiven varit påtagliga. I fallen med Polen, Vitryssland och Azerbajdzjan har det varit en kombination av politiska och ekonomiska undertoner. I samtliga fall har Ryssland angivit tekniska orsaker som anledning till leveransavbrotten, Estland och Litauen är två tydliga exempel. I fallen med Polen, Ukraina och Vitryssland har kontraktsproblem lyfts fram som orsak. Den ryska möjligheten att sätta press på Estland, Lettland, Litauen, Ukraina, Vitryssland och Polen rörande transitavgiften har således varit stor och kan förväntas öka om gasledningen Nord Stream kommer till stånd. Liknande förändringar kan komma på Balkan om South Stream byggs.

Noteras bör att flera av de ryska åtgärderna är ekonomiskt rationella, även om de har politiska motiv. Det vore felaktigt att tala om en kommersialisering av energihandeln bara för att prishöjningar genomförs.

Appendix 1: Energistatistik

Överlag bör energistatistik i allmänhet och rysk sådan i synnerhet inte tas bokstavligt. Energistatistiken på följande sidor kommer från Internationella energimyndigheten (IEA)²²⁹ och RPI²³⁰. RPI använder speciella och inte helt transparenta etiketter i en del av sin statistik. Till exempel kategoriseras endast Gazprom som statskontrollerat bolag medan Gazprom Neft och Rosneft kategoriseras som vertikalt integrerade bolag. När det gäller exportdestinationer för rysk olja blandas statistiken för utförselnoder med slutdestinationer, vilket är problematiskt. RPI visar ej heller för vilket år siffrorna gäller, vilken källa eller vad som är inkluderat.

För IEA:s data gäller att alla siffror är i antal tusen ton av oljeekvivalenter, dvs. gasen som vanligen mäts i kubikmeter och oljan som vanligen mäts i ton eller i fat har räknats om för att bli jämförbara. Exporten innebär ett utflöde från Ryssland och visar därmed negativa siffror. Syftet med graferna är att visa på trender snarare än absoluta nivåer eftersom stora felkällor finns.²³¹ Enligt IEA är definitionerna av använda begrepp enligt källan i fotnoten:

“Total primary energy supply (TPES) is made up of production + imports - exports - international marine bunkers ± stock changes.”

“Exports comprise amounts having crossed the national territorial boundaries of the country, whether or not customs clearance has taken place...Quantities of crude oil and oil products exported under processing agreements (i.e. refining

²²⁹ IEA (2006) *Energy Statistics of Non-OECD Countries 1971-2004*, Paris, International Energy Agency (IEA), Database.

²³⁰ RPI (2007) *FSU Oil and Gas Statistical Yearbook - Edition 2007*, Moscow, RPI,

²³¹ För en utförligare genomgång, se: Larsson *Russia's Energy Policy: Security Dimensions and Russia's Reliability as an Energy Supplier*, , ss. 300-306.

on account) are included. Quantities of oil in transit are excluded. Crude oil, NGL and natural gas are reported as coming from the country of origin; refinery feedstocks and oil products are reported as coming from the country of last consignment. Re-exports of oil imported for processing within bonded areas are shown as exports of product from the processing country to the final destination.”

“Imports comprise amounts having crossed the national territorial boundaries of the country, whether or not customs clearance has taken place... Quantities of crude oil and oil products imported under processing agreements (i.e. refining on account) are included. Quantities of oil in transit are excluded. Crude oil, NGL and natural gas are reported as coming from the country of origin; refinery feedstocks and oil products are reported as coming from the country of last consignment. Re-exports of oil imported for processing within bonded areas are shown as exports of product from the processing country to the final destination.”

“International marine bunkers covers those quantities delivered to sea-going ships that are engaged in international navigation. The international navigation may take place at sea, on inland lakes and waterways, and in coastal waters. Consumption by ships engaged in domestic navigation is excluded. The domestic/international split is determined on the basis of port of departure and port of arrival, and not by the flag or nationality of the ship. Consumption by fishing vessels and by military forces is also excluded.”

“For oil and gas extraction, flared gas is not included.”

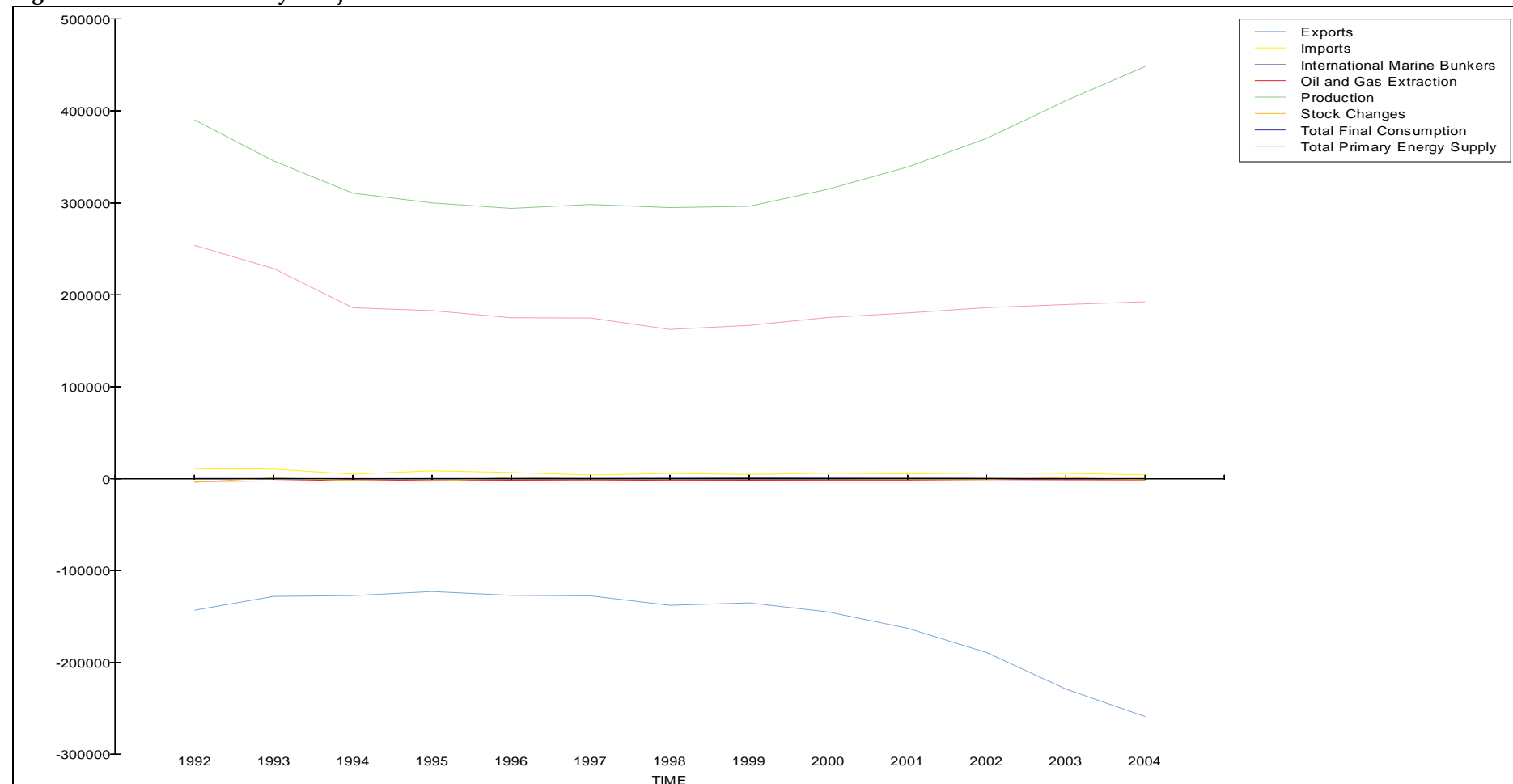
“Production refers to the quantities of fuels extracted or produced, calculated after any operation for removal of inert matter or impurities (e.g. sulphur from natural gas). For inputs of origin other than crude oil and NGL, production should

include synthetic crude oil (including mineral oil extracted from bituminous minerals such as shale and tar sands, etc). Production of secondary oil products represents the gross refinery output. Secondary coal products and gases represent the output from coke ovens, gas works, blast furnaces and other transformation processes.”

” Stock changes reflects the difference between opening stock levels on the first day of the year and closing levels on the last day of the year of stocks on national territory held by producers, importers, energy transformation industries and large consumers. A stock build is shown as a negative number, and a stock draw as a positive number.”

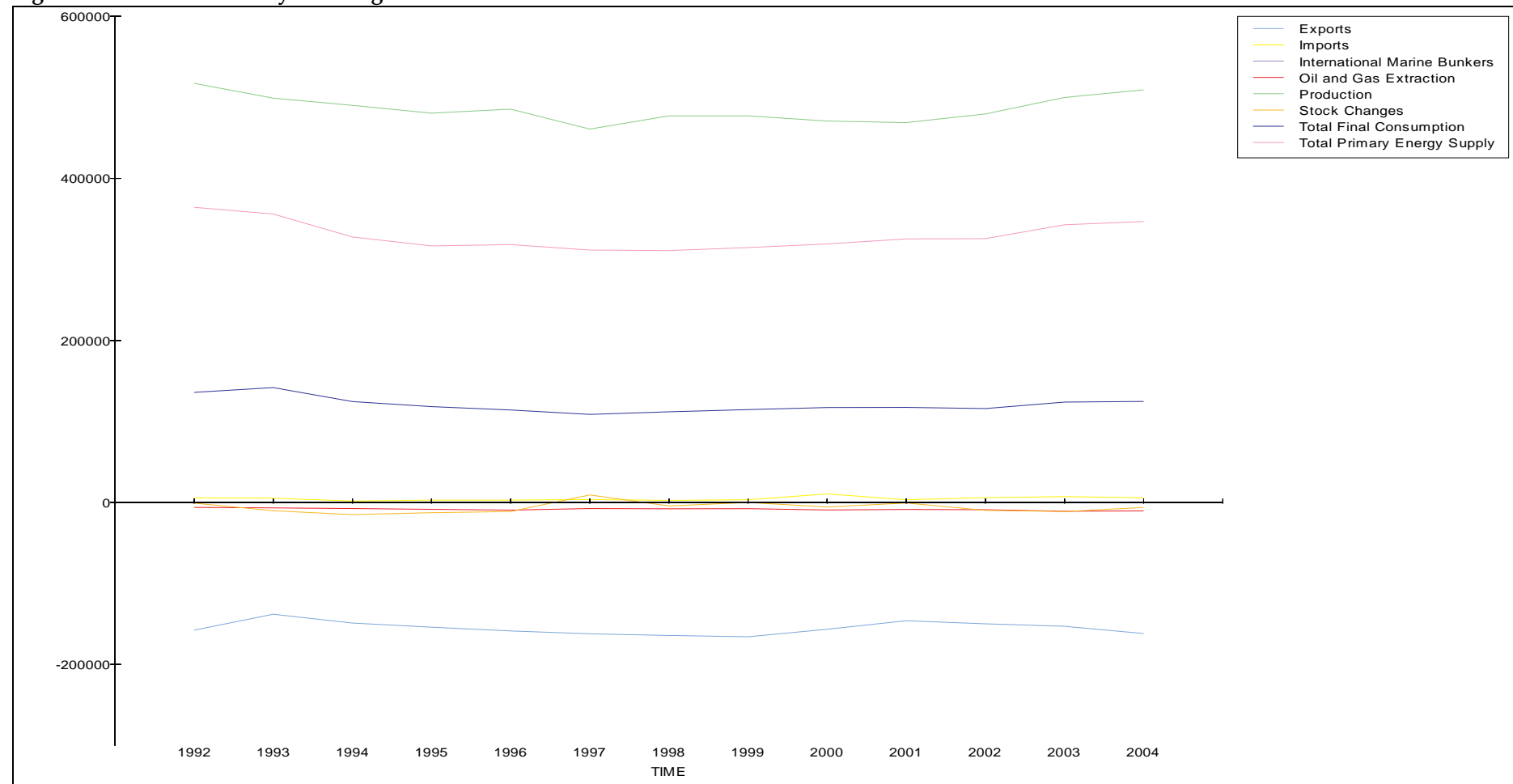
“Total final consumption (TFC) is the sum of consumption by the different end-use sectors. Backflows from the petrochemical industry are not included in final consumption (see other transformation and, of which petrochemical feedstocks).”

Figur 14: Trender rörande rysk olja 1992-2004

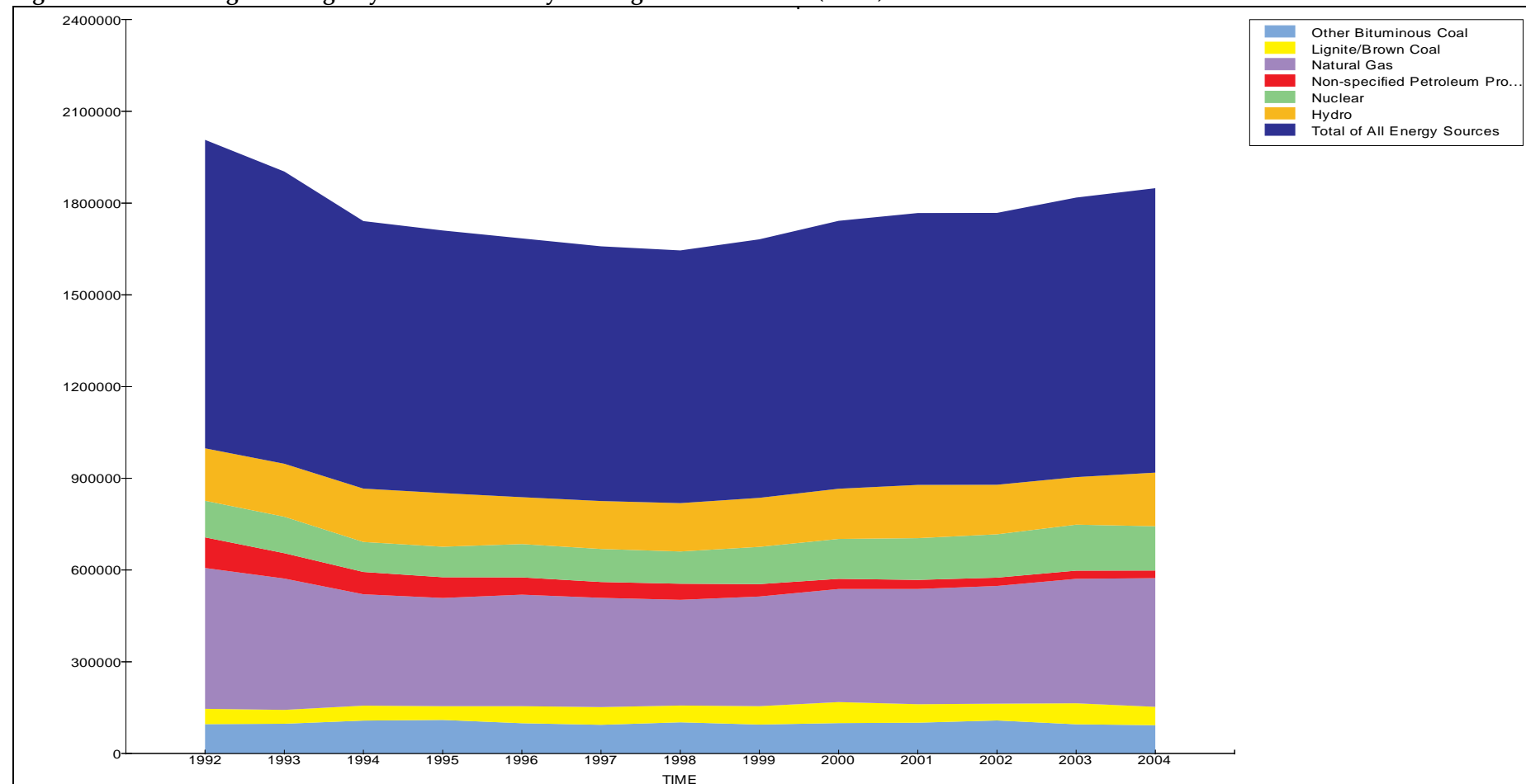
Källa: IEA

Figur 15: Trender rörande rysk naturgas 1992-2004

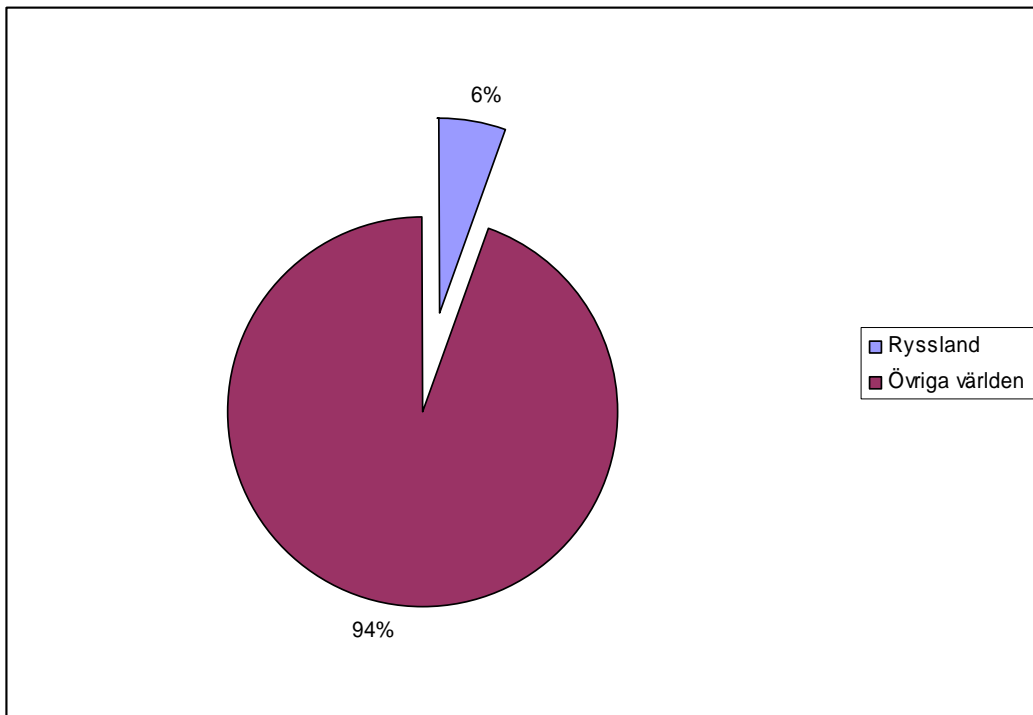
Källa: IEA

Figur 16: Elektricitetsgenerering i Ryssland av olika rysk energikällor 1994-2004 (GWh)

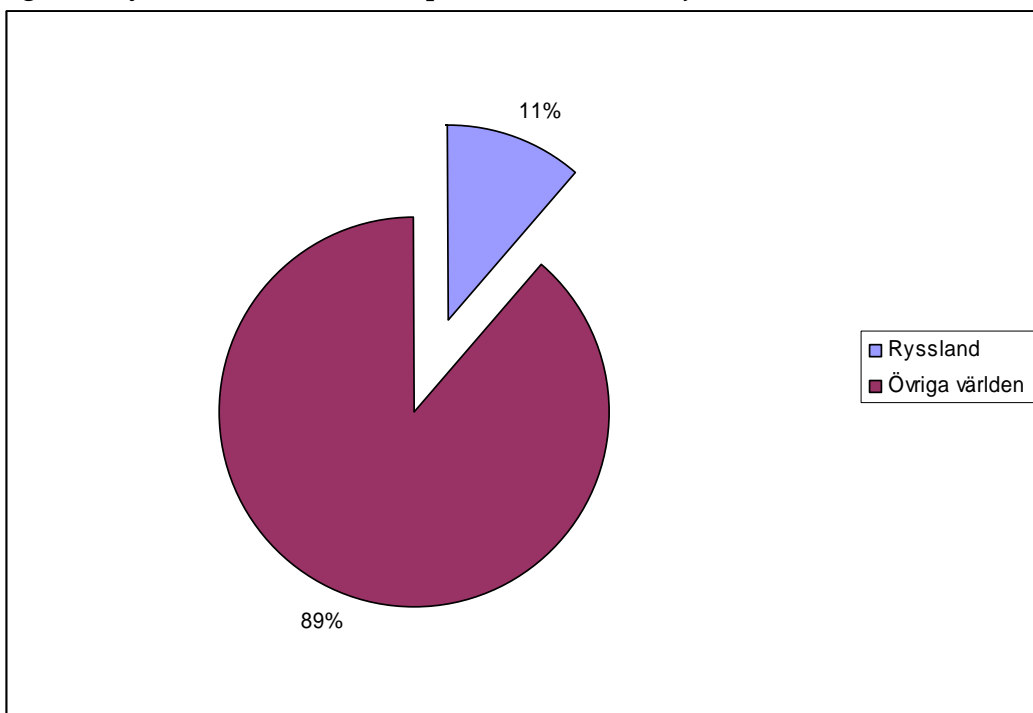

Källa:

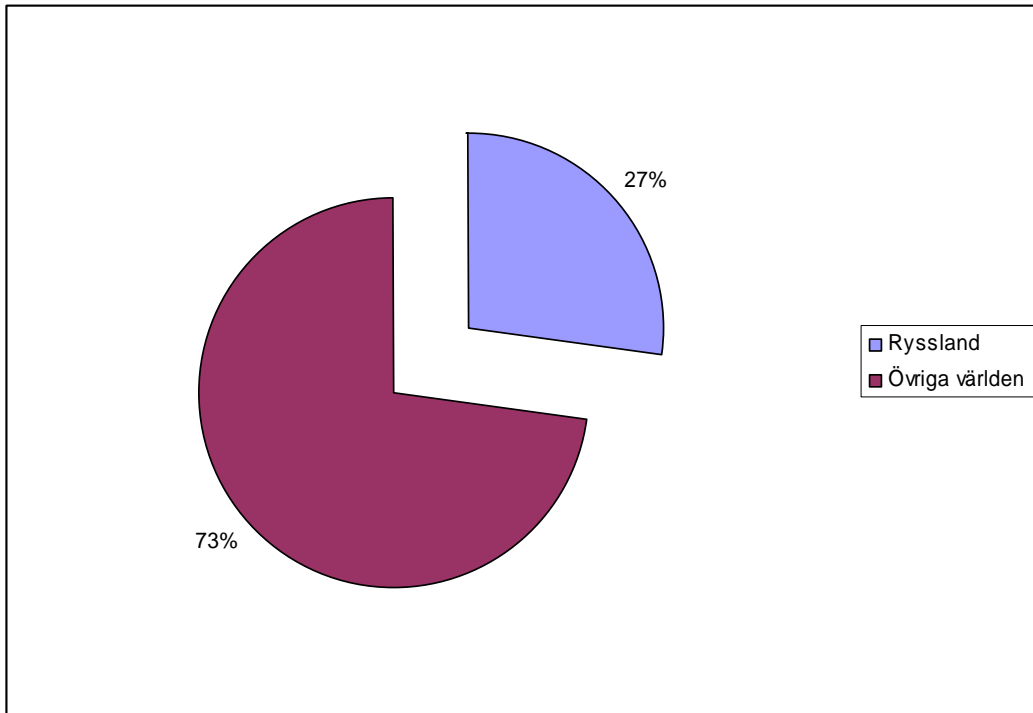
IEA

Figur 17: Rysslands andel av världens uppskattade bevisade oljereserver 2006

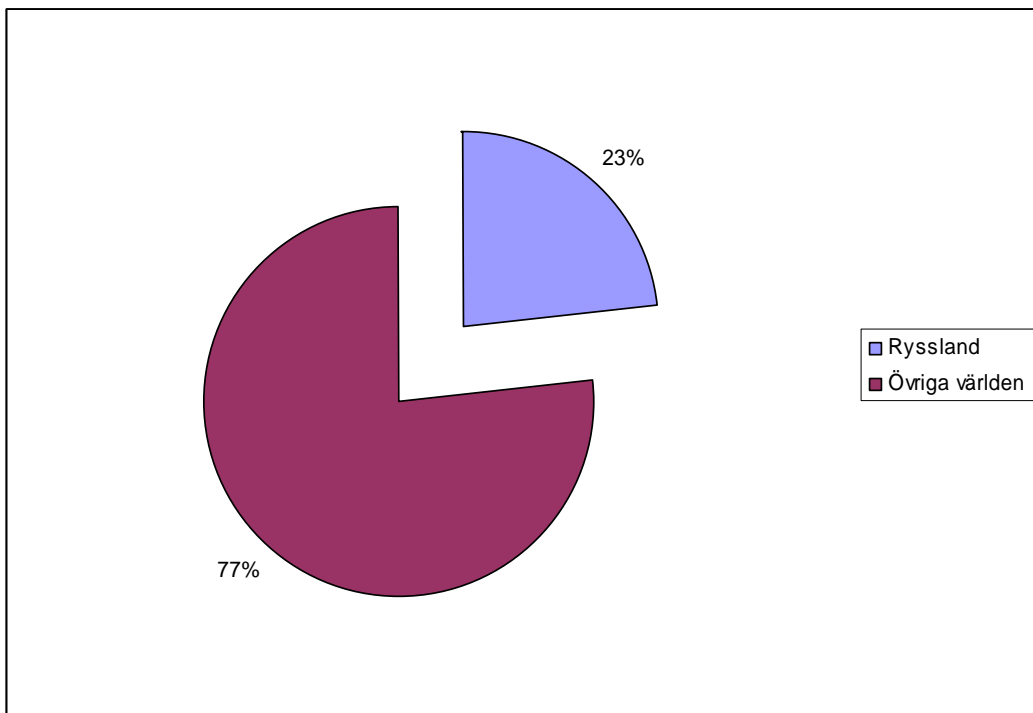
Källa: RPI

Figur 18: Rysslands andel av världsproduktionen av råolja 2006

Källa: RPI

Figur 19: Rysslands andel av världens uppskattade bevisade gasreserver 2006

Källa: RPI

Figur 20: Rysslands andel av världens naturgasproduktion 2006

Källa: RPI

Referenser

- Alexander's Oil and Gas Connections (2007) "Russia: Oil and Energy Report", *Alexander's Oil and Gas Connections*, publicerat: 7 augusti 2007, hämtat: 24 oktober 2007, adress: www.gasandoil.com/goc/Company/cnr73726.htm.
- AP (2007a) "Gazprom in Dispute with Polish Gas Pipeline Operator", *International Herald Tribune*, publicerat: 16 januari 2007, hämtat: 19 juni 2007, adress: www.iht.com/bin/print.php?id=4228051.
- AP, (2007b), "Rosneft to Buy Yukos Stations", *Moscow News*, 29 juni - 5 juli 2007,
- Arvedlund, Erin E. och Mouawad, Jad, (2005), "Breakup of Yukos Hits Output in Russia", *The International Herald Tribune*, 22 February 2005,
- Baev, Pavel (2007) "Russian Flag Stakes Energy Claim at North Pole", *Eurasia Daily Monitor*, vol. 4, nr. 153.
- Balzer, Harley (2005) "The Putin Thesis and Russian Energy Policy", *Post-Soviet Affairs*, vol. 21, nr. 3, s. 210-225.
- Baran, Zeyno (2007) "EU Energy Security: Time to End Russian Leverage", *The Washington Quarterly*, vol. 30, nr. 4, s. 131-144.
- Bernstein, Jonas (2007) "Stanislav Belkovsky: Putin Will Leave Power Completely", *Eurasia Daily Monitor*, vol. 4, nr. 215.
- Blank, Stephen (2007) "The Burgas-Alexandroupolis Pipeline and its Implications", *Central Asia-Caucasus Analyst*, vol. 9, nr. 7.
- Bradshaw, Michael (2006) "Observations on the Geographical Dimensions of Russia's Resource Abundance", *Eurasian Geography and Economics*, vol. 47, nr. 6, s. 724-746.
- Bremmer, Ian och Charap, Samuel (2007) "The Siloviki in Putin's Russia: Who They Are and What They Want", *The Washington Quarterly*, vol. 20, nr. 1, s. 83-92.
- Bruce, Chloë (2007) "Power Resources: The Political Agenda in Russi-Moldovan Gas Relations", *Problems of Post-Communism*, vol. 54, nr. 3.
- Buckley, Neil (2007) "Gazprom seeks PR Makeover", *Financial Times*, publicerat: 16 januari 2007, hämtat: 17 januari 2007, adress: www.ft.com.
- Bugajski, Janusz (2006) "Energy Policies and Strategies: Russia's Threat to Europe's Energy Security", *Insight Turkey*, vol. 8, nr. 1, s. 141-148.
- Butrin, Dimitry (2007a) "Gas for Oil", *Kommersant*, publicerat: 11 maj 2007, hämtat: 11 maj 2007, adress: www.kommersant.com/p764477/oil_natural_gas_transport.
- Butrin, Dimitry (2007b) "System Shutdown", *Kommersant*, publicerat: 30 oktober 2007, hämtat: 5 november 2007, adress: www.kommersant.com/p818852/RAO_UES_to_disappear_in_2008.
- Cheloukhine, Serguei och King, Joseph (2007) "Corruption Networks as Sphere of Investment in Modern Russia", *Communist and Post-Communist Studies*, vol. 40, s. 107-122.
- Chufrin, Gennady (2004) "Russia's Caspian Energy Policy and its Impact on the U.S.-Russian Relationship" *The Energy Dimension in Russian Global Strategy* (Houston, The James A. Baker III Institute for Public Policy of Rice University), s. 22.
- Claus, Dietwald, (2007), "TNK-BP, Gazprom Clinch Kovykta Deal", 29 juni-5 juli 2007,
- Cornell, Svante E. et al. (2007) *The August 6 Bombing Incident in Georgia: Implications for the Euro-Atlantic Region*, Stockholm, Institute for Security and Development Policy, oktober 2007,
- Dempsey, Judy, (2007), "Gazprom Expanding Even further in Europe", *International Herald Tribune*, 17 april 2007,

- ECON (2007) *Arctic Shipping 2030: From Russia with Oil, Stormy Passage, or Arctic great Game?*, Oslo, Norshipping/ECON, 2007-070.
- EDM (2006) "Official Minsk Outraged by Moscows Political Use of the Energy Leverage", *Belarusian Review*, publicerat: 8 november 2006, hämtat: 6 februari 2007, adress: www.belreview.cz/articles/3062.html.
- EDM (2007) "Moscow Showing Belarus the Energy Whip", *Belarusian Review*, publicerat: 1 november 2006, hämtat: 6 februari 2007, adress: www.belreview.cz/articles/3061.html.
- Elder, Miriam (2007a) "BP Chief Flies In as Kovykta Deal Nears", *Moscow Times*, publicerat: 1 juni 2007, hämtat: 1 juni 2007, adress: www.moscowtimes.ru/stories/2007/06/01/002-print.html.
- Elder, Miriam (2007b) "BP, Gazprom Chiefs Mull LNG Venture", *Moscow Times*, publicerat: 2 mars 2007, hämtat: 2 mars 2007, adress: www.moscowtimes.ru/stories/2007/03/02/041-print.html.
- Elder, Miriam (2007c) "Fradkov, Aliyev Try to Resolve Energy Standoff", *Moscow Times*, publicerat: 5 december 2006, hämtat: 5 december 2006, adress: www.moscowtimes.ru/stories/2006/12/05/041-print.html.
- Elder, Miriam (2007d) "Gazprom-Linked Firm Makes Yukos Bid", *Moscow Times*, publicerat: 29 januari 2006, hämtat: 29 januari 2007, adress: www.moscowtimes.ru/stories/2007/01/29/003-print.html.
- Elder, Miriam (2007e) "Gazprom Gets Kovykta on the Cheap", *Moscow Times*, publicerat: 25 juni 2007, hämtat: 25 juni 2007, adress: www.moscowtimes.ru/stories/2007/06/25/001-print.html.
- Elder, Miriam (2007f) "Yukos Stake Goes to Rosneft", *Moscow Times*, publicerat: 28 mars 2007, hämtat: 28 mars 2007, adress: www.moscowtimes.ru/stories/2007/03/28/002.html.
- Energiministeriet (2003) "Energetitjeskaja Strategiia Rossii na period do 2020 goda [Rysslands energistrategi till år 2020], Utverzjdena no 1234-r, 28 augusti, 2003." *Ministerstvo promysljennosti i energetiki Rossii*, publicerat: hämtat: 7 February 2005, adress: <http://www.mte.gov.ru/docs/32/189.html>.
- Fachinotti, Matteo (2007) "Will Russia Create a Gas Cartel?" *Russian Analytical Digest*, vol. N/A, nr. 3, s. 14-14.
- Financial Times (2006) "Gazprom's Gas Grab", *Financial Times*, publicerat: 11 december 2006, hämtat: 11 januari 2007, adress: www.ft.com.
- Finon, Dominique (2007) *Russia and the "Gas-OPEC": Real of Perceived Threat?*, Russia/NIS Center, 24.
- Firsova, Anna (2007) "Russia Will be Left Without its Own Gas", *Gazeta.ru (återpostat och översatt av NTIS)*, publicerat: 22 augusti 2007, hämtat: 6 september 2007, adress: www.gazeta.ru.
- FOI (2007) *Yttrande till Försvarsdepartementet rörande Nord Stream och gasledningen genom Östersjön*, Stockholm, Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI), 7 februari 2007, 06-1964:3.
- Ford, Neil (2007) "Gas Guzzler: Gazprom Tightens Grip on Central Asia", *Jane's Intelligence Review*, nr. July 2007.
- Fossato, Floriana och Kachkaeva, Anna (2007) "Russia: The Origins Of A Media Empire", *RFE/RL*, publicerat: 13 mars 1997, hämtat: 14 november 2007, adress: <http://www.rferl.net/features/1998/03/F.RU.980313140126.asp>.
- Friedman, Thomas L. (2006) "The First Law of Petropolitics", *Foreign Policy*, nr. Maj/juni.
- Gazprom (2005a) "Gazprom's Board of Directors", *Gazprom*, publicerat: hämtat: 21 March 2005, adress: <http://www.gazprom.com/eng/articles/article8823.shtml>.

- Gazprom (2005b) "Meeting of Gazprom and RF Navy's Working Group Held", *Gazprom*, publicerat: 18 March 2005, hämtat: 14 April 2005, adress: <http://www.gazprom.ru/eng/news/2005/03/15670.shtml>.
- Gazprom (2007) "Sovet direktorov OAO "Gazprom"", *Gazprom*, publicerat: N/A, hämtat: 6 november 2007, adress: <http://www.gazprom.ru/subjects/groups/sovet.shtml>.
- Global Witness (2006) *It's a Gas: Funny-Business in the Turkmen-Ukraine Gas Trade*, Global Witness, April 2006, N/A.
- Gorst, Isabel (2007) "Putin Appoints Rosneft Ally to Sakhalin", *Financial Times*, publicerat: 7 augusti 2007, hämtat: 9 augusti 2007, adress: www.ft.com.
- Granhölm, Niklas (Red) *et al.* (Kommande 2008) *Arktis: ett strategiskt område i förändring*, Stockholm, Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI), FOI-R-XXXX-SE.
- Grgic, Borut (2006) "Russian Energy Strategy: Risk Assessment for Europe", *Insight Turkey*, vol. 8, nr. 1.
- Grib, Natalia (2007) "E.On We're Russia's Biggest Investor", *Kommersant*, publicerat: 8 november 2007, hämtat: 12 november 2007, adress: www.kommersant.com/p822298/r_529/hydrocarbons_/.
- Grib, Natalia *et al.* (2007) "TNK-BP Unfavorable Verdict in Kovykta Inspection", *Kommersant*, publicerat: 29 januari 2007, hämtat: 29 januari 2007, adress: www.kommersant.com/p737702/r_529/Kovykta_Gazprom_TNK-BP/.
- Grib, Natalia och Zygar, Mikhail (2007) "Gas Agreement Die with Turkmenbashi", *Kommersant*, publicerat: 22 december 2007, hämtat: 2 januari 2007, adress: www.kommersant.com/p732530/r_1/Turkmenistan_Gas_Agreements.
- Grishkovets, Ekaterina och Grib, Natalia (2006) "The Kremlin Activates Coal", *Kommersant*, publicerat: 19 september 2006, hämtat: 9 februari 2007, adress: www.kommersant.com/p705782/r_1/The_Kremlin_Activates_Coal.
- Hanson, Philip (2007) "The Russian Economic Puzzle: Going forwards, Backwards or Sideways?" *International Affairs*, vol. 83, nr. 5, s. 869-889.
- Hansson, Rolf (2008) "Putin stärker greppet om energin", *Dagens industri*, publicerat: 19 januari 2008, hämtat: 21 januari 2008, adress: <http://di.se/>.
- Hedenskog, Jakob och Larsson, Robert L. (2007) *Russian Leverage on the CIS and the Baltic States*, Stockholm, Swedish Defence Research Agency (FOI), June 2007, FOI-R-2280--SE.
- Hill and Knowlton (2007) "Success stories", *Hill and Knowlton*, publicerat: N/A, hämtat: 14 november 2007, adress: http://www.hillandknowlton.com/index/case_studies.
- Hirdman, Sven (2007) "Gasledningsprojektet i Östersjön", *Folk och Försvar*, publicerat: 16 January 2006, hämtat: 15 February 2006, adress: http://www.folkochforsvar.se/files/RK_2007/hirdman.pdf.
- Hoffman, David E. (2003) *The Oligarchs: Wealth and Power in the New Russia* (New York, Public Affairs).
- Holmberg, Carl (Kommande 2007) *Mechanisms for Ruling Russia: Actors, Mechanisms and Political Technology*, Stockholm, Swedish Defence Research Agency (FOI), December 2007, FOI-R-XXXX-SE.
- IEA (2002) *Energeticheskaya Politika Rossii: obzor 2002 [Rysslands energipolitik 2002]*, Paris, The International Energy Agency (IEA),
- IEA (2006) *Energy Statistics of Non-OECD Countries 1971-2004*, Paris, International Energy Agency (IEA), Database.
- IIC (2005) *Manipulation of the Oil-For-Food Programme by the Iraqi Regime*, Independent Inquiry Committee into the United Nations Oil-For-Food Programme, 27 oktober 2005, N/A.
- International Crisis Group (2007) *Central Asia's Energy Risks* International Crisis Group, 24 maj 2007, 133.

- Itoh, Shoichi (2007) "Sino-Russian Energy Relations: The Dilemma of Strategic Partnership and Mutual Distrust", i Kimura, Hiroshi (red.) *Russia's Shift toward Asia* The Sasakawa Peace Foundation), s. 63-77.
- Johansen, Iver och Kjölberg, Anders (1999) *Til senga med Björnen? Sikkerhetspolitiske aspekter ved olje- og gasutvinning i Barentshav*, Oslo, FFI, FFI/RAPPORT-99/01414.
- Ketchum (2006) "Opening Its Doors to the World: Russia's presidency of the G8 Summit", *Ketchum*, publicerat: N/A, hämtat: 14 november 2007, adress: <http://www.ketchum.com/node/1031>.
- Kirillov, Denis (2007) "Vychod v more", *Gazprom*, nr. 9.
- Klare, Michael T (2001) *Resource Wars: the New Landscape of Global Conflict* (New York, Metropolitan Books).
- Kommersant (2006) "Gazprom Gives France a Bonus", *Kommersant*, publicerat: 20 december 2007, hämtat: 20 december 2007, adress: www.kommersant.com/p731711/Gazprom_Gaz_de_France/.
- Kommersant (2007a) "Acquired Gas Deficit Syndrome", *Kommersant*, publicerat: 25 juni 2007, hämtat: 25 juni 2007, adress: www.kommersant.com/p777534/Gas_shortage.
- Kommersant (2007b) "Chubais Spots Gas Shortage in Russia", *Kommersant*, publicerat: 15 februari 2007, hämtat: 15 februari 2007, adress: www.kommersant.com/p777534/Gas_shortage.
- Kommersant (2007c) "Federation Council Approves Atomprom Creation", *Kommersant*, publicerat: 24 januari 2007, hämtat: 24 oktober 2007, adress: www.kommersant.com/p-9929/r_500/nuclear_civil_reform/.
- Kommersant (2007d) "Fradkov Needs Money of Oils for Ambitious Pipeline", *Kommersant*, publicerat: 14 mars 2007, hämtat: 14 mars 2007, adress: www.kommersant.com/p749620/ESPO_more_crude/.
- Kommersant (2007e) "FSB Begins Inquiry into Foreign Subsoil Operators", *Kommersant*, publicerat: 20 april 2007, hämtat: 20 april 2007, adress: www.kommersant.com/p760585/Subsoil_foreign_inquiry/.
- Kommersant (2007f) "Gazprom Finds New Entry to Britain's Market", *Kommersant*, publicerat: 3 maj 2007, hämtat: 3 maj 2007, adress: www.kommersant.com/p763231/Gazprom_Britain_HydroWingas/.
- Kommersant (2007g) "Gazprom Free to Buy Up Russian Gas Producers", *Kommersant*, publicerat: 15 januari 2007, hämtat: 18 januari 2007, adress: www.kommersant.com/p733954/r_500/Gazprom_Gas_Production/.
- Kommersant (2007h) "Gazprom Negotiates for a Share in Hungarian Emfesz", *Kommersant*, publicerat: 3 juli 2007, hämtat: 4 juli 2007, adress: www.kommersant.com/p779420/natural_gas_electricity.
- Kommersant (2007i) "Gazprom to Get Control Over Russia's Coal", *Kommersant*, publicerat: 9 februari 2007, hämtat: 9 februari 2007, adress: www.kommersant.com/p741218/coal_gas_consolidation.
- Kommersant (2007j) "Gazprom to Launch Major PR Campaign", *Kommersant*, publicerat: 16 januari 2007, hämtat: 14 november 2007, adress: www.kommersant.com/p734218/r_529/.
- Kommersant (2007k) "Gazprom to Sell Gas, Crude Oil for Rubles", *Kommersant*, publicerat: 30 november 2007, adress: http://www.kommersant.com/p-11711/Gazprom_ruble.
- Kommersant (2007l) "Greece Left without Russian Gas", *Kommersant*, publicerat: 7 augusti 2007, hämtat: 9 augusti 2007, adress: www.kommersant.com/p793399/r_500/hydrocarbon_supplies/.

- Kommersant (2007m) "Independent producers Will Pay Gazprom More", *Kommersant*, publicerat: 21 augusti 2007, hämtat: 21 augusti 2007, adress: www.kommersant.com/p796908/natural_gas_production.
- Kommersant (2007n) "Khristenko to Find 3.1 Trillion Rubles to Deal with Energy Shortage", *Kommersant*, publicerat: 2 november 2007, hämtat: 5 november 2007, adress: www.kommersant.com/p821300/Energy_shortage.
- Kommersant (2007o) "Moscow Court Passes Decision Allowing Nationalization", *Kommersant*, publicerat: 11 juli 2007, hämtat: 11 juli 2007, adress: www.kommersant.com/p781619/Court_Property_Nationalization/.
- Kommersant (2007p) "Moscow Not to See Yukos Legacy", *Kommersant*, publicerat: 15 maj 2007, hämtat: 16 maj 2007, adress: www.kommersant.com/p765279/r_528/Yukos_debt_federal_/.
- Kommersant (2007q) "Poland Casts Off Gas Yoke of Russia", *Kommersant*, publicerat: 2 mars 2007, hämtat: 2 mars 2007, adress: www.kommersant.com/p-10233/gas_dependency/.
- Kommersant (2007r) "Power Supply to Be Stepped Up to Sochi by 2014", *Kommersant*, publicerat: 6 juli 2007, hämtat: 9 juli 2007, adress: www.kommersant.com/p780519/r_531/public_utilities.
- Kommersant (2007s) "Putin Opposes Gazprom-Rosneft Merger", *Kommersant (återpostat på Alexander's Gas and Oil Connections)*, publicerat: 21 september 2007, hämtat: 24 oktober 2007, adress: www.gasandoil.com.
- Kommersant (2007t) "Putin Signs Burgas-Alexandroupolis Deal into Law", *Kommersant*, publicerat: 14 juni 2007, hämtat: 16 juni 2007, adress: www.kommersant.com/p-10910/r_500/Putin_Burgas-Alexandroupolis_Pipeline/.
- Kommersant (2007u) "Russia's Crude Doesn't Reach Slovakia, Czechia", *Kommersant*, publicerat: 9 januari 2007, hämtat: 9 januari 2007, adress: www.kommersant.com/p-9813/crude_supplies_terminated.
- Kommersant (2007v) "Russia to Ban Foreigners from Re-selling Startegic Deposits", *Kommersant*, publicerat: 16 maj 2007, hämtat: 16 maj 2007, adress: www.kommersant.com/p765732/Startegic_Deposit_Natural_Resources/.
- Kommersant (2007w) "Russia Won't Fix Oil Pipeline to Lithuania", *Kommersant*, publicerat: 1 juni 2007, hämtat: 6 juni 2007, adress: www.kommersant.com/p-10824/r_500/Druzhba_Lithuania.
- Kommersant (2007x) "The Russian Investment Boom Continues", *Kommersant*, publicerat: 23 juli 2007, hämtat: 23 juli 2007, adress: www.kommersant.com/p788945/finance_macro_economics.
- Kommersant (2007y) "State Found an Easy Way Out from Power", *Kommersant*, publicerat: 13 mars 2007, hämtat: 13 mars 2007, adress: www.kommersant.com/p749271/OKG_RAO_UES_of_Russia/.
- Kommersant (2007z) "The Trader Takeover", *Kommersant*, publicerat: 25 oktober 2007, hämtat: 26 oktober 2007, adress: www.kommersant.com/p818588/Russneft_Glencore.
- Kommersant (2007i) "Yukos HQ Buyers Likely to Be Linked to Gazprom", *Kommersant*, publicerat: 16 maj 2007, hämtat: 16 maj 2007, adress: www.kommersant.com/p76528/YUKOS_Gazprom_Prana/.
- Kramer, Andrew E. (2007) "Rosneft Gets \$22 Billion in Credit to Bid for Yukos Assets", *International Herald Tribune*, publicerat: 20 mars 2007, hämtat: 19 juni 2007, adress: www.ihf.com/bin/print.php?id=4972073.
- Kryshtanovskaya, Olga och White, Stephen (2003) "Putin's Militocracy", *Post-Soviet Affairs*, vol. 19, nr. 4, s. 289-306.

- Kryshtanovskaya, Olga och White, Stephen (2005) "The Rise of the Russian Business Elite", *Communist and Post-Communist Studies*, nr. 38, s. 293-307.
- Kupchinsky, Roman (2007) "Could Gazprom Become 'Coalprom'?" *RFE/RL (återpostat på JRL)*, publicerat: 19 februari 2007, hämtat: 7 november 2007, adress: www.cdi.org/russia/johnson/2007-42-22.cfm.
- Larsson, Robert L. (2005) "Ryssland lider av globaliseringsångest", *Framsyn*, nr. 5, s. 31-33.
- Larsson, Robert L. (2006a) *Russia's Energy Policy: Security Dimensions and Russia's Reliability as an Energy Supplier*, Stockholm, Swedish Defence Research Agency (FOI), Scientific Report FOI-R--1934--SE.
- Larsson, Robert L. (2006b) "Är oljan världspolitikens drivkraft?" *Kungliga krigsvetenskapsakademins handlingar och tidskrift*, nr. 4, s. 133-140.
- Larsson, Robert L. (2007a) "Europe and Caspian Energy: Dodging Russia, Tackling China and Engaging the US", *Europe's Energy Security: Gazprom's Dominance and Caspian Supply Alternatives*, Stockholm,
- Larsson, Robert L. (2007b) "From Blue Stream to Nord Stream: Strategic Gains and Economic Flaws", i Hedenskog, Jakob och Lavrenyuk, Viktor (red.) *Comparing the Baltic and Black Sea Regions: Regional Security, Energy Security and Euro-Atlantic Integration* (Stockholm, Swedish Defence Research Agency (FOI)/Centre for International Studies (CIRS)), s. 31-55.
- Larsson, Robert L. (2007c) *Nord Stream, Sweden and Baltic Sea Security*, Stockholm, Swedish Defence Research Agency (FOI), March 2007, FOI-R--2251-SE.
- Larsson, Robert L. (2007d) *Ryska kärnvapenpolitiska utspel 2006-2007*, Stockholm, Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI), FOI-R-2343-SE.
- Larsson, Robert L. (2007e) *Tackling Dependency: The EU and its Energy Security Challenges*, Stockholm, The Swedish Defence Research Agency (FOI), FOI-R-2311-SE.
- Laumulin, Murat (2006) "Gazprom as a Transnational Corporation and Central Asia", *Central Asia and the Caucasus*, vol. 42, nr. 5 och 6.
- Lee, Julian (2007) "New Central Asian Gas Pipeline is Good News for Europe", *FSU Pipeline Advisory*, nr. 13.
- Lindahl, Björn, (2007), "Ryskt avtal lyfte Statoilaktien", *Svenska dagbladet*, 26 oktober 2007,
- Loskot-Strachota, Agata (2006) *The Russian Gas for Europe*, Warsaw, Centre for Eastern studies (OSW), October 2006,
- Lowe, Christian (2007) "Russia Gives Gazprom Right to Form Armed Units", *Reuters*, publicerat: 4 juli 2007, hämtat: 9 juli 2007, adress: <http://uk.reuters.com/article/worldNews/idUKL0411305020070704>.
- Matusov, Artyom (2007) "Energy Cooperation in the SCO: Club or Gathering?" *China and Eurasia Forum Quarterly*, vol. 5, nr. 3, s. 83-99.
- Medetsky, Anatoly (2007a) "Cabinet Disagrees on Gas Production", *The Moscow Times*, publicerat: 5 mars 2007, hämtat: 5 mars 2007, adress: www.moscowtimes.ru/stories/2007/03/05/041-print.html.
- Medetsky, Anatoly (2007b) "Gazprom Pins Hope on British PR Guru", *Moscow Times (återpostat på Spinwatch.org)*, publicerat: 17 januari 2007, hämtat: 14 november 2007, adress: <http://www.spinwatch.org/content/view/3922/9/>.
- Medetsky, Anatoly (2007c) "An Irritated President Steps into Kovykta Fray", *Moscow times*, publicerat: 5 juni 2007, hämtat: 5 juni 2007, adress: www.moscowtimes.ru/stories/2007/06/05/002.html.
- Milov, Vladimir (2005) *Russian Energy Sector and its International Implication*, Moscow, Institute of Energy Policy, 30 March 2005,

- Minaev, Sergei (2007) "Oil for Food", *Kommersant*, publicerat: 24 september 2007, hämtat: 24 oktober 2007, adress: www.kommersant.com/p807000/Russias_import_high_when_oil_is_expensive.
- Mjasnikov, Viktor, (2007), "Energoflotobezopasnost [Energiflottsäkerhet]", *Nezavisimaja gazeta*, 20 mars 2007,
- Moe, Arild (2006) "Sjtokman-beslutningen: Forklaringar og Implikasjoner ", *Nordiskt Östforum*, nr. 4.
- Monaghan, Andrew (2007) *Russia and the Security of Europe's Energy Supplies: Security in Diversity?*, Swindon, Conflict Studies Research Centre (CSRC)/Defence Academy of the United Kingdom, January 2007, 07/01.
- Mortished, Carl (2007) "Gazprom to Raise its Own Private Army to Protect Oil Installations", *The Times* (återpublicerat på *Mindfully.org*), publicerat: 5 juli 2007, hämtat: 6 november 2007, adress: <http://www.mindfully.org/Energy/2007/Gazprom-Private-Army5jul07.htm>.
- Moscow News (2007) "Russian Energy Pipeline Giants to Form Corporate Armies", *Moscow News*, publicerat: 5 juli 2007, hämtat: 23 juli 2007, adress: <http://www.mnweekly.ru/news/20070705/55260918.html>.
- Moscow Times (2007a) "LUKoil Head Worried by Growing Clout of State-Controlled Firms", *Moscow Times* (återpostat på *Alexander's Gas and Oil Connections*), publicerat: 31 augusti 2007, hämtat: 24 oktober 2007, adress: www.gasnandoil.com7goc7company/cnr73952.htm.
- Moscow Times (2007b) "RZD Halts Exports of Oil Products to Estonia", *The Moscow Times*, publicerat: 3 maj 2007, hämtat: 3 maj 2007, adress: www.moscowtimes.ru/stories/2007/05/03/044-print.html.
- Mosenergo (2007) "The Board of Directors", *OAO Mosenergo*, publicerat: N/A, hämtat: 6 juni 2007, adress: <http://www.mosenergo.ru/eng/index.php?id=231>.
- Neff, Andrew (2007) "South Stream Pipeline Threatens Turkey's role in Gas Transit to Europe", *Global Insight* (återpostat på *Acturca*), publicerat: 26 juni 2007, hämtat: 13 augusti 2007, adress: <http://acturca.wordpress.com>.
- Norling, Niklas (2007) *Gazprom's Monopoly and Nabucco's Potentials: Strategic Decisions for Europe*, Stockholm, Institute for Security and Development Policy (ISDP), november 2007,
- Oil and Gas Equipment and Services (2007) "Torbjorn Tornkvist: Gunvor Handles One Third of Russian Oil Exports", *Oil and Gas Equipment and Services*, publicerat: 6 november 2007, hämtat: 8 november 2007, adress: www.oil-gas.biz/new/990000275.
- Oldberg, Ingmar (2007) *The Shanghai Cooperation Organisation: Powerhouse or Paper tiger*, Stockholm, Swedish Defence Research Agency (FOI), June 2007, FOI-R-2301--SE.
- Ostrovsky, Arkady (2006) "How the Kremlin Makes Life Difficult on Sakhalin", *Financial Times*, publicerat: 23 november 2006, hämtat: 11 januari 2007, adress: www.ft.com.
- Ostrovsky, Arkady (2007) "Russia Halts Oil Exports to Belarus", *Financial Times*, publicerat: 8 januari 2007, hämtat: 11 januari 2007, adress: www.ft.com.
- Ostrovsky, Arkady och Buckley, Neil (2006) "Kremlin Plays Hardball in Sakhalin", *Financial Times*, publicerat: 11 december 2006, hämtat: 11 januari 2007, adress: www.ft.com.
- Pappe, Yakov och Drankina, Ekaterina (2007a) "How Russia is Nationalized: The Nuclear Industry", *Kommersant*, publicerat: 24 september 2007, hämtat: 24 oktober 2007, adress: www.kommersant.com/p806717/.

- Pappe, Yakov och Drankina, Ekaterina (2007b) "How Russia is Nationalized: the Oil Sector", *Kommersant*, publicerat: 19 september 2007, hämtat: 24 oktober 2007, adress: www.kommersant.com/p804680/Oil_Sector.
- Pappe, Yakov och Drankina, Ekaterina (2007c) "Russia Getting Nationalised", *Kommersant*, publicerat: 19 oktober 2007, hämtat: 24 oktober 2007, adress: www.kommersant.com/p813945/r_528/Rosoboronexports_expansion_exceeds_a_ny_imagination.
- Paszyc, Ewa (2006) *Gazprom in Europe: Faster Expansion in 2006*, Warsaw, Centre for Eastern Studies (OSW), February 2007, N/A.
- PBN Company (2007) "The PBN Company", *The PBN Company*, publicerat: N/A, hämtat: 14 november 2007 adress: <http://www.pbnco.com/>.
- Putin, Vladimir Vladimirovitj (1999) *Mineralno-srevije resursi v strategii razvitija Rossijskoi ekonomiki [Mineralråvaror i utvecklingsstrategin för den ryska ekonomin]*, S:t Petersburg, State Mining Institute, january 1999, 144 (1999).
- RIA Novosti (2005) "Russian Oil Production to Shrink Since 2010, Warn Experts", *RIA Novosti*, publicerat: 6 April 2005, hämtat: 18 April 2005, adress: http://en.rian.ru/rian/index.cfm?prd_id=160&msg_id=5492129&startrow=1&date=2005-04-06&do_alert=0.
- RIA Novosti (2006) "Russia Will Not Rise Domestic gas Price During Next Two Years", *Russia-Media.ru*, publicerat: 27 november 2006, hämtat: 7 februari 2007, adress: <http://russia-media.ru/energy/morenews.php?iditem=232>.
- RIA Novosti (2007) "Russia Needs 92 Billion Dollars To Develop Eastern Gas Deposit by 2030", *RIA Novosti (återpostat på Energy Daily)*, publicerat: 18 juni 2007, hämtat: 25 juni 2007, adress: www.energy-daily.com/reports/Russia_Needs_92_Billion_Dollars_To_Develop_Eastern_Gas_Deposit_By_2030_999.html.
- Ridley-Wordich, Sven (2007) "Russian Oil Production Up but Resource Nationalism Continues", *ResourceInvestor (återpostat på Alexander's Gas and Oil Connections)*, publicerat: 17 augusti 2007, hämtat: 24 oktober 2007, adress: www.gasandoil.com.
- Rodin, Johnny (2007 Draft) *Russia's New Gateway for Oil Exports: The Gulf of Finland*, Utrikespolitiska institutet (UI),
- Romanov, Pavel (2007) "Russia's Geneva-Based Corruption: Oily Business", *Energy Tribune*, publicerat: 27 oktober 2007, hämtat: 8 november 2007, adress: www.energytribune.com/articles.cfm?aid=665.
- Rosneft (2005) "Sovet Direktorov "NK Rosneft"", *Rosneft*, publicerat: N/A, hämtat: 21 March 2005, adress: <http://www.rosneft.ru/company/management.html>.
- Rosneft (2007) "O kompanja", *Rosneft*, publicerat: N/A, hämtat: 6 november 2007, adress: <http://www.rosneft.ru/about/board>.
- RPI (2007) *FSU Oil and Gas Statistical Yearbook - Edition 2007*, Moscow, RPI,
- Russia Intelligence (2007a) "Bashkortostan: Court Turns Up Heat on Rakhimov", *Russia Intelligence*, nr. 50, s. 7.
- Russia Intelligence (2007b) "Hawks Take on the Hawks", *Russia Intelligence*, nr. 50.
- Russia Intelligence (2007c) "Succession: Dealing Fresh the Cards in the Kremlin", *Russia Intelligence*, nr. 50, s. 2 mars 2007.
- Savic, Vladimir (2006) *Det tysta kriget: olja, makt, kontroll* (Stockholm, Natur och Kultur).
- Shlapentokh, Vladimir (2007) "Intoxicated by High Oil Prices: Political Dutch Disease Afflicting the Kremlin", nr. 6 november 2007.
- Shuster, Simon (2007) "State Keeps Control in UES Sell-Off", *Kommersant*, publicerat: 5 mars 2007, hämtat: 5 mars 2007, adress: www.moscowtimes.ru7stories/2007/03/05/001-print.html.

- Smith, Mark A. och Giles, Keir (2007) *Russia and the Arctic: the "Last Dash North"*, Defence Academy of the UK, 07/26.
- Socor, Vladimir (2007a) "No Commitment to Nabucco Means Preference for Gazprom", vol. 4, nr. 92.
- Socor, Vladimir (2007b) "Shell Forced to Capitulate to Putin", *Eurasia Daily Monitor*, vol. 4, nr. 2.
- Solovev, Vadim och Ivanov, Vladimir (2005) "Voenno-morskoj flot samoustanijsja ot vipolnenija ekonomitjeskich zadatj [Flottan har dragit sig tillbaka från att utföra ekonomiska uppdrag]", *Nezavisimoe Voennoe Obozrenie*, publicerat: 3 November 2005, hämtat: 3 november 2005, adress: http://nvo.ng.ru/forces/2005-11-03/1_flot.html.
- Stanic, Olja (2007) "Russia Purchases Bosnian Oil Assets", *Moscow Times*, publicerat: 5 februari 2007, hämtat: 5 februari 2007, adress: www.moscowtimes.ru/stories/2007/02/05/048-print.html.
- Starr, Frederick S. och Cornell, Svante E. (red.) (2005) *The Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline: Oil Window to the West* (Uppsala, Central Asia-Caucasus Institute/Silk Road Studies Program).
- Stern, Jonathan (2006) *The New Security Environment for European Gas: Worsening Geopolitics and Increasing Global Competition for LNG*, Oxford, Oxford Institute for Energy Studies, October 2006, NG15.
- Stern, Jonathan P. (2005) *The Future of Russian Gas and Gazprom* (Oxford, The Oxford University Press/The Oxford Institute for Energy Studies).
- Sysoyev, Gennady (2007) "Russia Reluct to Share the Caspian", *Kommersant*, publicerat: 21 juni 2007, hämtat: 25 juni 2007, adress: www.kommersant.com/p776236/r_527/Caspian_Sea,_Russia,_Iran,_Azerbaijan,_Turkmenistan,_Kazakhstan/.
- Tabata, Shinichiro (2006) "Observation on Changes in Russia's Comparative Advantage, 1994-2005", *Eurasian Geography and Economics*, vol. 47, nr. 6, s. 747-759.
- Transneft (2007) "Russia's Oil and Gas Interests Spread All Across the World Today", *Transneft*, publicerat: N/A, hämtat: 9 januari 2007, adress: www.transneft.ru.
- Transnefteprodukt (2007) "Board of Directors", *Transnefteprodukt*, publicerat: N/A, hämtat: 6 november 2007, adress: <http://eng.transnefteprodukt.ru/news/news168.html>.
- TT-NTB (2007) "Mutanklagelser mot norskt oljebolag", *E24 Näringsliv*, publicerat: 26 oktober 2007, hämtat: 7 november 2007, adress: http://www.e24.se/dynamiskt/Utrikes/did_17376803.asp.
- Turuntayev, Sergey (2006) "The Arctic Awaits", *Oil of Russia*, publicerat: N/A, hämtat: 20 oktober 2007, adress: www.oilru.com/or/29/542.
- UES (2004) "Directors Board of the Russian Stock Company of the Unified Power System of Russia (RAO UES of Russia)", *RAO UES*, publicerat: 30 June 2005, hämtat: 22 March 2005, adress: http://old.rao-ees.ru/en/management/dir_personal.htm.
- UES (2007) "Sostav soveta direktorov RAO "EES ROSSII"", *RAO EES ROSSII*, publicerat: 26 juni 2007, hämtat: 6 november 2007, adress: http://www.rao-ees.ru/ru/info/about/corp_upr/org_upr/sov_dir/show.cgi?260607dir_personal.htm.
- Ukrainian Journal (2007a) "Explosion Hits Ukrainian Pipeline Moving Gas from Russia to EU", *Ukrainian Journal*, vol. 6, nr. 78, s. 1, 2.
- Ukrainian Journal (2007b) "Russia Flexes Natural Gas Supply Muscles", *Ukrainian Journal*, nr. 179, s. 1, 3.
- Ukrainian Journal (2007c) "Russia Links Natgas Price to Vote Result", *Ukrainian Journal*, vol. 6, nr. 176, s. 1, 3.

- Umbach, Frank och Riley, Alan (2007) "Out of Gas", *Internationale Politik*, nr. Spring, s. 83-90.
- Westerlund, Fredrik (2008 kommande) "Conclusions", *Russian Power Structures*, Stockholm,
- Zarubezhneft (2005) "Sovet Direktorov [Board of Directors]", *Zarubezhneft*, publicerat: N/A, hämtat: 22 March 2005, adress:
http://www.zarubezhneft.ru/www/nestroweb.nsf/index/SovetDir_rus.
- Zarubezhneft (2007) "Sovet direktorv", *Zarubezhneft*, publicerat: N/A, hämtat: 6 november 2007, adress:
http://www.zarubezhneft.ru/www/nestroweb.nsf/index/SovetDir_rus.
- Zygar, Mikhail (2007) "Russia's Gas Plans Now Just a Pipe Dream", *Kommersant*, publicerat: 7 februari 2007, hämtat: 7 februari 2007, adress:
www.kommersant.com/p740372/r_527/Ukraine_law_gas_transport_pipelines/.
- Åtland, Kristian (2003) *Russisk Nordområdepolitikk etter den kalde krigen: forholdet mellom næringsinteressene og militærstrategiske interesser*, Oslo, FFI, FFI/Rapport-2003/00713.

FOI-rapporter om Ryssland eller energi

Hedenskog, Jakob (2004) *The Ukrainian Dilemma: Relations with Russia and the West in the Context of the 2004 Presidential Elections*. FOI-R--1199--SE, User Report, March 2004.

Hedenskog, Jakob and Larsson, Robert L. (2007), *Russian Leverage on the CIS and the Baltic States*, Stockholm: Swedish Defence Research Agency (FOI), June 2007, FOI-R-2280--SE.

Kiesow, Ingolf (2004), *China's Quest for Energy: Impact upon Foreign and Security Policy*, FOI—1371-SE, User Report, November 2004.

Kiesow, Ingolf (2003), *Energy in Asia: An Outline of Some Strategic Energy Issues in Asia*, FOI-R—0739-SE, User Report, January 2003.

Knoph, Jan T. (2004) *Civilian Control of the Russian State forces: a challenge in theory and practice*, FOI-R—1175—SE, User Report, February 2004.

Larsson, Robert L. (2007) *Tackling Dependency: The EU and its Energy Security Challenges*, Stockholm, The Swedish Defence Research Agency (FOI), FOI-R-2311-SE.

Larsson, Robert L. (2007), *Nord Stream, Sweden and Baltic Sea Security*, Stockholm: Swedish Defence Research Agency (FOI), March 2007, FOI-R--2251-SE.

Larsson, Robert L. (2006) *Russia's Energy Policy: Security Dimensions and Russia's Reliability as an Energy Supplier*, FOI-R-1932-SE, Scientific Report, Stockholm: FOI.

Larsson, Robert L. (2006) *Rysslands energipolitik och pålitlighet som energileverantör: risker och trender i ljuset av den rysk-ukrainska gaskonflikten 2005-2006*, FOI-R-1905—SE, Underlagsrapport, januari 2006.

Larsson, Robert L. (2004) *Ryssland och CFE: Problem, utveckling och framtid*, Strategiskt forum, nr. 14, Stockholm, FOI.

Leijonhielm, Jan and Larsson, Robert L. (2004) *Russia's Strategic Commodities: Energy and Metals as Security Levers*, FOI-R--1346—SE, User Report, November 2004.

Leijonhielm, Jan m.fl. (2003) *Rysk militär förmåga i ett tioårsperspektiv: En förnyad bedömning 2002*, FOA-R--0811--SE, användarrapport, februari 2003.

Leijonhielm, Jan m.fl. (2005) *Rysk militär förmåga i ett tioårsperspektiv – problem och trender 2005*, Stockholm, FOI-R--1662-SE, användarrapport, juni 2005.

Leijonhielm, Jan m.fl. (2000) *Rysk militär förmåga i ett tioårsperspektiv: En förnyad bedömning 2000*, Stockholm, FOA, FOA-R--00-01758-170--SE, användarrapport, november 2000.

Leijonhielm, Jan m.fl. (1999) *Rysk militär förmåga i ett tioårsperspektiv*, FOAR--99-01151-170--SE, användarrapport, maj 1999.

Oldberg, Ingmar (2007) *The Shanghai Cooperation Organisation: Powerhouse or Paper tiger*, Stockholm, Swedish Defence Research Agency (FOI), June 2007, FOI-R-2301--SE.

Oldberg, Ingmar (2006) *Aktuell tysk säkerhetspolitik: prioriteringar och tendenser*, Stockholm, Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI), Juni 2006, FOI-R--1976--SE.

Oldberg, Ingmar (2004) *Membership and Partnership: The Relations of Russia and Its Neighbours with NATO and the EU in the Enlargement Context*, FOI-R—1364—SE, Scientific Report, October 2004.

Sandklef, Kristina (2004), *Energy in China: Coping with Increasing Demand*, FOI-R-1435-SE, User Report, November 2004.

Vendil Pallin, Carolina (2005), *Russian Military Reform: A Failed Exercise in Defence Decision Making*, FOI-R-1777-SE, Scientific Report, November 2005.

von Knorring, Hans & Larsson, Robert L. (red.) (2007), *Energisituationen i USA och amerikansk energipolitik*, Stockholm, FOI, augusti 2007, FOI-R-2308-SE.

FOI-rapporterna kan erhållas via:

E-mail: chrber@foi.se

Telefon: 08-555 030 51

Internet: <http://www.foi.se>